

T.C.
İSTANBULGEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ÖZEL GEREKSİNİMLİ KARDEŞİ OLAN BİREYLERİN EBEVEYNLEŞME
OLGUSU AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilhun BOSTAN AK

Psikoloji Anabilim Dalı

Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı

EYLÜL 2023
İSTANBUL

T.C.
İSTANBULGEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ÖZEL GEREKSİNİMLİ KARDEŞİ OLAN BİREYLERİN EBEVEYNLEŞME
OLGUSU AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilhun BOSTAN AK
201287005
0009-0002-2070-3136

Psikoloji Anabilim Dalı

Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hakan DUMAN

İstanbul 2023

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü

Jüri Tez Onay Formu

05.09.2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma 5 Eylül 2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Psikoloji Anabilim Dalı, Klinik Psikoloji (Tezli Yüksek Lisans) Programı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Hakan DUMAN

Danışman

İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. Çağatay KARŞIDAĞ

Üye

İstanbul Gedik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi H. Nevin ERACAR

Üye

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerin Ebeveynleşme Olgusu Açısından İncelenmesi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. (05/09/2023)

Dilhun BOSTAN AK

ÖNSÖZ

Tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hakan DUMAN'a sabrı ve desteği için teşekkür ederim. Dr. Öğr. Üyesi Nevin ERACAR ve Prof. Dr. Çağatay KARŞIDAĞ'a tez jürimde bulunmayı kabul ettikleri ve yaptıkları değerli katkılar dolayısıyla teşekkürlerimi sunarım. Veri toplama sürecinde desteğini esirgemeyen tüm çalışma arkadaşlarıma, dostlarıma ve hocalarıma emeklerinden dolayı teşekkür ederim. Son olarak, bugünlere gelmemde büyük emeği olan anneme, babama, abime ve ablama; en zor ve en güzel anlarımda yanımda olan canım eşime teşekkür ederim.

Dilhun BOSTAN AK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
ÇİZELGE LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Konusu	1
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.3 Araştırmanın Problemi	3
1.4 Araştırmanın Hipotezleri.....	3
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1 Ebeveynleşme Olgusu	5
2.1.1 Ebeveynleşme olgusunun kavramsallaşmasında önemli kuramsal yaklaşımlar	6
2.1.1.1 Psikodinamik kuramlar	6
2.1.1.2 Bağlanma kuramı	7
2.1.1.3 Aile sistemleri teorisi	8
2.1.2 Ebeveynleşme türleri.....	9
2.1.2.1 Duygusal ve araçsal ebeveynleşme.....	9
2.1.2.2 Yıkıcı ve yapıcı ebeveynleşme.....	10
2.1.2.3 Ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşme	11
2.1.3 Ebeveynleşmenin olumlu ve olumsuz etkileri	11
2.1.3.1 Ebeveynleşmenin olumsuz etkileri	12
2.1.3.2 Ebeveynleşmenin olumlu etkileri.....	13
2.1.4 Ebeveynleşmenin sık görüldüğü aile örüntüleri.....	14
2.1.4.1 Göç	14
2.1.4.2 Düşük sosyo-ekonomik düzey	15
2.1.4.3 Evlilik çatışması, aile içi şiddet ve boşanma.....	15
2.1.4.4 Ebeveynlerde bulunan kronik fiziksel veya psikolojik hastalıklar	16
2.1.4.5 Özel gereksinimli kardeşe sahip olma.....	17
2.2 Özel Gereksinim.....	17
2.2.1 Özel gereksinimli bireylerin tanı grupları	17
2.2.1.1 Otizm spektrum bozukluğu (OSB).....	18
2.2.1.2 Görme engeli	18
2.2.2 Özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın aile üzerindeki etkisi.....	19
2.2.3 Özel gereksinimli kardeşe sahip olmanın birey üzerindeki etkileri	22
2.3 Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Olma ve Ebeveynleşme	24
2.3.1 Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşmenin olumsuz etkileri	25
2.3.2 Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşmenin olumlu etkileri	27

2.3.3 Ebeveynleşme ve kardeşin özel gereksinim türü arasındaki ilişki.....	28
2.3.4 Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşme ile cinsiyet, doğum sırası ve kardeş sayısı arasındaki ilişki	29
3. YÖNTEM.....	31
3.1 Araştırma Modeli	31
3.2 Evren ve Örneklem	31
3.3 Veri Toplama Araçları	32
3.3.1 Demografik bilgi formu	32
3.3.2 Ebeveynleşme envanteri	32
4. BULGULAR	34
4.1 Ölçeğin Güvenilirliği ve Verilerin Normallik Analizlerine Dair Bulgular	34
4.2 Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, Kardeş Odaklı Ebeveynleşme ve Ebeveynleşmenin Algılanan Yararı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	35
4.3 Ebeveynleşmenin Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Olma Değişkenine Göre İncelenmesi	36
4.3.1 Görme engelli, OSB tanılı ve tipik gelişen kardeşi olan bireylerin ebeveynleşme olgusu açısından karşılaştırılması.....	36
4.3.2 Özel gereksinimli ve tipik gelişen kardeşi olan bireylerin ebeveynleşme olgusu açısından karşılaştırılması	38
4.4 Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi	39
4.5 Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Doğum Sırası Değişkenine Göre İncelenmesi	39
4.6 Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Kardeş Sayısı Değişkenine Göre İncelenmesi.....	40
4.7 Hipotezlerin Kabulü ve Reddi.....	41
5. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	42
5.1 Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Olma ve Ebeveynleşme Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi	42
5.2 Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Olma ve Ebeveynleşmenin Algılanan Yararı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi	44
5.3 Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, Kardeş Odaklı Ebeveynleşme ve Ebeveynleşmenin Algılanan Yararı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi.....	46
5.4 Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşmenin Demografik Özelliklere Göre Değerlendirilmesi	47
6. SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER.....	50
6.1 Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler	50
6.2 Önleyici Klinik Çalışmalar İçin Öneriler	51
KAYNAKLAR	52
EKLER.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZGEÇMİŞ.....	73

KISALTMALAR

AYU	: Algılanan Yarar/Uyum
EOE	: Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme
F	: F İstatistiği
KOE	: Kardeş Odaklı Ebeveynleşme
N	: Katılımcı Sayısı
Ort.	: Ortalama
OSB	: Otizm Spektrum Bozukluğu
p	: p Değeri
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
SS	: Standart Sapma
t	: t-Testi İstatistiği

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 3.1 : Örneklem Demografik Özellikleri.....	32
Çizelge 4.1 : Ölçek Güvenilirlik ve Normallik Analizleri Sonuçları.....	34
Çizelge 4.2 : Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları	35
Çizelge 4.3 : Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Grupta Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları	36
Çizelge 4.4 : Ebeveynleşmenin Kardeşin Özel Gereksinim Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi ile İncelenmesi	38
Çizelge 4.5 : Algılanan Yarar/Uyum Değişkeninin Kardeşin Özel Gereksinim Türüne Göre t-Testi ile İncelenmesi	38
Çizelge 4.6 : Ebeveynleşmenin Kardeşin Özel Gereksinim Durumuna Göre t-Testi ile İncelenmesi.....	39
Çizelge 4.7 : Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Cinsiyet Değişkenine Göre t-Testi ile İncelenmesi.....	39
Çizelge 4.8 : Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Doğum Sırası Değişkenine Göre t-Testi ile İncelenmesi	40
Çizelge 4.9 : Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Kardeş Sayısı Değişkenine Göre t-Testi ile İncelenmesi.....	40

ÖZEL GEREKSİNİMLİ KARDEŞİ OLAN BİREYLERİN EBEVEYNLEŞME OLGUSU AÇISINDAN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu araştırmayla, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin ebeveynleşme olgusu açısından tipik gelişen kardeşi olanlara kıyasla ne denli farklılaştığını ve ebeveynleşmenin kardeşin özel gereksinimine göre değişip değişmediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ebeveynleşme olgusu, çocukların gelişim özelliklerinden beklenenin üstünde sorumluluk yüklenerek ebeveyn ve/veya kardeşlerinin fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışması, yetişkinlere ait rolleri ve sorumlulukları üstlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bulgular, üç ayrı gruptan toplanan verilerin tek yönlü varyans analizi kullanılarak karşılaştırılmasıyla elde edilmiştir. Bu gruplar; görme engelli kardeşi olan, otizm spektrum bozukluğu (OSB) tanılı kardeşi olan ve kardeşinde herhangi bir özel gereksinim olmayan (tipik gelişen) yetişkinlerdir. Veri toplama aracı olarak Ebeveynleşme Envanteri kullanılmıştır. Gruplar, Ebeveynleşme Envanteri'nin alt boyutları olan Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, Kardeş Odaklı Ebeveynleşme ve Algılanan Yarar/Uyum değişkenleri açısından karşılaştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, görme engelli ve OSB tanılı kardeşi olanların tipik gelişen kardeşi olanlara kıyasla daha fazla ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşme gösterdiği bulgulanmıştır. Ebeveynleşmenin algılanan yararı/uyum değişkeni açısından bakıldığında, tipik gelişen kardeşi olanların ebeveynleşmeyi OSB tanılı kardeşi olanlardan daha fazla yararlı algıladığı görülmüştür. Tipik gelişen kardeşi olanlarla görme engelli kardeşi olanlar arasında ebeveynleşmenin algılanan yararı/uyum değişkeni açısından bir fark bulunmamıştır. Görme engelli kardeşi olanların ebeveynleşmeyi OSB tanılı kardeşi olanlardan daha fazla yararlı algıladığı görülmüştür. Görme engelli ve OSB tanılı kardeşi olanlar arasında ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşme değişkenleri açısından fark bulunmamıştır. Özel gereksinimli kardeşi olanlarda ebeveynleşme olgusu cinsiyet, doğum sırası ve kardeş sayısı açısından da değerlendirilmiştir. Tüm bulgular alanyazın eşliğinde tartışılmıştır. Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerle yapılan çalışmalar, kardeşin kendine özgü ihtiyaçlarının çocukluk ve yetişkinlik boyunca kardeş ilişkisini sıklıkla etkilediği göz önüne alındığında oldukça önem taşımaktadır. Gelecek araştırmalarda daha geniş bir örneklem ile çalışılması ve özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşme olgusu ile ilişkili faktörlerin incelenmesi önerilir.

Anahtar Kelimeler: *Ebeveyn odaklı ebeveynleşme, ebeveynleşmenin algılanan yararı, kardeş odaklı ebeveynleşme, özel gereksinimli kardeşler*

EXAMINATION OF INDIVIDUALS WHO HAS SIBLINGS WITH SPECIAL NEEDS IN TERMS OF PARENTIFICATION

ABSTRACT

The aim of this study is to explore to what extent individuals who has siblings with special needs differ from those with typically developing siblings in terms of parentification phenomenon and whether parentification varies according to special needs of the sibling. The phenomenon of parentification is defined as children trying to meet the physical and emotional needs of their parents and/or siblings by taking responsibilities beyond what is expected from their developmental characteristics and assuming adult roles and responsibilities. The results were obtained by comparing the data collected from three separate groups using one-way ANOVA. These groups were adults who has a visually impaired sibling, a sibling diagnosed with autism spectrum disorder (ASD) and a sibling without any special needs (typically developing). Parentification Inventory was used as a data collection tool. The groups were compared in terms of Parent-Focused Parentification, Sibling-Focused Parentification and Perceived Benefit/Adaptation variables, which are sub-dimensions of the Parentification Inventory. As a result of the analyses, it was found that those with siblings with visual impairment and ASD showed more parent-focused and sibling-focused parentification compared to those with typically developing siblings. In terms of the perceived benefit/adaptation of parentification variable, it was observed that those with typically developing siblings perceived parenting as more beneficial than those with ASD siblings. It was observed that those with siblings with visual impairment perceived parentification as more beneficial than those with siblings diagnosed with ASD. There was no difference between those with siblings with visual impairment and those with siblings diagnosed with ASD in terms of parent-focused and sibling-focused parentification variables. The phenomenon of parentification in siblings with special needs was also evaluated in terms of gender, birth order and number of siblings. All findings were discussed in the light of the literature. Studies conducted with individuals who have siblings with special needs are of great importance considering that the unique needs of the sibling often affect the sibling relationship throughout childhood and adulthood. In future studies, it is recommended to study with a larger sample and to examine the factors associated with the phenomenon of parentification in individuals with siblings with special needs.

Keywords: *Parent-focused parentification, perceived benefits of parentification, sibling-focused parentification, siblings with special needs*

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu

Kardeş ilişkileri, genellikle bir bireyin toplam yaşamı boyunca deneyimlediği en uzun ilişkilerdir (Cicirelli, 1995). Uzun ömürlülüğü göz önüne alındığında, bu ilişkileri etkileyen ve bu ilişkilerden etkilenen çoklu değişkenleri anlamak önemlidir (Tomeny vd., 2017). Özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmak, kardeşin kendine özgü ihtiyaçlarının çocukluk ve yetişkinlik boyunca kardeş ilişkisini sıklıkla etkilediği göz önüne alındığında, özel bir ilgiyi hak etmektedir (Tozer vd., 2013).

Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin, hem kardeşlerinin özel gereksinimi nedeniyle hem de ebeveynlerinin hissettiği stresi azaltma ihtiyacıyla bakım sorumluluğu üstlenmesi sık rastlanan bir durumdur (Cridland vd., 2016; Egan ve Walsh, 2001; Hannah ve Midlarsky, 2005). Aynı zamanda, ebeveynler bakım veremeyecek duruma geldiğinde birincil bakıcı rolünü üstlenmeyi bekledikleri bulgulanmıştır (Burke vd., 2012; Krauss vd., 1996). Bu koşullar, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin ebeveynleşme ihtimalini arttırmaktadır (Arıkan Çolak, 2019; Beffel ve Nuttall, 2020; Hanöz, 2022; Nuttall vd., 2018; Stevens, 2015; Tomeny vd., 2017).

Görme engelli bireylerin, ek bir özel gereksinim söz konusu olmadığı sürece, akranları gibi iletişim kurmaları ve günlük yaşama katılmaları diğer özel gereksinim gruplarına kıyasla daha olasıdır (Stolarski, 1991). Braille alfabesi, beyaz baston, giyilebilir teknolojiler gibi görme engellilerin hayata entegrasyonu ve erişilebilirliğini arttırmak için yapılmış düzenlemeler, bağımsız yaşam sürmelerini kolaylaştırmaktadır (Kuriakose vd., 2020). Bu da çocuk ve aile için görme engelinin diğer engellerden daha az yıkıcı hale gelmesini sağlar (Fewell, 1991). Öte yandan, otizm spektrum bozukluğu (OSB) tanılı bireylerde bilişsel ve gelişimsel güçlükler, odaklanma ve dikkatle ilgili zorluklar, bozulmuş sosyal beceriler ve dil becerileri, değişikliklere uyum sağlamada zorluklar görülebildiği için, bu kişiler genellikle bağımsız yaşama geçişte zorlanırlar ve buna bağlı olarak aile üzerindeki bakım yükü de artar (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013; Barnett, 2021; Myers vd.,

2009). Tüm bu koşullar göz önünde bulundurulduğunda, OSB tanılı kardeşi olan bireylerin, görme engelli kardeşi olan bireylere kıyasla daha fazla ebeveynleşme geliştireceği düşünülebilir.

Yetişkinleşmenin bir türü olarak da tanımlanan ebeveynleşme, çocukların gelişim özelliklerinden beklenenin üstünde sorumluluk yüklenerek ebeveyn ve kardeşlerinin fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışması, yetişkinlere ait rolleri ve sorumlulukları üstlenmesidir (Burton, 2007; Hooper, 2007). Minuchin ve diğerleri (1967), çocuktaki ebeveynleşmenin ebeveynlerin çocuğa önemli rolleri devretmesi veya aileyi psikolojik ve/veya fiziksel olarak terk ederek temel işlevlerinden vazgeçmesiyle geliştiğini öne sürmüşlerdir.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bir aile üyesi engellilik veya hastalıktan etkilenince, her bir aile üyesinin engellilik veya hastalığın etkisine bireysel olarak uyum sağlaması gerekir. Ebeveynler gibi kardeşler de aileye yeni bir çocuğun katılmasına dair heyecanı, acı ve zorlukları paylaşır (Seligman ve Darling, 2007). Alanyazın incelendiğinde, özel gereksinimli bireyler ve aileleri ile yapılan araştırmalarda daha çok ebeveynlerin özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmaya dair yaşantılarına odaklanıldığı görülmektedir. Özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmanın birey üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmalar ise daha az sayıdadır. Kardeş ilişkilerinin uzun ömürlülüğü ve özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmanın bireyi tüm hayatı boyunca birçok yönden etkilediği göz önüne alındığında, bu alanda yapılacak araştırmalar önem kazanmaktadır.

Ailelerdeki stres ve kriz dönemlerinde, ebeveyn-çocuk rollerinin yanı sıra kardeş rolleri de yeniden şekillenir. Aileye özel gereksinimli bir bireyin katılması nedeniyle kardeşlerden yetişkin benzeri bakım hizmetleri ve davranışları talep ediliyorsa, bu talepler kardeşlerin gelişimini tehlikeye atabilir, depresyon, utanç, aşırı suçluluk, endişe, sosyal izolasyon, psikosomatik sorunlar ve davranış bozukluklarına yol açabilir (Lamorey, 1999). Bu bağlamda, özel gereksinimli kardeşi olan çocuklarda ebeveynleşme olgusunun araştırılması önem taşımaktadır. Bu araştırma, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin ebeveynleşme olgusu açısından tipik gelişen kardeşi olanlara kıyasla ne denli farklılaştığını ve ebeveynleşmenin kardeşin özel gereksinimine göre değişip değişmediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.3 Araştırmanın Problemi

Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Ebeveynleşme olgusu, özel gereksinimli kardeşe sahip olma durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
2. Ebeveynleşme olgusu, kardeşin özel gereksinim türüne göre farklılaşmakta mıdır?
3. Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşme ile ebeveynleşmenin algılanan yararı arasında bir ilişki var mıdır?
4. Özel gereksinimli kardeşi olan grup incelendiğinde, ebeveynleşme olgusu cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
5. Özel gereksinimli kardeşi olan grup incelendiğinde, ebeveynleşme olgusu doğum sırasına göre farklılaşmakta mıdır?
6. Özel gereksinimli kardeşi olan grup incelendiğinde, ebeveynleşme olgusu kardeş sayısına göre farklılaşmakta mıdır?

1.4 Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri aşağıda belirtilmiştir:

H1: OSB tanıli kardeşi olanlar, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek ebeveyn odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.

H2: Görme engelli kardeşi olanlar, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek ebeveyn odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.

H3: OSB tanıli kardeşi olanlar, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek kardeş odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.

H4: Görme engelli kardeşi olanlar, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek kardeş odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.

H5: OSB tanıli kardeşi olanlar ebeveynleşmeyi, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük yararlı algılayacaktır.

H6: Görme engelli kardeşi olanlar ebeveynleşmeyi, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük yararlı algılayacaktır.

H7: OSB tanılı kardeşi olanlar, görme engelli kardeşi olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek ebeveyn odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.

H8: OSB tanılı kardeşi olanlar, görme engelli kardeşi olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek kardeş odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.

H9: OSB tanılı kardeşi olanlar ebeveynleşmeyi, görme engelli kardeşi olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük yararlı algılayacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Ebeveynleşme Olgusu

Çocukların aile içerisinde gelişim seviyelerine uygun görev ve sorumluluklar üstlenmesi hem çocukların gelişimini hem de aile içi ilişkileri olumlu etkilemektedir (Rossmann, 2002). Gelişimsel bir perspektiften bakıldığında, makul ölçüde bakım verme davranışı göstermenin çocuğun gelişiminde sorumluluk, öz yeterlilik kazanma, yüksek tatmin ve mutluluk gibi uzun vadeli yararlarının olduğu görülmektedir (Longest ve Shanahan, 2007; McMahon ve Luthar, 2007; Telzer ve Fuligni, 2009). Ancak çocuklara gelişim seviyeleri ve psikolojik olgunluk düzeyleri ile tutarlı olmayan yetişkin ve ebeveyn benzeri rol ve sorumluluklar yüklendiğinde, ebeveynleşme adı verilen olgunun ortaya çıkması ve bunun çocuğun gelişimini tehlikeye atması riski doğmaktadır (Boszormenyi-Nagy ve Spark, 1973; Chase, 1999; Locke ve Newcomb, 2004; Minuchin vd., 1967).

Ebeveynleşme, çocuğun ebeveyninin ihtiyaçlarına uyum sağlamak ve bunları karşılamak için kendi ilgi, rahatlık ve rehberlik ihtiyaçlarını feda ettiği işlevsel ve/veya duygusal bir rol değişimidir (Chase, 1999). Ebeveynleşmiş çocuk, yemek hazırlamak, kardeşleriyle ilgilenmek, ev işlerini yapmak, aile bütçesine katkıda bulunmak, aile üyelerinin duygusal ihtiyaçlarını karşılamak, ebeveynin sırdaşı, uzlaştırıcısı veya arabulucusu olarak hizmet etmek gibi yetişkin benzeri rolleri yerine getirir (Jurkovic vd., 1991). Çocuğun üstlendiği bu rol ve sorumluluklar yeteneklerini aşmadığında, kardeşler arasında paylaşıldığında, çocuk aldığı sorumluluklar için takdir ve destek gördüğünde ebeveynleşmenin çocuğu olumsuz etkilemediği, ancak bu sorumlulukları yerine getirirken yetişkinlerden yeterli destek alamadığında ve ailedeki yetişkin-çocuk rolleri arasındaki sınırlar bulanık hale geldiğinde ebeveynleşmenin yıkıcı etkiler doğurduğu düşünülmektedir (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973; Jurkovic, 1997/2014; Minuchin, 1974). Araştırmalar, bazı aile örüntülerinin çocuklarda ebeveynleşme ihtimalini arttırdığını göstermektedir. Bunlar arasında; ailenin göç öyküsünün olması (Titzmann, 2012), düşük sosyoekonomik düzey (McMahon ve Luthar, 2007), evlilik çatışması (Cox vd., 2001), aile içi şiddet

(Fortin vd., 2011), ebeveynlerin boşanması (Jurkovic vd., 2001), ebeveynin kronik fiziksel veya psikolojik bir rahatsızlığının olması (Hooper vd., 2012), ebeveynin alkol ve/veya uyuşturucu kötüye kullanımının olması (Bekir vd., 1993), kardeşin özel gereksinimli olması (Tomeny vd., 2017) yer almaktadır.

2.1.1 Ebeveynleşme olgusunun kavramsallaşmasında önemli kuramsal yaklaşımlar

Ebeveynleşmenin doğasını ve etkilerini açıklamak için bu olguyu çeşitli teorik yapılar üzerinden ele almak yararlı olacaktır. Farklı teorik geleneklerden, disiplinlerden ve araştırma ortamlarından araştırmacılar, ailede doğrudan veya dolaylı olarak bakım işlevlerini yerine getiren ve genellikle kendi gelişimleri ve kendilerini gerçekleştirmek pahasına ebeveynlerinin ihtiyaçlarını ve fantezilerini yerine getiren çocuklara dikkat çekmişlerdir (Chase, 1999; Jurkovic, 1997/2014).

2.1.1.1 Psikodinamik kuramlar

Her ne kadar olgu ebeveynleşme adı ile anılmasa da, psikodinamik ekolden kuramcılar, erkenden olgunlaşan ve aile içinde farklı roller üstlenmeye sürüklenen çocuklara dikkat çekmişlerdir. Psikanalist Sándor Ferenczi (1933/1988), bilge bebek (*wise baby*) metaforu ile aniden olgunlaştırılan, akranlarından ve yetişkinlerden daha olgun hale getirilen, adeta yetişkinleşen travmatize olmuş çocuğu tanımlar. Bir çocuğun, travmatik deneyimin baskısı altında entelektüel ve duygusal olarak aniden büyüyebileceğini ifade eder.

Mahler ve Rabinovitch (1956), şiddetli veya uzun süreli evlilik çatışmasının olduğu ailelerde, aile üyelerinin tamamlayıcı bilinçdışı motivasyonlarının çocukları doğal olmayan roller (piyon, sırdaş veya tampon rolü) üstlenmeye teşvik ettiğine dikkat çeker. Bu doğal olmayan rollerin, çocuğa çocuk olarak empati gösterme kapasitesiyle hafifletilmediği sürece çocuğun gelişimi üzerinde zararlı etkileri olacağını belirtir. Benzer şekilde, Anna Freud (1965/2018), boşanma ya da ebeveyn ölümünden kaynaklanan kaybın yarattığı rol boşluğunun genellikle bir çocuk tarafından doldurulduğunu ve bu çocuğun erken bir yaşta ailedeki yetişkin işlevlerinden sorumlu hale geldiğini ileri sürmektedir. Miller (1979/2019), ebeveynleri tarafından bilinçdışı biçimde kendilerine biçilen rollere mükemmel bir şekilde uyum sağlayan ve böylece aynalama, yatıştırılma ve empati ihtiyaçlarından mahrum bırakılan çocukları yetenekli çocuk (*gifted child*) kavramıyla tanımlamıştır.

Winnicott (1965/2007)'a göre, sağlıklı bir kendilik duygusunun oluşması için gerekli yeterince iyi bir çevre söz konusu olmadığında çocuğun psikolojik gelişimi sekteye uğrar. İhtiyacını ifade eden çocuk duyulmazsa, görmezden gelinmiş ve yanlış anlaşılmiş hisseder. Bunun sonucunda dış dünyadaki taleplere odaklanır ve ona uyum sağlamaya çalışır. Ulaşılamaz veya aşırı müdahaleci bakım verenler nedeniyle çocuğun gerçek kendiliğinin ifadesi engellenmiş olur ve giderek büyüyen sahte kendilik (*false self*) güçlenir. Sahte kendiliğin içeriği ebeveynlerin talepleriyle oluşturulmuştur, spontan ihtiyaçların ve ifadelerin kaynağı olan gerçek kendiliği gizleme işlevi görmektedir.

Kendilik psikolojisinin kurucusu Kohut (1977/2013)'a göre, gelişmekte olan çocukta güçlü ve istikrarlı bir kendilik, uyum ve kararlılık duygusunun gelişmesini sağlayan kişilerin her biri çocuğun kendiliknesnesi (*selfobject*) olarak adlandırılır. Çünkü çocuk, kişileri kendisinin bir parçası olarak algılar. Ebeveyn ya da kendiliknesnesi yeterince güvenli ya da istikrarlı bir kendilik duygusuna sahip değilse çocuğun yansıtma ve idealleştirme ihtiyaçlarına yanıt veremez. Ebeveynin çocuğun başarılarındansa kendi başarılarına odaklanması veya çocuk ebeveyne ihtiyaç duyduğunda ondan uzaklaşması, çocuğu bağ kurmaktan mahrum bırakır. Bu durumda çocuk, ebeveynin narsisist uzantısı veya onun için kendiliknesnesi işlevini gören birine dönüşür.

2.1.1.2 Bağlanma kuramı

Bağlanma kuramı, Ainsworth ve Bowlby'nin ortak çalışmasının bir ürünüdür (Ainsworth ve Bowlby, 1991). Bu kuram, ebeveyn-çocuk ilişkisinde bozulmanın ve ebeveynin kendi ebeveyni ile olan bağlanma modelinin çocuğun gelişimine olan etkisi üzerinden ebeveynleşmeyi anlamaya katkı sunabilir (Chase, 1999). Bowlby (1951)'ye göre bebek, daimi bakım veren ebeveyni ile her ikisinin de tatmin olduğu ve keyif duyduğu sıcak, samimi ve sürekli bir bağlanma ilişkisi yaşamalıdır. Ebeveyn, çocuğun bağlanma davranışına yanıt vermediğinde çocuk, yakınlığı sürdürmenin ve ebeveyne bağlanmanın bir yolu olarak erken ve zorlayıcı bir şekilde bakım verme davranışı gösterebilir. Bu ilişki kompulsif bakım verme (*compulsive care-giving*) olarak adlandırılır (Bowlby, 1977).

Ebeveyn ve çocuğun bağlanma davranışları güvenli veya güvensiz (kaçıngan, kaygılı veya dezorganize) olarak tanımlanır (Ainsworth vd., 1978/2015; Main ve Solomon,

1990). Bağlanma davranışları, bebeği tehlikeden korumaya hizmet ettiği gibi, bebeğin birincil bakıcıyla olan bağlanma ilişkisi sonraki ilişkileri için de bir prototip oluşturur. Çocuk kaygılandığında, çocuğun gösterdiği ipuçlarına tepkisiz kalan ebeveyn güvenli bir üs görevi göremez. Bunun sonucunda çocuğun kaygısı ve sıkıntısı artar, şiddetlenir ve sürekli hale gelir. (Bowlby, 1988). Bu durumda bağlanma figürü, güvenli temeli ve bağlanma sürecini engelleyen bir unsur haline gelir (Liotti, 1999). Bu engelleme çocukta, başkalarının sıkıntılı zamanlarda yanıt vermek, yardım etmek ve rahatlatmak için mevcut olmadığı veya bunlara güvenilemeyeceği anlamına gelen bir içsel çalışma modeli (*internal working model*) gelişmesine neden olur. İçsel çalışma modeli, çocuğun kendi değerlilik anlayışını ve diğeri ile olan ilişkisini, ilişkide vermenin ve almanın temel yönlerini şekillendirir (Bowlby, 1973). Sonuçta çocuk, güvensiz bir bağlanma da olsa bir miktar bağlanma çabasıyla ebeveynle yakınlık kazanmak için savunmacı bir strateji benimseyebilir (Marotta, 2003). Jurkovic (1997/2014), ebeveynleşmenin çocuğun gelişimi ve ebeveyni ile bağlanma biçimi üzerinde uzun vadeli etkileri olabileceğini ve bu etkilerin daha sonra yetişkin ilişkilerinde de görülebileceğini belirtmiştir. Bağlanma teorisi ebeveynleşmeye ilişkin önemli bir bakış açısı sunmaktadır (Hooper, 2007).

2.1.1.3 Aile sistemleri teorisi

Ebeveynleşme olgusu ile ilgili ilk kavramlaştırma, aile sistemleri teorisyenleri Minuchin ve diğeri (1967) tarafından ebeveyn çocuk (*parental child*) ifadesi ile yapılmıştır. Onlara göre ebeveynleşme, ebeveynin temel işlevlerini çocuğa devretmesi veya aileyi psikolojik ve/veya fiziksel olarak tamamen terk etmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Minuchin (1974) ebeveyn sorumluluklarının çocuğa devredilmesinin geniş ailelerde, tek ebeveynli ailelerde veya her iki ebeveynin de çalıştığı ailelerde doğal bir süreç olduğunu söyler. Ancak çocuktan beklenen sorumluluklar açıkça belirtilmediğinde veya ebeveyn aileyi terk ettiğinde çocuk rehberlik, kontrol ve kararların ana kaynağı haline gelir. Bu durumda, ebeveynleşmiş çocuğun üzerindeki talepler, kendi çocukluk ihtiyaçlarıyla çelişir ve başa çıkamayacağı bir noktaya gelir.

Olguyu ebeveynleşme (*parentification*) adı altında literatüre sokan Boszormenyi-Nagy ve Spark (1973) ebeveynleşmeyi, aile alt sistemleri arasında sınırların bozulması veya yokluğu sonucunda çocukların genellikle yetişkinlere ayrılan rolleri

ve sorumlulukları üstlenmeleri olarak tanımlamıştır. Onlara göre ebeveynler, aile içi dengenin korunmasına yardımcı olmak amacıyla, açıkça ya da örtük olarak, çocuklarında bakım davranışlarını teşvik eden bir ortam yaratabilirler. Ebeveynleşmiş çocuk tarafından yerine getirilen sorumluluklar ebeveynin büyürken muhtemelen almadığı belirli duygusal ve araçsal desteği sağlayan davranışlardır. Ebeveynler bazı durumlarda, çocuklarını kendi ebeveynlerinde bulunmayan rolleri yerine getirmeye iter. Yani ebeveynleşme, önceki nesillerin yanlışlarını düzeltmek için gerçekleşir. Çocukların ebeveynlerine ve yanı sıra diğer aile üyelerine ebeveynlik yapma süreci, çocukken genellikle ebeveynsiz kalan ebeveynlerde psikolojik ve işlevsel bir boşluğu doldurur. Bu süreç ebeveynleşmenin nesilden nesile nasıl aktarılabilceğini açıklar.

2.1.2 Ebeveynleşme türleri

Araştırmacılar, ebeveynleşmeyi çocuğun üstlendiği görev ve sorumluluklara göre duygusal ve araçsal (Minuchin vd., 1967); ebeveynleşmenin çocuk üzerindeki etkisine göre yıkıcı ve yapıcı (Jurkovic, 1997/2014); ebeveynleşme davranışının kime yönelik olduğuna göre ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı (Hooper, Doehler vd., 2011) olarak sınıflandırmıştır.

2.1.2.1 Duygusal ve araçsal ebeveynleşme

Minuchin ve diğerleri (1967) çocuğun görevlerine, rollerine ve sorumluluklarına dayanan iki tür ebeveynleşme tanımlamışlardır: araçsal (*instrumental*) ebeveynleşme ve duygusal (*emotional*) ebeveynleşme. Sonraki kuramcılarının katkısıyla da genişleyen alanyazınına göre araçsal ebeveynleşme yaşayan çocuklar, yemek hazırlamak, ev işleri yapmak ve ailenin ekonomik ihtiyaçları ile ilgilenmek gibi ailenin fiziksel bakımı ve geçimi ile ilgili görevleri yerine getirirken; duygusal ebeveynleşme yaşayan çocuklar, sırdaş, refakatçi veya eş benzeri bir rol üstlenip bakım ve destek sağlayarak ebeveynin ve/veya kardeşlerin sosyo-duygusal ihtiyaçlarına cevap vermektedir (Byng-Hall, 2008; Jurkovic vd., 2001).

Duygusal ebeveynleşme, birçok teorisyen tarafından, çocuk için uyum sağlayıcı bir çözüm olmaktan çok hem şimdiki benliği hem de gelecekte olacağı yetişkin için yıkıcı olarak ele alınmıştır (Boszormenyi-Nagy ve Spark, 1973; Chase, 1999; Minuchin vd., 1967). Duygusal ebeveynleşme söz konusu olduğunda çocuk, ebeveyn ve bazen kardeşler için ailedeki duygusal veya psikolojik bir boşluğu doldurmaya

çalışır. Genellikle ebeveynin sırdaşı ve tek desteği haline gelir. Süre giden duygusal ebeveynleşme hali genellikle çocukların gelişimine zararlıdır çünkü bu çocuklar çoğu zaman ebeveynlerinin ve kardeşlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için kendi ihtiyaçlarını bastırır. Bunun sonucunda yetişkinlikte kurdukları ilişkilerde bozulmalar söz konusu olabilir (Hooper, 2007). Ebeveyn, çocuk için duygusal olarak erişebilir olmadığında dahi, çocuktan ebeveyn için duygusal olarak erişilebilir konumda olması beklenir. Bu da duygusal ebeveynleşme yaşayan bazı çocuklarda kronik bir endişeye neden olur (Hooper, 2008).

Araçsal ebeveynleşmenin ise duygusal ebeveynleşmeye göre daha az zararlı olduğu öne sürülmüştür (Byng-Hall, 2008; Minuchin vd., 1967). Özellikle büyük ailelerde, araçsal ebeveynleşme yaşayan çocuğun, ebeveyni sorumluluğunun bir kısmından kurtararak aile kaygısını azalttığı düşünülmektedir. Araçsal görevleri yerine getirmek, ebeveynleşme yaşayan çocukta başarı ve katkı duygularını doğururken, ebeveyn için stresi azaltmaktadır. Bununla birlikte, yemek pişirmek, temizlik yapmak, alışveriş yapmak, kardeşlere bakmak gibi görevler süresiz olarak devam ederse, olumsuz sonuçların ortaya çıkması muhtemeldir (Jurkovic, 1997/2014).

2.1.2.2 Yıkıcı ve yapıcı ebeveynleşme

Jurkovic (1997/2014), ebeveynleşmeyi çocuktaki etkisine göre yapıcı (*constructive*) ve yıkıcı (*destructive*) olarak ikiye ayırmıştır. Yıkıcı ebeveynleşme, aile üyelerinin rolleri ve davranışları arasında dengesizliğin olduğu, aile alt sistemleri arasında sınırların bulunmadığı ve çocuğun aşırı düzeyde bakım rolü üstlendiği bir aile ortamında gelişir. Yıkıcı ebeveynleşme; çocukların ebeveyn figürleri tarafından, sahiplenici, bağımlı, saldırgan, tek taraflı ve ebeveyne hizmet eden biçimde kullanımını içerir. Bu tür bir ebeveynleşme, çeşitli rolleri (örneğin, fedakar, kötü, günah keçisi, iyi kardeş), davranış kalıplarını (örneğin, suçluluk, bağımlılık, bebekleştirme, idealleştirme), aile üyelerinin ihtiyaçlarını açıkça veya gizlice tatmin etmeyi ve aileyi bir bütün olarak istikrara kavuşturmaya hizmet eden etkileşimsel süreçleri (örneğin, çatışma çözme, ara bulma) içerebilir.

Yapıcı ebeveynleşmede ise aile üyeleri arasındaki bakım verme davranışları dengelidir, çocuğun aile sistemine katkıları ebeveyn tarafından kabul ve takdir edilir. Jurkovic, ebeveynleşme sürecinin ebeveynleşen birey tarafından adil, eşitlikçi ve karşılıklı olarak algılandığında, sonuçların daha az şiddetli olacağını öne sürer. Ona

göre, yıkıcı olmayan bir şekilde ebeveynleşen gençler, rollerinin esiri olmayan, ailelerinden ve parçası oldukları daha geniş sosyokültürel topluluktan destek ve adil muamele gören gençlerdir.

2.1.2.3 Ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşme

Ebeveynleşme, bakım verme davranışının kime yönelik olduğuna göre genellikle ikiye ayrılmıştır: ebeveyn odaklı ebeveynleşme ve kardeş odaklı ebeveynleşme. Ebeveyn odaklı ebeveynleşmede çocuk, ebeveyne bakım verme, onu duygusal olarak rahatlatma gibi sorumluluklar üstlenerek yetişkin gibi davranmaya sürüklenir. Kardeş odaklı ebeveynleşmede ise bakım davranışı kardeşe yöneliktir (Hooper, Doehler vd., 2011).

Çocukların yüklendiği her türden bakım davranışı çocukların iyi olma halini etkilese de, bir yetişkine yönelik ebeveyn, eş veya akran gibi bakım vermeyi gerektiren rol değişimi, ev işleri ile ilgilenmek veya kardeşlerin bakımına yardımcı olmaktan daha fazla olumsuz etkiye yol açar (McMahon ve Luthar, 2007). Çünkü ebeveyn odaklı ebeveynleşmede, ebeveynin ihtiyaçları çocukların ihtiyaçlarından daha önceliklidir ve bakım vermede karşılıklılık eksikliği söz konusudur (Shaffer ve Sroufe, 2005). Ebeveyn, çocuk için duygusal olarak müsait olmasa da, çocuk ebeveyn için duygusal olarak müsait olmalıdır. Bu da, ebeveynleşen çocuklarda kronik bir kaygı ve stres durumuna, kendilerini yetersiz görmelerine yol açabilir (Byng-Hall, 2008; Cicchetti, 2004).

Çocukların kardeşlerine bakım sağlayarak aileyi desteklediği durumlarda ise ebeveynlerin bakım yükü azaldığından, çocuğun ihtiyaçlarına karşılık vermesi kolaylaşır (Walker ve Lee, 1998). Bu nedenle ebeveyn odaklı ebeveynleşme ile kardeş odaklı ebeveynleşmenin çocuklar üzerine farklı etkilerinin olduğu düşünülmektedir (Levante vd., 2023). Kardeşlerine yönelik ebeveynleşme sergileyen kişiler, ebeveynlerine yönelik ebeveynleşme sergileyen kişilere kıyasla ebeveynleşmenin olumsuz etkilerini daha az yaşamaktadır (Hooper, Doehler vd., 2011).

2.1.3 Ebeveynleşmenin olumlu ve olumsuz etkileri

Boszormenyi-Nagy ve Spark (1973), ebeveynleşmenin doğası gereği patolojik bir olgu olmadığını, ebeveynin duygusal tükenmişliğini önlemek için çocuğuna karşı

geliştirdiği tutumunun bir parçası olduğunu öne sürer. Öte yandan, ebeveyn ve çocuk ilişkisinde karşılıklılık dengesi kaybolduğunda bu durum çocuğun gelişimi üzerinde zararlı etkilere neden olur. Dolayısıyla, ebeveynleşmenin çocuklar üzerinde olumlu veya olumsuz etkilerinin olması bir dizi faktöre bağlıdır. Çocuktan beklenen ebeveynlik davranışlarının aşırılığı, türü, kapsamı ve nesnesinin yanı sıra bu tür davranışların geliştiği psikolojik ve sosyokültürel bağlam da ebeveynleşmenin doğuracağı olumlu ve olumsuz sonuçları etkilemektedir (Jurkovic, 1997/2014).

2.1.3.1 Ebeveynleşmenin olumsuz etkileri

Ebeveynleşme süreciyle ilişkili olduğu düşünülen travmatik deneyimler nedeniyle araştırmalar daha çok ebeveynleşmenin yol açtığı psikopatoloji ve diğer olumsuz sonuçlara odaklanmıştır (Hooper, 2008). Ebeveynleşen çocuklar, kendi ihtiyaçlarını ebeveynlerinin ihtiyaçlarına tabi kılmayı öğrendikleri için çocukluğun gerektirdiği gelişimsel ihtiyaç, zevk ve fırsatlardan feragat ettiğinde çeşitli duygusal, bilişsel ve sosyal sorunlar yaşama riski taşır (Olson ve Gariti, 1993; Jurkovic, 1997/2014).

Peris ve diğerleri (2008) ergenlerin, ebeveynlerin destek taleplerini ilişki yakınlığının bir işareti olarak görmek yerine, bu dinamiği gelişimlerine zarar veren bir unsur olarak deneyimleyebildiğine dikkat çekmiş, ergenlerde daha yüksek ebeveynleşme görülmesinin daha yüksek davranış problemlerinin ortaya çıkması ile ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Ebeveynleşmiş ergenlerin, ebeveynlerinin işlevsiz davranışlarını model alarak HIV'e maruz kalma gibi riskli cinsel eylem davranışlarına yönelmeleri söz konusudur (Rotheram-Borus ve Koopman, 1991; Zayas ve Romano, 1994).

Lisans öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, çocuklukta ebeveynleşmenin utanç eğilimi ve kişinin kendisini yetersiz hissetmesi ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu utanç ve yetersizlik duygusunun, ebeveynleşen çocuklarda yaygın olan gerçekçi olmayan ebeveyn beklentilerinin içselleştirilmesinden kaynaklandığı öne sürülmüştür (Wells ve Jones, 2000). Çocuklukta ebeveynleşme ile sahtekarlık sendromu (*imposter syndrome*) arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Ebeveynleşen çocukların onlardan talep edilen yetişkin sorumluluklarını yerine getirmek için kendilerini yeterli hissetmedikleri fakat ebeveynlerinden onay almak için bu duygularını gizledikleri, gerçek olmayan bir benlik duygusu geliştirdikleri ve

böylece yetenekli veya becerikli olduklarına dair kanıtları göz ardı ederek kendilerini sahtekar gibi hissettikleri öne sürülmüştür (Castro vd., 2004).

Çocuklukta daha yüksek düzeyde ebeveynleşme yaşadığını bildiren bireylerin yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde psikopatoloji semptomlarının arttığı, çocuklukta ebeveynleşme ile yetişkin yeme, kaygı ve kişilik bozuklukları arasında anlamlı bir pozitif bağlantı olduğu görülmüştür (Hooper, DeCoster vd., 2011). Nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı bir araştırmadan elde edilen sonuçlar, ebeveynleşmenin artan içselleştirme semptomları, azalan olumlu sosyal ilişkiler, azalan yaşam memnuniyeti ve artan madde kullanımı dahil olmak üzere bir dizi uyumsuz sonuçla ilişkili olduğunu göstermiştir (Williams, 2015). Madde bağımlısı yetişkinler ve aileleri ile yapılan bir araştırmada, 50 yetişkinden 42'sinin ebeveyninin de madde bağımlısı olduğu ve incelenen her iki kuşakta da baba yokluğunun söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilerde ebeveynleşmenin yüksek olduğu ve yaşa uygun olmayan rol üstlenmenin uyuşturucu kullanımının başlamasına katkıda bulunan bir etken olduğu görülmüştür (Bekir vd., 1993).

2.1.3.2 Ebeveynleşmenin olumlu etkileri

Ebeveynleşme üzerine yapılan araştırmaların ana odağı ebeveynleşme ile ilişkili olumsuz olgular üzerinde olsa da, kimi araştırmalarda ebeveynleşen çocuklarda beklenen eksikliklerin yanı sıra yetkinliklerin de gelişebileceği, bu çocukların koşulsuz olarak psikopatoloji veya ilişkisel işlev bozukluğu alanına atfedilmemesi gerektiği tartışılmaktadır (Boszormenyi-Nagy ve Spark, 1973; Gladstone vd., 2006; Hooper vd., 2008; McMahon ve Luthar, 2007; Tompkins, 2006). Çocuklardan beklenen sorumluluklar uygun ve adil olduğunda, ebeveynleşme onların gelişimini olumlu etkilemektedir (Jurkovic ve Casey, 2000; Akt., Hooper, 2008; Jurkovic vd., 2005). Çocuklar ebeveynlerinin ve aile üyelerinin bakımını sağladıklarında, bu deneyimler sıkıntılara karşı dayanıklılığı arttırabilir, olumlu başa çıkma stratejilerinin ve sağlıklı bireyleşmenin gelişmesine katkı sunabilir, aileye bağlılık duygusu yaratarak daha yüksek mutluluğa yol açabilir (DiCaccavo, 2006; Telzer ve Fuligni, 2009; Tompkins, 2006).

HIV pozitif annelerin çocuklarının ebeveynleşme davranışını inceleyen bir araştırmada, anneleri HIV negatif olan çocuklara kıyasla anneleri HIV pozitif olan çocukların daha fazla ebeveynleşme göstermesine rağmen daha düşük düzeyde

depresif belirtiler ve daha yüksek sosyal yeterlilik yaşadıkları bulgulanmıştır. Yanı sıra, duygusal ebeveynleşmenin HIV gibi ciddi bir tıbbi durumla başa çıkan ailelerde, ebeveyn ve çocuk arasında yakınlığı sağladığı, olumlu ebeveynlik ve çocuğun uyumunu desteklediği görülmüştür (Tompkins, 2006). Ebeveynleşmenin yüksek düzeyde bireyselleşme ve bağımsızlaşma ile ilişkili olduğu, rol ve sorumlulukların adil ve yaşa uygun algılanmasının bireysel özerklik ve yeterlilik duygusu açısından olumlu sonuçlara yol açtığı bulgulanmıştır (Walsh vd., 2006; Titzmann, 2012). Jurkovic ve Casey (2000; Akt., Hooper, 2008), ebeveynleşme ile kişilerarası yetkinlik arasındaki bağlantıyı araştırmış ve daha yüksek ebeveynleşme gösteren ergenlerde kişilerarası yetkinlik düzeyinin de daha yüksek olduğunu bulgulanmıştır. Benzer şekilde, çocuklukta ebeveynleşmenin yetişkinlikteki psikososyal sonuçlarını inceleyen bir araştırmada, çocuklukta ebeveynleşme yaşantısı ile yetişkinlikteki kişilerarası yetkinlik arasında anlamlı pozitif bir doğrusal ilişki bulunmuştur (Thirkield, 2001).

2.1.4 Ebeveynleşmenin sık görüldüğü aile örüntüleri

Ebeveynleşmenin ortaya çıkmasında etkili olan birçok faktör bulunmaktadır ve genelde tek bir değişkenle açıklanamaz (Duryea, 2007). Ancak araştırmalar, bazı aile örüntülerinin çocuklarda ebeveynleşme ihtimalini arttırdığını ortaya koymaktadır (Akün, 2017). Winton (2003)'a göre, ebeveynlerin çalışması, ebeveynler arası evlilik çatışmasının yaşanması, boşanma, göç, aile üyelerinden birinin kronik fiziksel ya da psikolojik hastalığının bulunması, ebeveynlerin yaşlı olması gibi etkenler çocukların ebeveynleşme ihtimalini arttırmaktadır.

2.1.4.1 Göç

Ebeveynleşme göçmen ailelerin çocuklarında sık görülen bir olgudur (Oznobishin ve Kurman, 2009; Titzmann, 2012; Walsh vd., 2006). Göçmen çocuklar içinde buldukları yeni kültüre, dile, normlara ve değerlere ebeveynlerine kıyasla daha hızlı adapte olabilir. Bu nedenle, ebeveynleri için dil ve kültür aracılığı yapmaları, yeni dili onlara tercüme etmeleri, kültürel normları ve uygulamaları yorumlamaları gerekebilir (Trickett ve Jones, 2007). Ponizovsky ve diğerleri (2012) yaptıkları araştırmada, göçmen çocukların dil ve kültür aracılığının yanı sıra, ebeveynlerine tavsiye, destek ve cesaret vererek onların duygusal destekçisi olduklarını, ailenin ekonomik ihtiyaçlarını gidermek için çalıştıklarını, yaşadıkları zorluklarla tek

başlarına başa çıkmaları gerektiğinden erken özerklik ve bağımsızlık deneyimlediklerini belirtmiştir. Başka bir ülkeye göç nedeniyle aile sistemlerinin değişmesi ve çocukların yaşlarının gerektirdiğinden daha fazla aile meselelerinden sorumlu hale gelmesinin araçsal ve duygusal ebeveynleşmeye yol açtığı bulgulanmıştır (Titzmann, 2012).

2.1.4.2 Düşük sosyo-ekonomik düzey

Düşük sosyo-ekonomik düzey, yaşamın temel gereksinimlerini elde etmekteki zorluk ve bu zorluğun ailenin günlük yaşamına etkisi nedeniyle çocuklarda ebeveynleşmeye yol açabilir (Burton, 2007; Chee vd., 2014; McMahon ve Luthar, 2007). Ailelerin çocuk bakımına ve sosyal hizmetlere erişimindeki sınırlılık ailedeki büyük çocukların küçüklere bakım vermesine, içinde yaşanılan evin kötü şartları sebebiyle mahremiyetin sağlanamaması çocukların hassas yetişkin meselelerine maruz kalmasına, yüksek düzeyde ekonomik yoksunluk çocukların da aile ekonomisine katkıda bulunmak için çalışmasına neden olabilir (Burton, 2007; Burton ve Lawson-Clark, 2005; East vd., 2006). Bu ailelerdeki çocukların ekonomik olarak daha iyi durumda olan akranlarına kıyasla daha fazla sorumluluk ve ebeveynlik rolü üstlenmeleri söz konusudur (Burton, 2007).

2.1.4.3 Evlilik çatışması, aile içi şiddet ve boşanma

Evliliklerinde çatışma yaşayan ebeveynler, evliliklerinde eksik olduğunu düşündükleri şeyleri sağlamaları için çocuklarına başvurduğunda, ebeveyn çocuk arasındaki rol değişiminden ötürü çocuklarda ebeveynleşme söz konusu olmaktadır (Cox vd., 2001; Davies vd., 2015; Leon ve Rudy, 2005; Macfie vd., 2008). Ebeveynler arası ilişkinin bozulması sonucu ebeveynler kendi ihtiyaçlarını çocuklarınınkinden önde tutabilir, çocuklar eş veya ebeveyn işlevlerini yerine getirmeye teşvik edilebilir, ebeveyn çatışmasına tanık olan çocuklardan ebeveynlerini rahatlatmaları veya taraf tutmaları beklenebilir (Johnston, 1993; Peris, 2006; Peris vd., 2008).

Çatışma, aile içi şiddet boyutuna vardığında, çocuklarda ebeveynleşme görülme olasılığı da artmaktadır. Çocuklar sık ve yoğun şiddet eylemlerine ne kadar çok maruz kalırsa, o kadar çok tehdit altında hissetmektedir (Wong, 2008). Şiddet konusunda kendilerini suçladıklarında, aile bütünlüğünü ve istikrarını korumak için ek sorumluluklar üstlenmeleri ve ebeveynleşmeleri daha olasıdır (Fortin vd., 2011).

Ebeveynlerin boşandığı durumlarda aile, yerleşim yeri değişiklikleri, ekonomik düzensizlikler, ebeveynlerden birinin fiziksel ayrılığı ve aile üyelerinin duygu durumundaki dalgalanmalar gibi bir dizi değişiklikle karşı karşıya kalır (Peris ve Emery, 2008). Artık evlilik partneri olmayan ebeveynlerin etkili bir şekilde ebeveynlik yapabilme becerileri, boşanma stresiyle tehlikeye girebilir (Hetherington ve Stanley-Hagan, 2002). Bir evliliğin sona ermesi, ebeveynlik kapasitesinin bozulmasına yol açması nedeniyle ebeveyn ve çocuk arasındaki sınırlarda bozulmaya, rollerin tersine dönmesine neden olabilir (Wallerstein, 1985). Boşanma sonrası ebeveyn-çocuk ilişkileri hiyerarşik olmaktan ziyade yatay bir düzeyde yapılanma eğilimindedir: Yalnız kalan ebeveyn çocuktan sıklıkla duygusal destek istemekte, bazen de boşanma süreciyle ilgili sıkıntı ve endişelerini çocukların gelişimsel ihtiyaçlarına saygı göstermeyecek şekilde onlarla paylaşmaktadır (Parmiani vd., 2012). Sonuç olarak, ebeveynleri boşanmış ailelerdeki çocuklar akranlarına kıyasla ebeveynleşmeyi daha sık ve daha yoğun bir şekilde deneyimleme eğilimindedir (Andsager, 2014; Emery, 2012; Jurkovic vd., 2001; Peris ve Emery, 2008).

2.1.4.4 Ebeveynlerde bulunan kronik fiziksel veya psikolojik hastalıklar

Ebeveynlerin kronik fiziksel veya psikolojik bir hastalığının olması, çocuğun ebeveyn rolünü üstlenmesini yordayan unsurlardan biridir (Aldridge ve Becker, 2004; Burnett vd., 2006; Hooper vd., 2012; Moffett, 2007; Van Parys vd., 2015; Stein vd., 1999). Hasta ebeveyne sahip çocuklar, hastalığı sebebiyle ebeveynlik yapacak kadar iyi durumda olmayan, günlük bakım ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan ebeveyne bakım vermek ve duygusal destek sağlamak, ebeveynin sorumluluklarını üstlenerek, yetişkin kaygıları yaşayarak ve yetişkin kararları alarak hanelerinin fiili reisleri haline gelmek, gerektiğinde kardeşlerinin bakımıyla ilgilenmek ve kendi ihtiyaçlarını ve ilgilerini bastırmak biçiminde ebeveynleşme davranışları gösterir (Bauman vd., 2009; Thastum vd., 2008). Hastalığın süresi ve ağırlığı, çocukların yaşı ve cinsiyeti, hasta ebeveynin gördüğü destekten ne derece memnun olduğu gibi faktörler çocuklardaki ebeveynleşme eğilimini etkilemektedir (Bauman vd., 2009; Duryea, 2007).

Birçok araştırma, ebeveynlerin psikolojik sağlığındaki bozulmanın çocukların ebeveynleşmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur (Backer vd., 2016;

Carroll ve Robinson, 2000; Champion vd., 2009; Stitt ve Reupert, 2013; Yarrow, 2011). Ebeveynlerinde ruhsal bozukluk bulunan çocuklar, ebeveynlerin her zaman tutarlı bir şekilde ebeveynlik yapamayacağını farkındadır. Bu nedenle, ebeveynler kendi bakımlarını yapamadıklarında veya daha az yapabildiklerinde kendileri, ebeveynleri ve diğer aile üyeleri için bakım görevini üstlenirler (Aldridge ve Becker, 2004). Alkol ve/veya uyuşturucuyu kötüye kullanan ebeveynler genellikle ebeveyn-çocuk rollerinin tersine çevrilmesini teşvik eden bir ortam yaratırlar (Bekir vd., 1993; Burnett vd., 2006; Chase vd., 1998; Godsall vd., 2004; Goglia vd., 1992; Kelley vd., 2007).

2.1.4.5 Özel gereksinimli kardeşe sahip olma

Özel gereksinimli çocukların bulunduğu ailelerde, bu çocukların tıbbi, eğitsel ve psikososyal ihtiyaçları desteklenirken aile üyeleri olağan rolleri ve sorumluluklarının dışında hareket etmek zorunda kalabilmektedir (Lamorey, 1999). Özel gereksinimli kardeşi olan çocuklar, hem kardeşlerinin ihtiyacı nedeniyle hem de ebeveynlerin hissettiği stresi azaltmanın bir yolu olarak kardeşlerine bakım görevi üstlenmektedir (Cridland vd., 2016; Nixon ve Cummings, 1999; Tozer vd., 2013). Bu çocuklardan sıklıkla aile içinde daha fazla sorumluluk üstlenmesi ve kardeşlerine yetişkin benzeri bakım vermesi beklendiğinde, bu durum ebeveynleşmelerine yol açmaktadır (Arıkan Çolak, 2019; Hanöz, 2022; Nuttall vd., 2018; Tomeny vd., 2017). Bu koşullar altında, bazı kardeşler anne ve babaları tarafından ebeveynlik görme ihtiyaçlarından vazgeçmeyi ve bunun yerine genç bakıcı (*young carer*) rolünü üstlenmeyi öğrenebilir (Burke, 2004). Ebeveynler özel gereksinimli çocuğa yoğun ilgi gösterirken kardeşini bu ilgiden mahrum bıraktığında veya özel gereksinimli çocuğun bakım, eğitim ve tedavi faaliyetlerine kardeşin daha fazla katılımı beklendiğinde kardeşlerin yıkıcı ebeveynleşme riski mevcuttur (Jurkovic, 1997/2014).

2.2 Özel Gereksinim

2.2.1 Özel gereksinimli bireylerin tanı grupları

Özel gereksinim; bireyin toplumsal yaşama eşit katılım gösterebilmesi için bedensel ya da gelişimsel işlev kısıtlılığı olmayan bireylerden farklı hizmetlere, çevresel düzenlemelere, sosyal ve ekonomik haklara gereksinim duyması anlamına gelir. Görme, işitme, konuşma, fiziksel hareket ve bilişsel yetilerin bir ya da birkaçında

zorluk yaşıyan bireyler bu zorluklarından ötürü özel gereksinimli olarak tanımlanırlar (Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, 2019). Bu tez çalışması kapsamında, özel gereksinim grupları içerisinde otizm spektrum bozukluğu ve görme engeli ele alınacaktır.

2.2.1.1 Otizm spektrum bozukluğu (OSB)

Otizm, bir psikiyatri terimi olarak ilk defa Bleuler (1911/1950) tarafından dış dünyaya karşı ilgisiz kalarak iç dünyaya çekilme durumu tarif etmek için kullanılmıştır. Bir çocukluk çağı psikopatolojisi olarak kullanımı ise Kanner (1943) tarafından, takip ettiği 11 çocukta bulguladığı semptomlar (sosyal iletişim güçlüğü, tekrarlayan amaçsız davranışlar) üzerinden yapılmıştır. Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı DSM 5'te otizm, otizm spektrum bozukluğu (OSB) olarak adlandırılmıştır ve sosyal iletişim ve etkileşimde süre giden eksiklikler; alışılmadık, kısıtlı ve tekrarlı davranış örüntüleri, ilgiler ya da etkinlikler ile karakterizedir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). OSB, belirtileri erken çocukluk çağında görülmeye başlanan nörogelişimsel bir bozukluktur (Schieve vd., 2007). Belirtileri arasında göz temasında ve ortak ilgi paylaşımında eksiklik, nesnelere tekrarlayan hareketler, uygun jest ve mimik kullanımında eksiklik, ismine yanıt vermeme, parmak ile işaret etmenin olmayışı, vücut, kollar, eller veya parmaklarla tekrarlayan hareketler yapma, sıkıntılı olduğunda sakinleşmede zorluk, oyuncaklarla oynamada isteksizlik veya alışılmamış biçimde tekrarlı oynama yer alır (Wetherby vd., 2004). Otizme tam olarak neyin neden olduğu bilinmemekle birlikte, genel kabul gören görüş, genetik ve çevresel faktörlerin bir arada otizmin gelişmesinde etkili olduğudur (Newschaffer vd., 2007). Türkiye'de OSB yaygınlık oranlarına ilişkin kesin veriler elde edilen bir çalışma bulunmamasına rağmen, her 68 çocuktan birinin bu tanıyı aldığı düşünülmektedir (Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planı, 2016).

2.2.1.2 Görme engeli

Görme engeli, görme gücünün kısmen ya da tamamen yetersizliğinden dolayı bireyin genel gelişiminin, eğitim performansının ve sosyal uyumunun olumsuz yönde etkilendiği ve özel uyarlamalar olmadan günlük işlev göstermesinin zor olduğu durumları ifade eder (Holbrook, 1955). Bir çatı kavramdır çünkü hem hiç görmeyenleri (körler) hem de az görenleri kapsar. Bu gruplar, görme keskinlikleri ve

görme yetersizliğinin derecesi doğrultusunda tanımlanırlar (Karakoç ve Çelik, 2022). Görme yetersizliği üç nedene bağlı gelişebilir: gözün görme için önemli olan bir veya daha fazla bölümünde hasar olması, göz küresinin normalden farklı boyutlarda olması ve beynin görsel bilgiyi işleyen kısmının düzgün çalışmaması (Holbrook, 1955). Görme duyusu, sözel olmayan bir iletişim kanalı olarak hizmet eden, sosyal etkileşim ve öğrenme sürecinde etkisi olan önemli bir faktördür (Lupón vd., 2018). Bu nedenle görme engelinin varlığı çocukların sosyal aktivitelere katılımlarını kısıtlamakta ve genel yaşam kalitelerini kötüleştirmektedir (Rainey vd., 2016). Türkiye’de yaşayan özel gereksinimli bireyler içerisinde görme yetisinde zorluk yaşayanların sayısı 1 milyonu aşmaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

2.2.2 Özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın aile üzerindeki etkisi

Aile, bir insanın ait olduğu birincil ve en güçlü sistemdir (Seligman ve Darling, 2007). Etkileşimli ve bireylerin birbirine bağımlı olduğu bir birim olarak çalışır; yani, ailedeki bir üyenin başına bir şey gelirse, sistemin tüm üyeleri bundan etkilenir (Goldenberg ve Goldenberg, 2013). Ailede bir bireyin özel gereksinimli olması, tüm aile üyelerinin farklı şekillerde bundan etkilenmesine yol açar. Özel gereksinim durumları çoğunlukla kronik olduğundan ailenin sabırlı olmasını ve belirsizliğe karşı toleransını gerektirir (Seligman ve Darling, 2007).

Yapılan araştırmalarda, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın stres, sosyal izolasyon, sosyal anksiyete, depresyon, evlilik memnuniyetsizliği gibi ruh sağlığı ve ilişki problemlerine yol açtığı bulgulanmıştır (Caruso, 2017; Currie ve Szabo, 2020; Kuusikko-Gauffin vd., 2013; Shtayermman, 2013; Taylor ve Warren, 2012). Belirli kriz dönemlerinin özel gereksinimli çocukların ebeveynleri için özellikle travmatik olduğu öne sürülmüştür: çocuklarının engelli olduğunu öğrendikleri dönem, çocukların okula başlaması, ergenlik dönemi, okuldan mezun olma ve iş hayatına atılma, ebeveynlerin yaşlandığı dönem. Kriz dönemlerinde aileler savunmasız hissedebilir ve yetersizlik duygularıyla başa çıkmaya çalışabilir (Seligman ve Darling, 2007).

Ebeveynlerin çocuklarının özel gereksinimine yönelik verdiği tepkilerin, insanların krizlere ya da yas gibi stresli olaylara verdiği tepkilerle paralellik gösterdiği düşünülmektedir (Seligman ve Darling, 2007). Marshak ve Prezant (2007)’a göre

çocuklarının özel gereksinimini öğrendiğinde birçok ebeveyn sevdiği birinin kaybıyla aynı yoğunlukta yas tutmaktadır ve bu yas sahip olmayı hayal ettikleri çocuğun yasıdır. Bazı ebeveynler ise kendilerini yas tutmaya karşı savunurlar çünkü bunu zayıflık, boyun eğme ve duygusal kontrol kaybı ile eş tutarlar. Duncan (1977; Akt., Seligman ve Darling, 2007), Kübler-Ross (1970/2009)'un kayba verilen tepkileri karakterize eden aşamalarını ebeveynlerin özel gereksinim tanısına verdikleri tepkilere uyarlamıştır. Buna göre, ebeveynlerin çocuğun tanısına uyum sağlamada aşamalar boyunca ilerlediği öne sürülür. İlk aşama şok ve inkar aşamasıdır. Bu aşamada ebeveynler, bir tedavi ya da adeta sihirli bir müdahalenin yaşam boyu sürecek özel gereksinimi önleyeceğine inanır ve çocuklarının gerçekliğini kabul etmeyi reddeder. İkinci aşama olan pazarlık aşamasında ebeveynler bilinçdışı bir şekilde yaptıkları iyi davranışların sonucu olarak çocuklarının iyiye gideceğini düşünür, bazen dini faaliyetlere yönelerek tanrının onları ödüllendireceğine inanırlar. Üçüncü aşamada, çocuklarında önemli bir değişim olmadığını gören ebeveynlerde öfke gelişir. Bu öfke tanrıya, eşine, kendine, çocuğu ile çalışan sağlık ya da eğitim profesyonellerine, topluma yönelebilir. Dördüncü aşamada öfkenin çocuklarının durumunu değiştirmediklerini fark ettiklerinde ve engelliliğin kronik doğasını kabul ettiklerinde depresyon başlayabilir. Bu tepkinin uyum sürecinde bir dönüm noktasına işaret ettiği düşünülmektedir. Ebeveynler çocuklarının özel gereksinimini nispeten kolaylıkla tartışabildiğinde, bağımsızlığı teşvik etmek ve destek olmak arasında bir denge kurabildiklerinde, çocuklarına karşı aşırı korumacı veya aşırı sert olmadıklarında, gerçekçi planlar yapmak için profesyonellerle işbirliği yaptıklarında beşinci aşama olan kabul aşamasına geçtikleri düşünülür. Bu aşamaların mutlaka belirli bir sırayla yaşanmadığı, özel gereksinimi kabulün daha akışkan bir kavram olduğu, ebeveynlerin çocuklarının tanısını kabullenmede tek bir ideal seviyeye ulaşmadıkları, bunun yerine bu durumla yaşam boyunca başa çıkarken kabullenme dönemleri yaşadıkları düşünülmektedir (Blacher, 1984). Ancak bu aşamaların bilinmesi, profesyonellerin ailelerin bir krize verdikleri tepkiyi bağlam içinde anlamalarına ve davranışlarını uygunsuz, kaotik veya patolojik olarak görmemelerine yardımcı olabilir (Seligman ve Darling, 2007).

Çocuğu OSB tanılı ebeveynler, otizmin doğasına has bazı zorluklarla karşı karşıyadır. Otizm, semptomları yaşam boyu devam eder ve ebeveynlerin bakım vermeye önemli ölçüde zaman ayırmasını gerektirir (Seltzer vd., 2004). Otistik

bireylerin ne istediklerini daha az ifade etmesi veya rutinlerinin bozulmasından dolayı yaşadıkları öfke krizleri gibi davranışları yönetmek ebeveynler açısından güç olabilir (Schaaf vd., 2011; Peppé vd., 2007). Çocukları OSB tanılı ebeveynler, çocukları tipik gelişen ebeveynlere kıyasla daha yüksek stres seviyeleri yaşamaktadır ve daha kötü sağlık riski altındadır (Song vd., 2018; Sivberg, 2002; Allik vd., 2006). Bu ebeveynlerin daha yüksek boşanma oranları yaşamaları muhtemeldir (Hartley vd., 2010). Otistik çocukların hem anneleri hem de babaları çocuklarının özel gereksiniminin etkilerini hissetmektedir fakat annelerin babalara kıyasla daha fazla suçluluk, fiziksel semptom, stres ve ebeveynlik becerilerine ilişkin belirsizlikle karşı karşıya kaldıkları gözlenmektedir (Cantwell ve Baker, 1984). Rodrigue ve diğerleri (1990), otistik çocuk annelerinin, çocuklarını yetiştirirken yaşadıkları günlük gerilimler nedeniyle evlilik doyumunda azalma ve evlilik çatışmasında artış yaşadıklarını öne sürmektedir. Annelerin istikrarlı bir evlilikleri varsa daha fazla başa çıkma becerisine sahip oldukları ifade edilmektedir.

Aile bireylerinden birinin görme engeli tanısı alması, tüm aile üyelerinin yaşamını etkiler. Bu ailelerin birçoğu, özel gereksinimli bir çocuk yetiştiren diğer aileler gibi, çocuğun geleceği, çocuğun ihtiyaç duyduğu veya duyacağı tüm hizmetlerin alınmaması, kardeşler üzerindeki olası olumsuz etkiler, çocuğun arkadaş eksikliği ve hem okuldaki hem de toplumdaki bireylerin duyarsızlığı ile ilgili zorluklar, hayal kırıklıkları ve endişe yaşamaktadır (Leyser ve Heinze, 2001; Moore vd., 1994). Çocuklarına görme engeli tanısı konan ebeveynlerde fiziksel ve psikososyal düzeyde etkilerin görüldüğü, bu durumun düşük öz saygı, yüksek kaygı, sosyal ilişkilerinin azalması, depresyon, yüksek bakım yükü ve strese yol açtığı öne sürülmektedir (Castañeda vd., 2016; Dada vd., 2013; Fathizadeh vd., 2012; Hancock vd., 1990; Sola-Carmona vd., 2013). Görme kaybının derecesi ve doğuştan veya sonradan gelişmesi çocuk ve aile üzerinde farklı etkiler yaratır (Calvo ve González, 2004; Fewell, 1991; Sola-Carmona vd., 2016). Tröster (2001) az gören çocukların annelerinin kör çocukların annelerine kıyasla daha stresli olduğunu gözlemlemiştir. Bu durumun annelerin az gören çocuklarının sınırlılıklarını hafife almaları ve onlara karşı daha talepkar olmalarından ve az görmenin körlüğe kıyasla daha az tanımlanmış bir durum olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

2.2.3 Özel gereksinimli kardeşe sahip olmanın birey üzerindeki etkileri

Ailede özel gereksinimli bir birey bulunduğunda, bunun her bir üyenin psikolojik işleyişi üzerindeki etkisini incelemek önem taşır (Levante vd., 2023). Özel gereksinimli çocukların kardeşleri herhangi bir kardeşin sahip olduğu olağan duyguların yanı sıra yoğun, karmaşık ve kafa karıştırıcı duygularla mücadele etmek durumunda kalır. Birçoğu özel gereksinimli kardeşle yaşama deneyiminin bir parçası olarak, hem olumlu hem de olumsuz derin duygular ifade etmektedir (Fleary ve Heffer, 2013; Hames ve McCaffrey, 2005; Meyer, 2005; Powell ve Gallagher, 2006). Pek çok ebeveyn, çocuklarını üzeceğini düşünerek kardeşinin tanısı üzerine konuşmak istemeyebilir (Seligman ve Darling, 2007). Çocuklar, özel gereksinimli kardeşleri hakkında yanlış ya da eksik bilgiye sahip olduğunda, engelin bulaşıcı olup olmadığı, kardeşlerin geleceği için nasıl sonuçlar doğuracağı gibi konularda kafa karışıklığı hissetmektedir ve kardeşlerinin durumundan kendilerini sorumlu tutmaları olasıdır. Çocukların yaşına uygun verilen bilgi kaybı, suçluluk, öfke ve kıskançlık gibi duygularını hafifletebilir. (Harris ve Glasberg, 2003)

Ebeveynlerin özel gereksinimli bir çocuğun bakımına dair yaşadığı stres, kardeşlerden beklenen sorumluluklarda artış, ebeveynlerinin azalan ilgisi ve aileye sağlanan sınırlı kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda, tipik gelişen kardeşlerin yoğun olumsuz duygular yaşaması muhtemeldir (Abrams, 2009; Lara ve Pinos, 2017; Seligman ve Darling, 2007; Unfer, 2004). Özel gereksinimli kardeşlerin, davranış veya görünüm farklılıklarından dolayı istenmeyen türde bir ilgiyi üzerlerine çekmesi, kardeşleri için bir utanç kaynağı olabilir ve arkadaşlarını eve getirmek veya kardeşleri ile toplum içinde gözükme istemeyebilirler (Mascha ve Boucher, 2006). Dahası, bu utancı yaşamamak için kardeşleri gibi olmayı dileyebilirler (Burke, 2004). Aile içinde belli konuların tabu olduğunu ve olumsuz duyguların gizli kalması gerektiğini hissettiklerinde, aileden kopma duygusu kardeşleri yalnızlığa sürükleyebilir (Featherstone, 1980). İki çocuklu ailelerde yalnızlık duygularının daha yaygın olduğu görülmektedir çünkü tipik gelişen kardeş hem fiziksel hem de duygusal olarak etkileşime girebileceği normal bir ilişkinin özlemini çekmektedir (Meyer ve Vadasy, 1994). Kardeşleri ile ilgili hayal kırıklıklarını ya da onların başarılarından duydukları sevinci akranları ile paylaşmaya çalıştıklarında, ilgisiz ya da alaycı bir tavırla karşılaşma korkusu tipik gelişen kardeşleri sosyal izolasyona itebilir (Bendor, 1990; Opperman ve Alant, 2003).

Öfke ve saldırganlık, özel gereksinimli çocukların kardeşlerinin sık ve yoğun yaşadığı duygulardandır (Ross ve Cuskelly, 2006). Ebeveynlerine, kardeşlerine, dünyaya, Tanrı'ya ya da kadere, bazen de hepsine birden öfke duyabilirler. Bazıları, tıpkı aileye katılan yeni bir bebek için suçladığı gibi, özel gereksinimin kendisi için de ebeveynleri suçlar (Featherstone, 1944/1980). Öte yandan, özel gereksinimli kardeşle alay edildiğinde savunmacı ve saldırgan tepkilerle karşılık verebilirler (Meyer, 2005). Çocuğun kardeşine karşı ikircikli duyguları (öfke, suçluluk, sevgi, koruyuculuk) kafa karışıklığı ile sonuçlanır (Seligman ve Darling, 2007). Öfkenin açıkça ifade edilmesine izin verilmeyen durumlarda, çocuk bu duygusunu kendisine yönlendirebilir (Strohm, 2005). Kardeşlerinden duydukları rahatsızlık, hissettikleri öfke gibi olumsuz duygular, kardeşlerinin özel durumuna kendilerinin sebep olduklarını düşünmeleri veya kardeşlerine kıyasla daha sağlıklı ve başarılı olmaları suçluluğa neden olabilir (McHugh, 1999; Meyer ve Vadasy, 1994; Moyson ve Roeyers, 2012; Safer, 2002; Siegel ve Silverstein, 1994). Duygularını bastırması ve endişelerinin çözümsüz kalması normal gelişimi engelleyebilir ve bu kardeşleri gelecekteki yaşam sorunları için risk altına sokabilir (Powell ve Gallagher, 2006). Kimi araştırmalar, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin anksiyete, depresyon, psikosomatik semptomlar, şiddet içeren davranışlar gibi psikopatolojik sonuçlar açısından risk altında olduğunu göstermektedir (Howe, 1993; Le Boudec vd., 2021; Sharpe ve Rossiter, 2002).

Özel gereksinimli bir kardeşle büyümenin olumlu sonuçları üzerine yazılan literatür giderek genişlemektedir (Davis, 2010; Heller ve Arnold, 2010; Stoneman, 2005). Bu çocukların, yaşıtlarına kıyasla daha sabırlı, şefkatli ve anlayışlı oldukları, daha fazla empati gösterdikleri, daha az benmerkezci oldukları, psikolojik dayanıklılıklarının yüksek olduğu gözlenmektedir (Davys vd., 2016; Leonard, 1991; Meyer ve Vadasy, 1994; Perenc ve Pęczkowski, 2018). Bir araştırmada katılımcılar, özel gereksinimli bir kardeşle büyümenin hayatlarına neşe ve zenginlik getirdiğini, yaşadıkları yüksek düzeyde strese rağmen kardeşleri ile özel bir bağa sahip olduklarını dile getirmiştir (Davys vd., 2016). Mandleco ve diğerleri (2003), özel gereksinimli bir kardeşle büyüyen çocukların okulda daha fazla işbirliği ve özdenetim gösterdiğini bulgulamıştır. Kariyer seçimlerinde, yardım odaklı mesleklere yönelmeleri sık gözlenen bir durumdur (Chambers, 2007; Eget, 2009; Marks vd., 2005).

2.3 Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Olma ve Ebeveynleşme

Özel gereksinimli bir çocuğun bakımı, ailenin zamanının, enerjisinin ve duygusal kaynaklarının büyük bir kısmını aldığından, bu ailedeki tipik gelişen kardeşlerin yüksek düzeyde bakım sorumluluğu üstlendiği ve hazır olmadıkları halde ebeveyn rolünü aldıkları görülmektedir (Benderix ve Sivberg, 2007; Cridland vd. 2016; Dearden ve Becker, 2004; Nixon ve Cummings, 1999; Tozer vd., 2013). Zihinsel engelli çocukların kardeşlerinin, engeli olmayan çocukların kardeşlerine kıyasla, aile bireylerine yönelik duygusal destek ve gözetimsel bakım gibi yardımları önemli ölçüde daha fazla sağladığı bulgulanmıştır (Hannah ve Midlarsky, 2005). OSB tanılı kardeşi olan yetişkinlerle yapılan araştırmalarda, bu kişilerin çocukluğunda hem ebeveyn odaklı hem de kardeş odaklı ebeveynleşme gösterdikleri, ebeveynleşmeyi tipik gelişen kardeşi olanlara kıyasla daha az yararlı algıladıkları bulgulanmıştır (Arıkan Çolak, 2019; Tomeny vd., 2017). OSB tanılı ve zihinsel engelli kardeşi olan genç yetişkinlerle yürütülen bir araştırmada, bu kişilerin hem kardeşlerine hem de ebeveynlerine yönelik ebeveynleşme sergilediği, ebeveynleşmenin hem olumlu hem de olumsuz yanlarını deneyimledikleri görülmüştür (Hanöz, 2022; Segal, 2019).

Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin, kardeşlerine bakım verme davranışının yaşam boyu sürdüğü, özellikle ebeveynlerin daha fazla bakım sağlayamadığı durumlarda bakım davranışının arttığı bilinmektedir (Burke vd., 2012; Egan ve Walsh, 2001; Sciscione, 2021). Nuttal ve diğerleri (2018), özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin, gelecekte kardeşlerine bakım verme niyetine ilişkin yürüttükleri araştırmada, bu kişilerin kardeş odaklı ebeveynleşmeye kıyasla daha yüksek düzeyde ebeveyn odaklı ebeveynleşme sergilediğini ve ebeveyn odaklı ebeveynleşmenin gelecekte bakım verme niyetinin daha az olması ile ilişkili olduğunu bulgulanmıştır. Beffel ve Nuttall (2020), özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin aile içinde bakım veren rolünden mutlu olması ve bu rolden yeterince yararlanması durumunda, gelecekte kurulacak ilişkilerini feda ederek bu rolde kalmaya devam edilebileceğini belirtmişlerdir.

Öte yandan bazı araştırmalarda beklenenin aksine, özel gereksinimli kardeşi olan grupla kontrol grubu arasında ebeveynleşme davranışı açısından fark görülmemiştir (Benitez, 2004; Wingsiong, 2015; Young, 2020). Araştırma sonuçları arasındaki bu farklılığın, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişki niteliğinden kaynaklandığı

düşünülmektedir. Çocuk ve ebeveyn arasındaki ilişkide güçlü yönler arttıkça tipik gelişen çocuğun ebeveynleşme olasılığının azaldığı görülmüştür (Levante vd., 2023; Young, 2020). Murrin ve diğerleri (2021) tarafından, özel gereksinimli bir kardeşle büyümeden kaynaklı endişelerin ebeveyn ile paylaşılabilirdiği durumlarda, özellikle ebeveyn odaklı ebeveynleşme ihtimalinin azaldığı, bunun da çocuğun iyi oluş halini olumlu etkilediği bulgulanmıştır. Buna ek olarak, aile dışından alınan desteklerin (örneğin, sosyal çevre, profesyonel destek, devlet desteği), ebeveynlerin çocuklara yüklediği bakım rolü üzerinde etkisinin olduğu, bu destekler arttıkça duygusal ve araşsal ebeveynleşmenin azaldığı belirtilmiştir (Benitez, 2004; Wingsiong, 2015).

2.3.1 Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşmenin olumsuz etkileri

Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin, kardeşlerine bakım vermeye dair rol ve sorumlulukları üstlenmesine sık rastlanılsa da, bu rol ve sorumlulukların kapsamı ve derecesi kardeşleri ve aile sistemini olumsuz etkileyebilir (Cridland vd., 2016). Bakım davranışı üstlenen gençler üzerine yapılan araştırmalar, hastalığı veya engeli olan bir aile üyesine bakan gençlerin, bakıcı olmayanlara kıyasla genel yaşam memnuniyeti düzeylerinin daha düşük, stres seviyelerinin ise daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Egan ve Walsh, 2001; Pakenham vd., 2006). Ebeveynleşmenin tipik gelişen kardeşlerin ergenlik döneminde ayrılma bireyleşme süreçlerini olumsuz etkilediği, yetişkinliklerinde kendi hayatlarını kurmak için evden ayrıldıklarında suçluluk hissettikleri ve kardeşlerine olan bağlılıkları ile kendi aileleri, kariyerleri gibi hayatlarının diğer yönleri arasındaki dengeyi kurma mücadelesi verdikleri bulgulanmıştır (Hanöz, 2022; Stevens, 2015; Tozer vd., 2013). Ebeveynleşme, deneyimlenen ebeveynleşme düzeyine, ebeveynleşen çocuğun ne denli destek gördüğüne ve ebeveynleşmenin kime yönelik olduğuna göre farklı etkiler doğurmaktadır (Tomeny vd., 2016).

Özel gereksinimli bireylerin günlük aktiviteleri yerine getirmekteki bağımsızlıkları, kardeşlerin ebeveynleşme ve ebeveynleşmeden kaynaklı stres düzeyini etkilemektedir (Egan ve Walsh, 2001). Kardeşler üzerindeki bakım verme yükü arttıkça, bakım veren tükenmişliği yaşadıkları ve tükenmişlik hissini aile üyelerinden sınırlı takdir görmeleri, yardım davranışlarına yönelik eleştiri almaları durumunda arttığı bulgulanmıştır (Cridland vd., 2016). Kardeşe bakım verme

beklentisi sınırlı ebeveyn ilgisi ile birleştğinde öfke, kızgınlık ve suçluluğun yanı sıra anksiyete ve depresyona neden olabilir (Sharpe ve Rossiter, 2002). Ebeveynleşen çocukların endişelerini ebeveynlerine açmaları, stresin giderilmesini sağlamadığında kin duyguları ve daha olumsuz kardeş etkileşimleri ortaya çıkmaktadır (Tozer ve Atkin, 2015). Daha düşük sosyal destek gören ebeveynleşen kardeşlerin daha yüksek stres düzeyi bildirdiği ve daha az olumlu kardeş ilişkisi tutumu geliştirdiği bulgulanmıştır (Tomeny vd., 2016, 2017). Ebeveynleşmeden algılanan yarar azaldığında bakım veren tükenmişliği ve öfke artmaktadır (Arıkan Çolak, 2019; Beffel ve Nuttall, 2020).

Tipik gelişen kardeşlerin, çocukluk döneminde ebeveyn odaklı ebeveynleşme göstermesi kısa vadede ebeveynlere fayda sağlasa da, uzun vadede uyumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Çocuklukta yoğun ebeveyn odaklı ebeveynleşme gösteren bireylerin daha yoğun anksiyete ve stres yaşadığı, gelecekte aile içinde bakım verme sorumluluğundan uzaklaştığı bulgulanmıştır (Nuttall vd., 2018; Tomeny vd., 2017). Kardeş odaklı ebeveynleşme gösteren çocuklarda yüksek düzeyde sorumluluğa bağlı öfke, stres, reddedilme ve suçluluk duyguları gelişebilmektedir (Murrin vd., 2021; Tozer vd., 2013). Kardeşlerin ebeveynlerle kurdukları ilişkinin kalitesi düşüğe kardeş odaklı ebeveynleşmeden kaynaklı stresin arttığı, kardeş ilişkilerinin olumsuz etkilendiği bulgulanmıştır (Levante vd., 2023). Tipik gelişen kardeşlerin özel gereksinimli kardeşlerine gelecekte de bakım vermeye dair beklentilerinin ve kaygılarının yüksek olduğu, özellikle ebeveynler hayatta olmadığında gelecek kaygısının arttığını görülmektedir (Davys vd., 2016; Stevens, 2015).

Siegel ve Silverstein (1994), özel gereksinimli çocukların kardeşlerinde ebeveynleşmenin duygusal büyüme için önemli olan gelişimsel aşamalara müdahale edebileceğini öne sürmüştür. Buna göre; okul öncesi yıllarda yaşı gereği benmerkezci olan çocuk, kendisi de benmerkezci aşamada çok uzun süre kalmış özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmanın getirdiği zorlukları telafi etmek için ihtiyaçlarını ertelemeyi normalden erken bir yaşta öğrenebilir. 5-12 yaşları arasında yapabileceklerinin ötesinde bakım sorumluluğu üstlenmeye ve erken ergenliğe itilir. Ergenlik döneminde kimlik arayışında olan genç, yetişkinliğe itilir ve farklı kimlikleri deneme aşaması, yetişkin rolleri (bakıcı, öğretmen gibi) üstlenmesi gerektiği için kesintiye uğrar. Yazarlar aynı zamanda, bir çocuk aşırı ebeveynleşmiş

gibi gözüktüğünde, çocuğun gelişiminden sorumlu yetişkinlerin aşağıdaki soruları sormasının önemli olduğunu vurgulamıştır:

- Çocuk, kardeşi özel gereksinimli olmasaydı da aynı sorumlulukları üstlenecek miydi?
- Çocuğa bu sorumluluklar ile ilgili olarak ne kadar seçme hakkı tanındı?
- Zaman içinde çocuğa yüklenmiş sorumluluklar, öylesi kolay olduğu için mi yoksa zorunda kalındığı için mi verildi?
- Çocuk sorumluluk almayı reddettiğinde veya isteksiz davrandığında ebeveynlerin tepkisi ne oldu?
- Çocuk yardımcı olduğunda ebeveynlerin tepkisi ne oldu? Övgü mü aldı yoksa çabaları hafife mi alındı?
- Çocuk ailede engelli bir kardeşe sahip olmanın getirdiği rahatsızlıklardan şikayet etseydi ebeveynlerin tepkisi ne olurdu?

2.3.2 Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşmenin olumlu etkileri

Özel gereksinimli kardeşi olan bireyler, bakım verme rollerine ilişkin olumsuz duygu ve deneyimlerin yanı sıra olumlu duygu ve deneyimler de bildirmektedir (Benderix ve Sivberg, 2007; Dellve vd., 2000). Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşme ile ilgili alanyazın incelendiğinde, kardeş odaklı ebeveynleşmenin ebeveyn odaklı ebeveynleşmeye kıyasla daha fazla olumlu etkiye yol açtığı görülmüştür (Levante vd., 2023). Kardeş odaklı ebeveynleşme gösterenlerin, olumlu kardeş ilişkisi ve düşük stres düzeyi bildirdikleri, kardeşlerine bakım verme konusunda olumlu duygular yaşadıkları bulgulanmıştır (Cridland vd., 2016; Hanöz, 2022; Tomeny vd., 2017). Kardeş odaklı ebeveynleşmeden ötürü birlikte geçirilen zamanın artmasıyla kardeşler arasında sıcak, yakın ve tatmin edici bir ilişkinin oluşması ve kardeş odaklı ebeveynleşmenin sosyal olarak kabul gören, takdir edilen bir davranış olmasının ebeveynleşmenin olumlu algılanmasında etkili olduğu düşünülmektedir (Tomeny vd., 2016). Özel gereksinimli bireylerin kardeşlerinde bakım verme davranışına bağlı olarak, sorumluluk, yüksek empati ve şefkat gibi olumlu psikososyal özelliklerin geliştiği gözlenmiştir (Perenc ve Pęczkowski, 2018; Petalas vd., 2015). Orta düzeyde bir ebeveynleşmenin kardeşlerde bakım verme rolünden zevk alma, artan olgunluk ve aile yakınlığına yol açabileceği öne sürülmektedir (Jurkovic vd., 2004; Tomeny vd., 2016). Araştırmalar, çocuk ve

ergenlerin iyi olma halinin kardeşleriyle yapıcı ve destekleyici görevlere katılımı ilişkili olduğunu göstermektedir (Stormshak vd., 1996). Dolayısıyla, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin kardeş odaklı ebeveynleşme faaliyetleri göstermesi, yukarıda tartışıldığı biçimde bakım veren tükenmişliğine yol açmayacak şekilde sosyal destekle yürütüldüğünde, kardeşler üzerinde olumlu etkilere yol açabilir.

2.3.3 Ebeveynleşme ve kardeşin özel gereksinim türü arasındaki ilişki

Otizm, tekrarlayıcı davranışların varlığı, sosyal işlevsellik ve iletişim alanlarında yaşanan zorluklarla karakterize bir nörogelişimsel bozukluktur (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). Bu güçlükler, OSB tanılı bireylerin bağımsız yaşama geçmelerini zorlaştırmaktadır (Hume vd., 2009). Öte yandan, görme engeline eşlik eden ek bir engel bulunmadığı sürece, görme engelli bireylerin günlük yaşam becerilerinde bağımsızlaşması diğer özel gereksinim gruplarına kıyasla daha kolay olmaktadır (Stolarski, 1991). Özel gereksinim türlerinin doğasındaki bu farklılıkların aile ve kardeşler üzerinde farklı etkiler yaratması beklenir. OSB tanılı bireylerin karşılıklı sözel iletişimde, duygusal duyarlılık göstermede, ortak faaliyetlere katılımında güçlükler yaşamalarının kardeşleri ile ilişkilerini olumsuz etkilediği görülmüştür (Hodapp ve Urbano, 2007; Noonan vd., 2018; Orsmond ve Seltzer, 2007; Schuntermann, 2009). Özel gereksinimli bireylerin uyumsuz davranışları daha fazla, günlük yaşam becerilerini yerine getirmekteki bağımsızlıkları daha az olduğunda, bakıma duydukları ihtiyaç artmakta ve bu durum, kardeşlerin ebeveynleşme davranışlarını arttırmaktadır (Burke vd., 2018; Egan ve Walsh, 2001; Lee vd., 2019). Dolayısıyla, görme engelli kardeşi olan bireylerin OSB tanılı kardeşi olan bireylerden daha az ebeveynleşme davranışı göstereceği düşünülebilir. Levante ve diğerleri (2023), kardeşinde fiziksel engel olan bireylerin, kardeşinde nöropsikiyatrik bozukluk olan bireylere kıyasla ebeveynleşmeyi daha yararlı algıladıklarını bulgulamıştır. Ebeveynleşmenin yararlı algılanmasında olumlu kardeş ilişkilerinin de etkisinin olduğu görülmüştür (Borchet vd., 2020). Tüm bu bulgular, özel gereksinim türünün kendine has doğasının kardeş ebeveynleşmesini etkileyebileceğini düşündürmektedir.

2.3.4 Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşme ile cinsiyet, doğum sırası ve kardeş sayısı arasındaki ilişki

Araştırmacılar, ebeveynlerin sıkıntılı durumlarda duygusal ve araçsal destek için kız çocuklarına başvurma olasılığının daha yüksek olduğunu, stresli aile sistemlerinde kız çocukların bakım işlerine daha fazla katıldığını, ebeveynleri ile daha fazla rol değişimi yaşadığını öne sürmektedir (Crouter vd., 2001; Silverberg Koerner vd., 2004; Mayseless vd., 2004; Stein vd., 1999). Benitez (2004), özel gereksinimli çocuğu olan annelerin, tipik gelişim gösteren kız çocuklarına, erkek çocuklarından daha fazla araçsal ebeveynleşme rolleri yüklediğini bulgulanmıştır. Cridland ve diğerleri (2016), aile üyeleri (anne, baba ve kardeşler) ile görüşmeler gerçekleştirerek yaptıkları nitel çalışmada, OSB tanılı kardeşi olan kız çocukların, hem olumlu hem de olumsuz etkileri olan çeşitli bakım rolleri ve sorumlulukları üstlendiğini görmüşlerdir. Buna ek olarak, kız kardeşler adil olmayan ev sorumlulukları üstlendiklerini, daha az ebeveyn ilgisi gördüklerini ve hem ailelerinden uzaklaşmak hem de ailelerine bağlanmak istediklerini bildirmişlerdir.

Orsmond ve Seltzer (2000), özel gereksinimli bireylerin erkek ve kız kardeşleri arasında kardeş ilişkisinin araçsal ve duygusal yönlerini incelemişlerdir. Kız kardeşler, kardeş ilişkisinin bakım verme, arkadaşlık ve olumlu duygulanım boyutlarında erkek kardeşlerden daha yüksek puan almıştır. Erkek kardeşlerin ise kardeş ilişkileri özel gereksinimli kardeşin cinsiyetine göre değişmiştir özel gereksinimli kardeş erkekse, erkek kardeşlerin olumlu duygusal tepki verme ihtimali artmaktadır. Kız kardeşlerin gelecekte bakım verme beklentisinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (Burke vd., 2012). Özel gereksinimli kadınların tek kardeşlerinin erkek olması durumunda yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde sosyal izolasyon riski altında olduğu görülmüştür (Orsmond vd., 2009).

Öte yandan, kız ve erkek kardeşlerin ebeveynleşme davranışlarına yönelik araştırmalarda farklı sonuçlar da mevcuttur. Kız çocukların bakıma yönelik ebeveynleşme davranışlarını daha çok gösterdiği, erkek çocukların ev işlerine dahil olma gibi araçsal ebeveynleşme rollerini daha fazla üstlendiği bulgulanmıştır (McHale vd., 1990; McMahan ve Luthar, 2007). Hooper ve diğerleri (2015) yaptıkları bir araştırmada, erkeklerin ebeveynleşme düzeylerinin kadınlara kıyasla önemli ölçüde daha yüksek olduğunu bulgulanmıştır. Literatürde, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin ebeveynleşme davranışı açısından cinsiyete göre

farklılaşmadığını bulgulayan araştırmalar da mevcuttur (Arıkan olak, 2019; Caruz, 2006)

Ebeveynleşme ile doğum sırası arasındaki ilişkiye bakıldığında, kardeşler arasında en büyük olan çocuğun hem kardeşlerinin bakımına dair sorumluluk üstlenme, hem de ev işlerine daha fazla katılarak araçsal ebeveynleşme gösterme olasılığı yüksektir (Crouter vd., 2001; McMahon ve Luthar, 2007). Hannah ve Midlarsky (2005), engelli çocuğu olan annelerin, tipik gelişen büyük çocuklarından kardeşlerine bakım verme beklentisinin yüksek olduğunu fakat kardeşlerin bakım beklentisine ilişkin algısında doğum sırasının bir etkisinin olmadığını bulgulamıştır. Doğum sırasından bağımsız olarak, ailede bazı kardeşlerin özel gereksinimli kardeşin bakımına yönelik sorumluluğu daha çok üstlendiğini gösteren bulgular da mevcuttur (Bigby, 1997; Seltzer vd., 1991).

Ailenin büyüklüğü, kardeşlerin özel gereksinimli bir çocuğa uyum sağlama biçimine etki edebilir. Biri özel gereksinimli olup diğeri olmayan sadece iki çocuğun bulunduğu ailelerde, tipik gelişen kardeşin kırgınlık ve utanç gibi duyguları daha yoğun yaşadığı, ikiden fazla çocuğun olduğu ailelerde kardeşlerin birbirleri için bakım yükü gibi olumsuz sonuçları hafiflettiği düşünülmektedir (Meyer ve Vadasy, 1994). İki çocuğun olduğu ailelerde tipik gelişen kardeş bakım konusunda yoğun bir sorumluluk ve özel gereksinimli kardeşin eksikliklerini telafi etmek için bir yük hissedebilir (McHugh, 1999). Daha geniş ailelerde yük daha kolay paylaşılır ve diğer kardeşlerin ilgisi ebeveyn ilgisindeki azalmayı telafi etmeye yardımcı olur (Howlin, 1988). Bu örüntü yetişkin kardeşler için de geçerlidir. Tıpkı çocukluk yıllarında olduğu gibi yetişkinlik döneminde de geniş ailelerde özel gereksinimli kardeşin bakım sorumluluğu paylaşılmaktadır. Yalnız kardeşler ise daha fazla sorumluluk üstlenmek zorundadır. Dolayısıyla kardeş sayısı, özel gereksinimli kardeşe gelecekte bakım verme beklentisini de yordamaktadır (Burke vd., 2012). Lee ve diğerleri (2019) ise, literatürdeki genel bulguların aksine, birden fazla kardeşi olanların tek kardeşi olanlara kıyasla özel gereksinimli kardeşlerine daha fazla bakım davranışı gösterdiğini bulgulamıştır.

3. YÖNTEM

3.1 Araştırma Modeli

Bu araştırmada, kardeşin özel gereksinimli olup olmaması ile ebeveynleşme arasındaki ilişki, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline göre incelenmiştir. Tarama modelleri, bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlar. İlişkisel tarama modelinde, iki veya daha çok değişken arasında birlikte değişimin varlığı ve/veya derecesi korelasyon ya da karşılaştırma yoluyla betimlenir (Karasar, 2012).

3.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini görme engelli, OSB tanısı almış veya tipik gelişen kardeşi olan, Türkçe konuşan yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Örneklem, olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden kolay örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Buna göre, her bir katılımcının seçilme olasılığı bilinmemektedir ve dahil etme kriterlerini karşılayan katılımcılar örnekleme katılmıştır (Acharya vd., 2013). Özel gereksinimli kardeşi olan 79 katılımcıya (%54.9) Türkiye'nin çeşitli illerindeki özel eğitim merkezleri, sivil toplum kuruluşları vb. kurumlar aracılığıyla ulaşılmıştır. Bu grup içerisinde kardeşi görme engelli olan 31 katılımcı (%39.2), kardeşi OSB tanılı olan 48 katılımcı (%60.8) bulunmaktadır. Kardeşinde herhangi bir özel gereksinim bulunmayan kontrol grubunda 65 katılımcı (%45.1) yer almaktadır. Toplam örneklemin %69.4'ünü kadın, %30.6'sını erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında üniversite mezunu katılımcıların yoğunlukta olduğu görülmektedir (%75). Her bir gruptaki katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, kardeş sayısı, doğum sırası gibi demografik değişkenler açısından dağılımı Çizelge 3.1'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.1: Örneklemin Demografik Özellikleri

Değişken	Görme Engelli Kardeşi Olan		OSB Tanılı Kardeşi Olan		Tipik Gelişen Kardeşi Olan	
	N	%	N	%	N	%
Cinsiyet						
Erkek	13	41.9	17	35.4	14	21.5
Kadın	18	58.1	31	64.6	51	78.5
Eğitim Durumu						
İlköğretim	2	6.5	0	0	1	1.5
Lise	11	35.5	16	33.3	6	9.2
Üniversite	18	58.1	32	66.7	58	89.2
Kardeş Sayısı						
1	7	22.6	27	56.2	33	50.8
2	13	41.9	15	31.2	13	20.0
3	5	16.2	4	8.4	9	13.8
4 ve üzeri	6	19.3	2	4.2	10	15.4
Doğum Sırası						
İlk doğanlar	16	51.6	32	66.7	27	41.5
Ortada ve son doğanlar	15	48.4	16	33.3	38	58.5
Toplam	31		48		65	
Yaş	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS
	27.1	9.9	26.1	5.9	31.2	4.9

3.3 Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri online ve kağıt üzerinde anket uygulamaları ile toplanmıştır. Araştırmaya katılan bireylerden sosyodemografik niteliklerini incelemek amacıyla demografik bilgi formu ve ebeveynleşme düzeylerini değerlendirmek amacıyla Ebeveynleşme Envanteri doldurmaları istenmiştir.

3.3.1 Demografik bilgi formu

Katılımcıların cinsiyetini, yaşını, eğitim durumunu, kardeş sayısını, kardeşleri arasındaki doğum sırasını, kardeşinin herhangi bir özel gereksiniminin olup olmadığını, kardeşinin özel gereksinim tanısını, özel gereksinimli olan kardeşinin yaşını ve eğitim alıp almadığını öğrenmek üzere oluşturulmuş bir formdur.

3.3.2 Ebeveynleşme envanteri

Hooper (2009) tarafından *Parentification Inventory* ismiyle geliştirilen ölçek geriye dönük öz değerlendirme yoluyla yanıtlanmaktadır ve 22 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılardan çocukluk dönemlerini düşünerek 5 dereceli likert tipi (1: Hiçbir zaman, 5: Her zaman) ölçekteki maddeleri puanlamaları istenmektedir. Ölçek,

Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme (EOE), Kardeş Odaklı Ebeveynleşme (KOE) ve Ebeveynleşmenin Algılanan Yararı olarak isimlendirilen üç alt boyuttan oluşmaktadır. EOE ve KOE için artan puanlar ebeveynleşme düzeyindeki artışa, Ebeveynleşmenin Algılanan Yararı için artan puanlar ise ebeveynleşmeye yönelik olumlu tutum ve hislerdeki artışa işaret etmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .84 olarak bulunmuştur (Hooper, Doehler vd., 2011). Yapı geçerliği, Jurkovic ve Thirkield (1998) tarafından geliştirilen Ebeveynleşme Ölçeği (*Parentification Questionnaire*) ile karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve alt ölçekler arasındaki puanlar istatistiksel olarak ilişkili bulunmuştur.

Ölçeğin Türkiye örneklemini için geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Köyden (2015) tarafından yapılmıştır. Güvenilirlik çalışması iç tutarlılık katsayısı ve yarı test güvenilirliği olmak üzere iki analiz yöntemiyle incelenmiştir. Ölçeğin orijinal formundan farklı olarak Türkiye örnekleminde EOE alt boyutunun 12 yerine 9, KOE alt boyutunun 7 yerine 5 madde ile temsil edildiği düşünülmektedir. Ebeveynleşmenin Algılanan Yararı alt boyutuna orijinal ölçekten farklı olarak 3 madde daha eklenmiştir. Bu maddeler, ebeveynleşme süreci içerisindeki uyuma ve sürecin normalleştirilmesine atıfta bulunan maddelerdir ve ebeveynleşmeye dair olumlu tutum ve hisle ilişkili oldukları düşünülmektedir. Bu nedenle ölçeğin Türkiye uyarlamasında bu alt boyut, Algılanan Yarar/Uyum (AYU) olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık kat sayısı alt ölçeklerde, EOE için .83, KOE için .73 ve AYU için .76, toplamda .88 olarak bulunmuştur. Yarı test güvenilirliği ise alt ölçeklerde EOE için .78, KOE için .74 ve AYU için .74, toplamda .79 olarak bulunmuştur. Tüm değerler birlikte değerlendirildiğinde ölçeğin iç tutarlılık ve test yarı test güvenilirliğinin anlamlı olduğu ve ölçeğin Türkiye örneklemini için geçerli bir ölçüm aracı olduğu görülmektedir.

4. BULGULAR

Bu araştırma, ebeveynleşme olgusunun özel gereksinimli kardeşi olan bireyler ile tipik gelişen kardeşi olan bireylerde farklılaşıp farklılaşmadığını, gruplar arası karşılaştırma ile ölçmeyi amaçlamıştır. Araştırma verilerinin analizi SPSS 27.0 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir ve bulgular sırasıyla sunulmuştur.

4.1 Ölçeğin Güvenilirliği ve Verilerin Normallik Analizlerine Dair Bulgular

İlk olarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek amacıyla Kolmogorov Smirnov analizi yapılmıştır. Kolmogorov Smirnov analizi gibi verilerin normal dağılımlarını test eden analizler örneklem sayısından etkilendiği için normal dağılımı incelemek adına çarpıklık ve basıklık değerleri de dikkate alınmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olması sebebiyle, ilgili alanyazın incelendiğinde verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (George ve Mallery, 2010; Kline, 2023). Yapılan güvenilirlik analizinde elde edilen Cronbach's Alpha güvenilirlik değerlerinin ölçeğin tüm alt boyutlarında, alanyazında belirtildiği üzere yeterli düzeyde olduğu görülmüştür (Kayış, 2009). Güvenilirlik ve normallik analizleri sonuçları Çizelge 4.1'de verilmiştir.

Çizelge 4.1: Ölçek Güvenilirlik ve Normallik Analizleri Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov				Çarpıklık	Basıklık	Cronbach's Alpha
	N	Ort.	SS	p			
EOE	144	2,71	,793	,200	-,026	-,457	.871
KOE	144	5,28	,774	,000	,470	-,583	.697
AYU	144	3,41	,702	,025	-,151	,393	.811

EOE: Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, KOE: Kardeş Odaklı Ebeveynleşme, AYU: Algılanan Yarar/Uyum

Merkezi limit teoremi, örneklem büyüklüğü arttıkça örneklem ortalamalarının dağılımının özellikle 30'un üzerindeki örneklem büyüklükleri için normal dağılıma yaklaştığını öne sürmektedir (Hogg vd., 2015). Çalışmada kullanılması planlanan tek yönlü varyans analizinin normal dağılımlardan sapmaları tolere edebildiği bilinmektedir (Schmider vd., 2010). Örneklem sayısı, analizler ve çarpıklık-basıklık

dereceleri dikkate alındığında verilerin analizinde parametrik testlerin kullanımına karar verilmiştir.

4.2 Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, Kardeş Odaklı Ebeveynleşme ve Ebeveynleşmenin Algılanan Yararı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü ve gücünü görmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizine göre Ebeveynleşme Envanteri'nin alt boyutlarından olan Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme ve Kardeş Odaklı Ebeveynleşme arasında pozitif yönde güçlü seviyede anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .620$, $p = .000$). Algılanan Yarar/Uyum ve Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme arasında negatif yönde zayıf seviyede anlamlı bir ilişki vardır ($r = -.242$, $p = .003$). Algılanan Yarar/Uyum ve Kardeş Odaklı Ebeveynleşme arasında ise negatif yönde çok zayıf seviyede anlamlı bir ilişki vardır ($r = -.183$, $p = .028$). Değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçları Çizelge 4.2'de verilmiştir.

Çizelge 4.2: Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

	N	1	2	3
1. Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	144	1		
2. Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	144	.620	1	-
3. Algılanan Yarar/Uyum	144	-.242	-.183	1

Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşme türleri ve ebeveynleşmenin algılanan yararı arasındaki ilişkinin incelenmesi için, değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü ve gücünü test etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Görme engelli ve OSB tanılı kardeşi olanlar tek bir grup olarak ele alınmış ve özel gereksinimli kardeşi olanlar grubu oluşturulmuştur. Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme ve Kardeş Odaklı Ebeveynleşme arasında pozitif yönde güçlü seviyede anlamlı bir ilişki ($r = .650$, $p = .000$), Algılanan Yarar/Uyum ve Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme arasında negatif yönde zayıf seviyede anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -.238$, $p = .034$). Algılanan Yarar/Uyum ve Kardeş Odaklı Ebeveynleşme arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.İlgili korelasyon analizi sonuçları Çizelge 4.3'te verilmiştir.

Çizelge 4.3: Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Grupta Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

	N	1	2	3
1. Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme	79	1		
2. Kardeş Odaklı Ebeveynleşme	79	.650	1	-
3. Algılanan Yarar/Uyum	79	-.238	-.148	1

4.3 Ebeveynleşmenin Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Olma Değişkenine Göre İncelenmesi

Örnekleme oluşturan üç grup arasında Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, Kardeş Odaklı Ebeveynleşme ve Algılanan Yarar/Uyum değişkenleri açısından farkı tespit etmek üzere tek yönlü varyans analizi (one-way ANOVA) uygulanmıştır. Aynı zamanda, görme engelli ve OSB tanılı kardeşi olanlar tek bir grup olarak ele alınmış ve özel gereksinimli kardeşi olanlar grubu oluşturulmuştur. Bu grup da kontrol grubu ile söz konusu değişkenler açısından bağımsız örneklem t-testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda aktarılmaktadır.

4.3.1 Görme engelli, OSB tanılı ve tipik gelişen kardeşi olan bireylerin ebeveynleşme olgusu açısından karşılaştırılması

Ebeveynleşme Envanteri'nin alt boyutlarından olan Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme incelendiğinde, kardeşin özel gereksinim durumunun bu değişken üzerinde anlamlı düzeyde etkisi olduğu tespit edilmiştir [$F(2, 141) = 5,994, p = 0.003 < 0.05$]. İkili karşılaştırmalar sonucunda, hem görme engelli kardeşi olan bireylerin puan ortalamasının ($N = 31, Ort. = 2.96, SS = 0.622$) hem de OSB tanılı kardeşi olan bireylerin puan ortalamasının ($N = 48, Ort. = 2.88, SS = 0.796$), tipik gelişen kardeşi olan bireylerden oluşan kontrol grubunun puan ortalamasından ($N = 65, Ort. = 2.47, SS = 0.805$) anlamlı şekilde farklı ve büyük olduğu bulgulanmıştır. Kardeşin özel gereksinim türüne göre fark incelendiğinde, görme engelli kardeşi olan bireylerin puan ortalaması ($N = 31, Ort. = 2.96, SS = 0.622$) ile OSB tanılı kardeşi olan bireylerin puan ortalaması ($N = 48, Ort. = 2.88, SS = 0.796$) arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Kardeşin özel gereksinim durumunun, Ebeveynleşme Envanteri'nin Kardeş Odaklı Ebeveynleşme alt boyutu üzerindeki etkisi incelendiğinde anlamlı düzeyde etkisi olduğu tespit edilmiştir [$F(2, 141) = 14,577, p = 0.000 < 0.05$]. İkili karşılaştırmalar sonucunda, hem görme engelli kardeşi olan bireylerin puan ortalamasının ($N = 31,$

Ort. = 5.59, SS = 0.572) hem de OSB tanılı kardeşi olan bireylerin puan ortalamasının (N = 48, Ort. = 5.57, SS = 0.862), tipik gelişen kardeşi olan bireylerden oluşan kontrol grubunun puan ortalamasından (N = 65, Ort. = 4.94, SS = 0.642) anlamlı şekilde farklı ve büyük olduğu görülmüştür. Kardeşin özel gereksinim türüne göre fark incelendiğinde, görme engelli kardeşi olan bireylerin puan ortalaması (N = 31, Ort. = 5.59, SS = 0.572) ile OSB tanılı kardeşi olan bireylerin puan ortalaması (N = 48, Ort. = 5.57, SS = 0.862) arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Kardeşin özel gereksinim durumunun Ebeveynleşme Envanteri'nin son alt boyutu olan Algılanan Yarar/Uyum üzerindeki etkisi incelendiğinde, kardeşin özel gereksinim durumunun bu değişken üzerinde anlamlı düzeyde etkisi olduğu tespit edilmiştir [$F(2, 141) = 8,215, p = 0.000 < 0.05$]. İkili karşılaştırmalar sonucunda tipik gelişen kardeşi olan bireylerden oluşan kontrol grubunun puan ortalamasının (N = 65, Ort. = 3.63, SS = 0.733), OSB tanılı kardeşi olan bireylerin puan ortalamasından (N = 48, Ort. = 3.11, SS = 0.614) anlamlı düzeyde farklı ve büyük olduğu görülmüştür. Görme engelli kardeşi olan bireylerin puan ortalaması (N = 31, Ort. = 3.41, SS = 0.607) ile kontrol grubunun puan ortalaması (N = 65, Ort. = 3.63, SS = 0.733) arasında ise anlamlı bir fark bulunmamıştır. Kardeşin özel gereksinim türüne göre fark incelendiğinde, görme engelli kardeşi olan bireylerin puan ortalaması (N = 31, Ort. = 3.41, SS = 0.607) ile OSB tanılı kardeşi olan bireylerin puan ortalaması (N = 48, Ort. = 3.11, SS = 0.614) arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak, bu değişken açısından, görme engelli kardeşi olan bireyler ile OSB tanılı kardeşi olan bireyler bağımsız örneklem t-testi kullanılarak karşılaştırıldığında iki grup ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p = .040 < 0.05$).

Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, Kardeş Odaklı Ebeveynleşme ve Algılanan Yarar/Uyum değişkenleri açısından üç grup arasındaki farkı tespit etmek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (one-way ANOVA) sonuçları Çizelge 4.4'te, görme engelli kardeşi olanlar ve OSB tanılı kardeşi olanlar arasında Algılanan Yarar/Uyum değişkeni açısından farkı tespit etmek üzere yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları Çizelge 4.5'te verilmiştir.

Çizelge 4.4: Ebeveynleşmenin Kardeşin Özel Gereksinim Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi İle İncelenmesi

Değişken	Kardeşin Özel Gereksinimi	N	Ort.	SS	F	p	Anlamlı Fark
EOE	1. Yok	65	2.47	.805	5,994	.003	1 < 2 1 < 3
	2. Görme engeli	31	2.96	.622			
	3. OSB	48	2.88	.796			
KOE	1. Yok	65	4.94	.642	14,577	.000	1 < 2 1 < 3
	2. Görme engeli	31	5.59	.572			
	3. OSB	48	5.57	.862			
AYU	1. Yok	65	3.63	.733	8,215	.000	1 > 3
	2. Görme engeli	31	3.41	.607			
	3. OSB	48	3.11	.614			

EOE: Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, KOE: Kardeş Odaklı Ebeveynleşme, AYU: Algılanan Yarar/Uyum

Çizelge 4.5: Algılanan Yarar/Uyum Değişkeninin Kardeşin Özel Gereksinim Türüne Göre t-Testi İle İncelenmesi

Değişken	Kardeşin Özel Gereksinimi	N	Ort.	SS	t	p
AYU	Görme engeli	31	3.41	.607	2,087	.040
	OSB	48	3.11	.614		

AYU: Algılanan Yarar/Uyum

4.3.2 Özel gereksinimli ve tipik gelişen kardeşi olan bireylerin ebeveynleşme olgusu açısından karşılaştırılması

Özel gereksinimli kardeşi olan yetişkinler ile kontrol grubu Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme değişkeni açısından karşılaştırıldığında, iki grup ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p = 0.001 < 0.05$). Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin puan ortalaması ($N = 79$, Ort. = 2.91, SS = 0.730), kontrol grubunun puan ortalamasından ($N = 65$, Ort. = 2.47, SS = 0.805) anlamlı düzeyde farklı ve büyüktür. İki grup, Kardeş Odaklı Ebeveynleşme değişkeni açısından karşılaştırıldığında, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin puan ortalamasının ($N = 79$, Ort. = 5.58, SS = 0.757), kontrol grubunun puan ortalamasından ($N = 65$, Ort. = 4.94, SS = 0.642) anlamlı düzeyde farklı ve büyük olduğu bulunmuştur ($p = 0.000 < 0.05$). Algılanan Yarar/Uyum değişkeni açısından farka bakıldığında, kontrol grubunun puan ortalamasının ($N = 65$, Ort. = 3.63, SS = 0.733), özel gereksinimli kardeşi olan yetişkinlerin puan ortalamasından ($N = 79$, Ort. = 3.23, SS = 0.624) anlamlı düzeyde farklı ve büyük olduğu görülmüştür ($p = 0.001 < 0.05$). Bulgular, Çizelge 4.6'da verilmiştir.

Çizelge 4.6: Ebeveynleşmenin Kardeşin Özel Gereksinim Durumuna Göre t-Testi İle İncelenmesi

Değişken	Kardeşin Özel Gereksinimi	N	Ort.	SS	t	p
EOE	Yok	65	2.47	.805	-3,441	.001
	Var	79	2.91	.730		
KOE	Yok	65	4.94	.642	-5,415	.000
	Var	79	5.58	.757		
AYU	Yok	65	3.63	.733	3,544	.001
	Var	79	3.23	.624		

EOE: Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, KOE: Kardeş Odaklı Ebeveynleşme, AYU: Algılanan Yarar/Uyum

4.4 Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşme olgusu cinsiyet değişkeni (kadın, erkek) açısından bağımsız örneklem t-testi kullanılarak incelendiğinde, yalnızca Kardeş Odaklı Ebeveynleşme alt boyutu için iki grup arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Buna göre, özel gereksinimli kardeşi olan kadınların puan ortalaması (N = 49, Ort. = 5.73, SS = 0.741), erkeklerin puan ortalamasından (N = 30, Ort. = 5.33, SS = 0.727) anlamlı derecede farklı ve büyüktür ($p = 0.02 < 0.05$). Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme ($p = 0.587 > 0.05$) ve Algılanan Yarar/Uyum ($p = 0.145 > 0.05$) değişkenleri açısından gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Bulgular, Çizelge 4.7’de verilmiştir.

Çizelge 4.7: Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Cinsiyet Değişkenine Göre t-Testi İle İncelenmesi

Değişken	Cinsiyet	N	Ort.	SS	t	p
EOE	Erkek	30	2.85	.633	-0,546	.587
	Kadın	49	2.94	.788		
KOE	Erkek	30	5.33	.727	-2,368	.020
	Kadın	49	5.73	.741		
AYU	Erkek	30	3.36	.622	1,472	.145
	Kadın	49	3.15	.618		

EOE: Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, KOE: Kardeş Odaklı Ebeveynleşme, AYU: Algılanan Yarar/Uyum

4.5 Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Doğum Sırası Değişkenine Göre İncelenmesi

Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşme olgusu doğum sırası değişkeni (ilk doğan, ortada veya son doğan) açısından bağımsız örneklem t-testi

kullanılarak incelendiğinde Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme ($p = 0.587 > 0.05$), Kardeş Odaklı Ebeveynleşme ($p = 0.137 > 0.05$) ve Algılanan Yarar/Uyum ($p = 0.145 > 0.05$) değişkenleri açısından gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Bulgular, Çizelge 4.8’de verilmiştir.

Çizelge 4.8: Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Doğum Sırası Değişkenine Göre t-Testi İle İncelenmesi

Değişken	Doğum Sırası	N	Ort.	SS	t	p
EOE	İlk doğan	48	2.91	.821	-0,061	.951
	Ortada veya son doğan	31	2.91	.574		
KOE	İlk doğan	48	5.68	.786	1,501	.137
	Ortada veya son doğan	31	5.42	.694		
AYU	İlk doğan	48	3.21	.599	-0,320	.750
	Ortada veya son doğan	31	3.26	.671		

EOE: Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, KOE: Kardeş Odaklı Ebeveynleşme, AYU: Algılanan Yarar/Uyum

4.6 Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Kardeş Sayısı Değişkenine Göre İncelenmesi

Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşme olgusu kardeş sayısı değişkeni (bir, iki ve üzeri) açısından bağımsız örneklem t-testi kullanılarak incelendiğinde Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme ($p = 0.432 > 0.05$), Kardeş Odaklı Ebeveynleşme ($p = 0.716 > 0.05$) ve Algılanan Yarar/Uyum ($p = 0.760 > 0.05$) değişkenleri açısından gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Bulgular, Çizelge 4.9’da verilmiştir.

Çizelge 4.9: Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşme Olgusunun Kardeş Sayısı Değişkenine Göre t-Testi İle İncelenmesi

Değişken	Kardeş Sayısı	N	Ort.	SS	t	p
EOE	1	34	2.83	.741	-0,791	.432
	2 ve üzeri	45	2.97	.725		
KOE	1	34	5.54	.772	-0,366	.716
	2 ve üzeri	45	5.60	.754		
AYU	1	34	3.25	.639	0,307	.760
	2 ve üzeri	45	3.21	.620		

EOE: Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, KOE: Kardeş Odaklı Ebeveynleşme, AYU: Algılanan Yarar/Uyum

4.7 Hipotezlerin Kabulü ve Reddi

Elde edilen bulgulara dayalı olarak;

H1: “OSB tanıli kardeşi olanlar, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek ebeveyn odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.” **kabul edilmiştir.**

H2: “Görme engelli kardeşi olanlar, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek ebeveyn odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.” **kabul edilmiştir.**

H3: “OSB tanıli kardeşi olanlar, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek kardeş odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.” **kabul edilmiştir.**

H4: “Görme engelli kardeşi olanlar, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek kardeş odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.” **kabul edilmiştir.**

H5: “OSB tanıli kardeşi olanlar ebeveynleşmeyi, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük yararlı algılayacaktır.” **kabul edilmiştir.**

H6: “Görme engelli kardeşi olanlar ebeveynleşmeyi, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük yararlı algılayacaktır.” **reddedilmiştir.**

H7: “OSB tanıli kardeşi olanlar, görme engelli kardeşi olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek ebeveyn odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.” **reddedilmiştir.**

H8: “OSB tanıli kardeşi olanlar, görme engelli kardeşi olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek kardeş odaklı ebeveynleşme sergileyecektir.” **reddedilmiştir.**

H9: “OSB tanıli kardeşi olanlar ebeveynleşmeyi, görme engelli kardeşi olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük yararlı algılayacaktır.” **kabul edilmiştir.**

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma, özel gereksinimli kardeşi olan bireyler ile tipik gelişen kardeşi olan bireylerin ebeveynleşme olgusu açısından farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Yanı sıra, ebeveynleşmenin kardeşin özel gereksinim türüne, cinsiyete, doğum sırasına ve kardeş sayısına bağlı olarak değişip değişmediğine de bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar alanyazın eşliğinde bu bölümde tartışılacaktır.

5.1 Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Olma ve Ebeveynleşme Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Ebeveynleşme olgusuna ilişkin alanyazında, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin ebeveynleşme ihtimalinin yüksek olduğu aktarılmaktadır (Arıkan Çolak, 2019; Beffel ve Nuttall, 2020; Hanöz, 2022; Lamorey, 1999; Nuttall vd., 2018; Seligman ve Darling, 2007; Siegel ve Silverstein, 1994; Stevens, 2015; Tomeny vd., 2017). Mevcut araştırmanın sonuçları bu görüşü destekler niteliktedir. Yapılan analizler sonucunda, Ebeveynleşme Envanteri'nin alt boyutlarında özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin, tipik gelişen kardeşi olan bireylerden anlamlı ölçüde farklılaştığı görülmüştür. Buna göre, hem görme engelli kardeşi olanlar hem de OSB tanıılı kardeşi olanlar, özel gereksinimli kardeşi olmayanlara kıyasla daha fazla ebeveyne ve kardeşe yönelik ebeveynleşme sergilemektedir. Araştırmanın bulguları, özel gereksinimli bireylerin çoğu zaman tipik gelişen akranlarına kıyasla daha fazla bakıma ve ilgiye ihtiyaç duyduğu, bunun da aile içi rol değişimlerine sebep olduğuna ilişkin literatürle uyumludur (Benderix ve Sivberg, 2007; Cridland vd. 2016; Dearden ve Becker, 2004; Nixon ve Cummings, 1999; Tozer vd., 2013). Ebeveynler özel gereksinimli çocuklarına daha fazla zaman ayırmak zorunda kaldığında bu durum, aile yaşamının kalitesini değiştirebilecek bir yorgunluk yaratarak diğer aile üyelerine gösterdikleri ilginin azalmasına neden olur (Lara ve Pinos, 2017). Özel gereksinimli kardeşi olan çocuklar, ebeveynlerin kendileri ile ilgilenmek için sınırlı zamanları olduğunu düşünebilir veya kardeşlerinin önemli destek ihtiyaçları göz önüne alındığında yardım istemekten suçluluk duyabilirler (Moyson ve Roeyers,

2012). Ebeveyn işlevlerindeki boşluktan kaynaklı eksikliği gidermek için, ailedeki tipik gelişen çocuklar yetişkin benzeri rol ve sorumluluklar üstlenmektedir (Minuchin vd., 1967; Lamorey, 1999). Ebeveyn ve çocuk arasındaki rol değişimine bağlı olarak ebeveynleşme ortaya çıkmaktadır (Burton vd., 2018; Jurkovic, 1997/2014).

Bu araştırmada, literatürle örtüşen bir biçimde, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin, ebeveynlerine yönelik ebeveynleşme davranışı gösterdiği bulgulanmıştır (Hanöz, 2022; Nuttal vd., 2018; Tomeny, 2017). Özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin bakım vermeye önemli ölçüde zaman ayırması gerekmektedir (Seltzer vd., 2004). Bu ebeveynler, çocukları tipik gelişen ebeveynlere kıyasla daha yüksek stres seviyeleri yaşamaktadır (Sivberg, 2002). Bu koşullar, ebeveynlerin tipik gelişen çocuklarından duygusal ve araçsal desteğe ilişkin beklentilerini arttırmaktadır (Cridland vd., 2016). Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin, ebeveynlik stresiyle başa çıkmaya çalışan ebeveynlerine erken yaşlardan itibaren duygusal destek sağladığı, ebeveynlerinin kardeşleri ile ilgilenmesi gereken durumlarda ev işlerini üstlenmek gibi araçsal ebeveynlik rollerini yerine getirdikleri bulgulanmıştır (Lara ve Pinos, 2017; Segal, 2019; Tomeny vd., 2017; Tozer vd., 2013).

Araştırmada elde edilen, tipik gelişen kardeşlerin özel gereksinimli kardeşlerine yönelik ebeveynleşme davranışlarının yüksek olduğuna dair bulgu literatürle uyumludur (Burke vd., 2012; Cridland vd. 2016; Egan ve Walsh, 2001; Sciscione, 2021). Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerle yapılan çalışmalar, bu kişilerin erken yaşlardan itibaren kardeşlerine karşı yükümlülük duygusu hissettiğini ve önemli ölçüde bakım sorumluluğu üstlendiğini göstermiştir (Benderix ve Sivberg, 2007; Dearden ve Becker, 2004). Stresli ebeveynlerini rahatlatmak için, kardeşlerinin bakımını ve ev işlerini üstlendikleri, erken yaşlardan itibaren özel gereksinimli kardeşlerinin okul toplantıları ve hastane randevularına katıldıkları görülmüştür (Tozer vd., 2013). Kardeşlere yönelik ebeveynleşme davranışı yeterince takdir gördüğünde ve kardeşler arasında tatmin edici bir yakınlık sağladığında, yaşam boyu sürme ihtimali artmaktadır (Beffel ve Nuttall, 2020; Nuttal vd., 2018).

Araştırmada beklenenin aksine, görme engelli kardeşi olan bireyler ile OSB tanıli kardeşi olan bireyler arasında ebeveyn odaklı ve kardeş odaklı ebeveynleşme açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Seligman ve Darling (2007), aile üyelerinden birinin herhangi bir özel gereksiniminin olmasının aile sisteminde

önemli değişikliklere yol açabileceğini fakat özel gereksinim türüne bağlı değişikliklerin doğası ve etkileri ile ilgili alanyazınının değişken olduğunu vurgulamıştır. Bu değişkenliğin, aile sistemi içerisinde stres faktörünün nasıl tanımlandığıyla ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Ebeveyn tutumları ve kardeşlerin yaşı, cinsiyeti, doğum sırası gibi birçok değişken, tipik gelişen kardeşlerin psikolojik işlevselliği, kardeş uyumu ve ebeveynleşmesine etki edebilir (Lamorey, 1999). Görme engelli bireylerin bağımsız yaşam becerilerinin OSB tanılı bireylere kıyasla daha yüksek olması (Fewell, 1991) ve özel gereksinimli kardeşlerin bağımsız yaşam becerilerinin kardeşin ebeveynleşmesinde etkisinin olduğuna (Egan ve Walsh, 2001) ilişkin literatüre dayanarak öne sürülen, OSB tanılı kardeşi olan bireylerin görme engelli kardeşi olan bireylere kıyasla daha fazla ebeveynleşme davranışı göstereceğine ilişkin varsayım, bu araştırmanın sonuçlarıyla desteklenmemiştir. Bunda örneklem sayısının düşüklüğünün de rolü olabilir. Ebeveynleşme olgusu üzerinde kardeşin özel gereksinim türünün etkisinin olup olmadığının tespit edilmesi için daha geniş ve daha çeşitli örneklem üzerinde araştırma yürütülmesine ihtiyaç vardır.

5.2 Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Olma ve Ebeveynleşmenin Algılanan Yararı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Ebeveynleşmeye yönelik olumlu tutum ve hislerle ilişkili olan algılanan yarar/uyum değişkeni açısından OSB tanılı kardeşi olanlar ile tipik gelişen kardeşi olanlar arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Buna göre, OSB tanılı kardeşi olan bireyler, tipik gelişen kardeşi olan bireylere kıyasla ebeveynleşmeyi daha az yararlı algılamaktadır. Araştırmanın bu bulgusu literatürdeki bulgularla uyumludur (Arıkan Çolak, 2019; Hanöz, 2022; Tomeny vd., 2017). Yapılan araştırmalarda, kardeşinde OSB tanısı olan bireyler, diğer gruplara kıyasla kardeşlerine yönelik daha az sıcaklık ve yakınlık bildirmiştir (Hodapp ve Urbano, 2007; Orsmond ve Seltzer, 2007). Kardeş ilişkilerindeki bu yakınlık eksikliğinin, OSB tanılı çocukların sosyal iletişim güçlüğü ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Kaminsky ve Dewey, 2001). Ebeveynleşmenin yararlı algılanmasında, kardeşler arası yakınlığın ve güçlü ilişkilerin etkisinin olduğu görülmüştür (Tomeny vd., 2017). Dolayısıyla, OSB tanılı kardeşi olanların ebeveynleşmeyi daha az yararlı algılamasında kardeşler arası ilişki niteliğinin etkili olabileceği düşünülmektedir. Gelecekte bu ilişkileri ölçen

araştırmaların yapılması, ebeveynleşmenin algılanan yararı üzerinde ne gibi değişkenlerin etkili olduğunu tespit etmek açısından yararlı olacaktır.

Görme engelli kardeşi olanlar ile OSB tanılı kardeşi olanlar arasında ebeveynleşmenin algılanan yararı açısından anlamlı fark olduğu görülmüştür: görme engelli kardeşi olanlar ebeveynleşmeyi OSB tanılı kardeşi olanlara kıyasla daha yararlı algılamaktadır. Bu bulgular, kardeşinde fiziksel engel olan bireylerin, kardeşinde nöropsikiyatrik bozukluk olan bireylere kıyasla ebeveynleşmeyi daha yararlı algıladıklarına dair literatürle uyumludur (Levante vd., 2023). Otizmin karmaşık doğası, kardeşlerin ilişki kurma ve bakım vermeye ilişkin zorluklar yaşamasını da beraberinde getirmektedir (Orsmond vd., 2009). OSB tanılı kardeşi olan bireylerle yapılan araştırmalar, yakın kardeşlik ilişkilerinin arzu edilmesine ve buna değer verilmesine rağmen, bu ilişkilerin sürdürülmesinin zorluğunun kardeşler üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu göstermektedir (Noonan vd., 2018; Tozer vd., 2013). Öte yandan, görme engelli bireylerin hayata entegrasyonu, bağımsızlığı ve dolayısıyla kardeşleri ile ilişkileri, OSB tanılı bireylere kıyasla daha olumlu olabilir (Fewell, 1991; Stolarski, 1991). Yapılan araştırmalarda ebeveynleşmenin yararlı algılanmasında, kardeş ilişkilerinin kalitesinin ve sosyal desteğin etkisinin olduğu görülmüştür (Borchet vd., 2020; Levante vd., 2023). Tüm bu bulgular, görme engelli kardeşi olanlar ile OSB tanılı kardeşi olanların ebeveynleşmenin algılanan yararı açısından farklılaşmasını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Son olarak, araştırma bulgularında, ebeveynleşmenin algılanan yararı açısından görme engelli kardeşi olanlar ile tipik gelişen kardeşi olanların farklılaşmadığı görülmüştür. Özel gereksinimli kardeş günlük yaşam becerilerini yerine getirmede yeterince bağımsızlaşmışsa, çocuklar ebeveynleşmeyi daha olumlu algılamaktadır (Egan ve Walsh, 2001). Braille alfabesi ve beyaz baston gibi yardımcı öğelerin varlığı, görme engelli bireylerin bağımsız yaşama geçişini kolaylaştırmaktadır (Kuriakose vd., 2020). Alanyazında ele alınan bu bulgular, görme engelli kardeşi olan bireylerin ebeveynleşmenin algılanan yararı açısından tipik gelişen kardeşi olanlardan farklılaşmamasını anlamamıza yardımcı olabilir. Dahası, ebeveynleşmenin çok yönlü bir yapı olduğu, birey üzerindeki etkileri ve bireyin ebeveynleşmeyi nasıl algıladığını etkileyen birçok faktörün bulunduğu bilinmektedir (Hooper, Doehler vd., 2011; McMahon ve Luthar, 2007). Ebeveynleşmenin olumlu algılanmasında bu rolden keyif alma, rolde takdir edildiğini ve aile sistemi içinde bir

takımın parçası olduğunu hissetme gibi unsurlar etkilidir (Hooper, Doehler vd., 2011). Dolayısıyla, ebeveynleşmenin nasıl algılandığı üzerinde kardeşin özel gereksinim durumunun yanı sıra başka faktörlerin de etkili olabileceği unutulmamalıdır.

5.3 Ebeveyn Odaklı Ebeveynleşme, Kardeş Odaklı Ebeveynleşme ve Ebeveynleşmenin Algılanan Yararı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Ebeveynleşmeye dair değişkenler arasındaki ilişki incelendiğinde, ebeveyn odaklı ebeveynleşme ile kardeş odaklı ebeveynleşme arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre, ebeveyn odaklı ebeveynleşme ile kardeş odaklı ebeveynleşme birlikte görülmektedir ve bu bulgu literatürle uyumludur (Arıkan Çolak, 2019; Büyük, 2020; Beffel ve Nuttal, 2020; Hanöz, 2022; İşmen, 2022; Nuttal vd., 2018; Tomeny vd., 2016, 2017). Tomeny ve diğerleri (2017), özel gereksinimli kardeşi olan bireyler ile yaptıkları araştırmada, ebeveynleri için duygusal veya fiziksel bakım sağlamak gibi ebeveyn odaklı ebeveynleşme davranışları gösterenlerin, kardeşlerine yönelik de ebeveynleşme davranışı gösterdiklerini bulgulamıştır. Özel gereksinimli kardeşe yönelik ebeveynleşme davranışlarının stresli ebeveynleri rahatlatmak için ortaya çıkabildiği görülmüştür (Tozer vd., 2013). Bu bulgu, kardeş odaklı ebeveynleşmenin, ebeveyni duygusal olarak rahatlatmaya hizmet ederek dolaylı yoldan ebeveyn odaklı ebeveynleşmeye de ortam oluşturduğunu göstermektedir. Cridland ve diğerleri (2016), OSB tanılı bireylerin aileleri ile yürüttükleri araştırmada, ebeveynlerin tipik gelişen çocuklarından (özellikle de kız çocuklarından) önemli ölçüde kardeşlerine bakım sorumluluğu üstlenmelerini beklediğini, çocuklara ev içi işlere dair karmaşık görevler yüklediğini bulgulamışlardır. Dahası, annelerin, bu ebeveynleşme davranışlarını anne-kız olmanın doğası olarak algıladığını görmüşlerdir.

Araştırmanın bulgularında, ebeveyn odaklı ebeveynleşme ile ebeveynleşmenin algılanan yararı arasında, zayıf da olsa negatif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre, ebeveyne yönelik ebeveynleşme davranışları arttıkça, ebeveynleşme daha az yararlı algılanmaktadır. Bu bulgu, ebeveynleşme davranışının ebeveyne yönelik olması durumunda olumsuz etkisinin artacağına ve dolayısıyla olumsuz algılanacağına ilişkin literatürle uyumludur (McMahon ve Luthar, 2007; Nuttal vd., 2018; Tomeny vd., 2016, 2017). Çocuklar kendi ihtiyaçlarını geri plana atarak

ebeveynlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya odaklandıklarında, ilişkideki karşılıklılık eksikliğine bağlı olarak yoğun kaygı ve stres gibi olumsuz duygular ortaya çıkmaktadır (Byng-Hall, 2008; Cicchetti, 2004; Shaffer ve Sroufe, 2005; Tomeny vd., 2016, 2017). Erken yaşlarda yoğun olarak ebeveyn odaklı ebeveynleşme sergilemek, hissedilen tükenmişliğe bağlı olarak, yetişkinlikte özel gereksinimli kardeşlere bakım verme niyetini olumsuz etkilemektedir (Nuttal vd., 2018).

Araştırmanın, kardeş odaklı ebeveynleşme ile ebeveynleşmenin algılanan yararı arasındaki ilişkiye dair bulguları incelendiğinde, bu iki değişken arasında anlamlı ilişki olmadığı görülmüştür. Literatürde, bu iki değişken arasındaki ilişkiye dair farklı bulgular söz konusudur. Özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin kardeş odaklı ebeveynleşme sergilemesinin olumlu kardeş ilişkisi tutumlarına yol açtığı, bunun da ebeveynleşmenin yararlı algılanmasına katkı sağladığı bulgulanmıştır (Levante vd., 2023; Tomeny vd., 2017). Öte yandan, kardeş odaklı ebeveynleşme sergileyen çocukların ebeveynleşmeye yönelik olumsuz tutum ve duygular geliştirdiği de görülmüştür (Murrin vd., 2021; Tozer vd., 2013). Literatürdeki bulgular arasındaki bu farklılıkta, ebeveynleşmenin nasıl algılandığına aracılık eden değişkenlerin etkisinin olduğu düşünölmektedir. Kardeş odaklı ebeveynleşme sergileyen çocukların ebeveynleşmeye dair algılarında, ebeveynle kurulan ilişkinin kalitesi, sosyal desteğin varlığı, özel gereksinimli kardeşin günlük yaşam becerilerindeki bağımsızlığı, kardeşler üzerindeki bakım yükü gibi değişkenlerin de rolü olduğu bilinmektedir (Cridland vd., 2016; Egan ve Walsh, 2001; Levante vd., 2023; Tomeny vd., 2016).

5.4 Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Ebeveynleşmenin Demografik Özelliklere Göre Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşme olgusu çeşitli değişkenler açısından ele alınmıştır. Ebeveynleşme Envanteri'nin alt boyutlarının cinsiyete göre değişimine bakıldığında, yalnızca kardeş odaklı ebeveynleşme açısından kadınlar ve erkekler arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Buna göre, özel gereksinimli kardeşi olan kadınlar, erkeklere kıyasla daha fazla kardeş odaklı ebeveynleşme sergilemektedir. Bu sonuç, kız çocukların erkek çocuklara kıyasla daha fazla kardeş odaklı ebeveynleşme gösterdiğine ilişkin literatürle uyumludur (Brody vd., 1991; Burke vd., 2012; McHale ve Gamble, 1989).

Dearden ve Becker (2004)'ın çalışması, kız çocukların kardeş odaklı bakıma ilişkin rolleri üstlenme olasılığının erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Kız kardeşlerin, özel gereksinimli kardeşleri ile ortak etkinliklere erkek kardeşlerden daha fazla katıldığı, kardeş bakımını daha fazla üstlendikleri ve daha olumlu ilişki bildirdikleri bulgulanmıştır (Orsmond vd., 2009; Orsmond ve Seltzer, 2000, 2007; Seltzer vd., 1991; Sonik vd., 2016). Stoneman (2001, 2005), kardeşlerden birinin özel gereksinimli olması durumunda kardeşler arasındaki ilişkiye odaklanan literatürü derlediği çalışmasında, tipik gelişen kız kardeşlerin, özel gereksinimli kardeşleri ile etkileşiminin büyük çoğunlukla bakım rollerini içerdiği sonucuna varmıştır. Bu bulgular, kız çocuklar üzerindeki toplumsal cinsiyet rollerinin etkisini bir dereceye kadar yansıtsa da, cinsiyet dağılımının araştırmanın örnekleminde dengeli olmaması sebebiyle bulguların genellenmesinde dikkatli olunmalıdır.

Ebeveyn odaklı ebeveynleşme ve ebeveynleşmenin algılanan yararı değişkenleri açısından ise özel gereksinimli kardeşi olan kadınlar ve erkekler arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Literatürde bu bulgularla uyumlu araştırmalar yer almaktadır (Arıkan Çolak, 2019; Caruz, 2006; Köyden, 2015; Levante vd., 2023). Özel gereksinimli kardeşi olan kız çocukların erkeklerden daha fazla bakım sorumluluğu üstlendiği bulgulanmışsa da, bakım vermenin mutlaka ebeveynleşme anlamına gelmediği tartışılmaktadır (Caruz, 2006). Ebeveyn odaklı ebeveynleşmenin söz konusu olabilmesi için, ebeveyne yönelik duygusal ve araçsal bakım davranışlarının ve ebeveyn ile çocuk arasında rol değişiminin bulunması gerekir (Hooper, Doehler vd., 2011). Kimi araştırmalarda, ailede özel gereksinimli çocuğun olması gibi bir stresör söz konusu olduğunda ebeveynlerin erkek çocuklarına kıyasla kız çocuklarından destek talebinde bulunma ihtimalinin yüksek olduğu, bunun da kız çocuklarında daha çok ebeveynleşmeye yol açtığı bulgulanmıştır (Benitez, 2004; Cridland vd., 2016; Crouter vd., 2001; Silverberg Koerner vd., 2004; Mayseless vd., 2004; Stein vd., 1999). Özel gereksinimli kardeşi olan kız çocukların erkeklere kıyasla ebeveynleşmeyi kardeşi ile yakınlık kurmanın aracı olarak olumlu algıladığına ilişkin bulgular da mevcuttur (Orsmond ve Seltzer, 2000). Literatürdeki bulgular arasındaki bu farklılığın ebeveynleşme üzerinde birçok faktörün etkisinin olması ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Örneğin, mevcut araştırmada katılımcıların büyük kısmını yüksek eğitilmiş genç yetişkinler oluşturmaktadır. Farklı sosyodemografik özellikteki örneklemlerden farklı sonuçlar elde edilebilir.

Özel gereksinimli bireylerde ebeveynleşme olgusunun doğum sırası ve kardeş sayısına göre değişimine bakıldığında, gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Alanyazın incelendiğinde, ebeveynleşme ile doğum sırası arasındaki ilişkide farklı sonuçlara rastlanmıştır. Bazı araştırmalarda, ailedeki en büyük çocuğun hem kardeşlerinin bakımını üstlenerek hem de ev içi görev ve sorumluluklara daha fazla katılarak ebeveynleşme davranışı gösterdiği bulgulanmıştır (Crouter vd., 2001; McMahon ve Luthar, 2007). Kimi araştırmalarda ise özel gereksinimli bir çocuğun bulunduğu ailelerde doğum sırasının ebeveynleşme açısından fark yaratmadığı görülmüştür (Bigby, 1997; Hannah ve Midlarsky, 2005; Seltzer vd., 1991). Kardeş sayısı ve ebeveynleşme arasındaki ilişkiye dair alanyazın incelendiğinde, yalnızca iki çocuğun bulunduğu ailelerde tipik gelişen kardeşin sorumluluk duygusunun ve ebeveynleşme davranışının kalabalık kardeşlere kıyasla yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Burke vd., 2012; Howlin, 1988; McHugh, 1999; Meyer ve Vadasy, 1994). Öte yandan, birden fazla kardeşi olanların, tek kardeşi olanlara kıyasla daha fazla sorumluluk hissederek daha fazla ebeveynleşme davranışı gösterdiğine dair bulgular da mevcuttur (Lee vd., 2019).

Literatürdeki farklı sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda ve mevcut araştırmanın örneklem sayısının nispeten düşük olması, gruplardaki dağılımın dengeli olmayışı gibi unsurlar dikkate alındığında benzer araştırmaların daha geniş örneklemlemlerle, farklı değişkenlerin de dahil edilmesiyle tekrarlanması yararlı olacaktır. Araştırmacılar, kardeşi özel gereksinimli olan bireylerin kardeş ilişkileri ve ebeveynleşme davranışları hakkında genellemeler yapma konusunda dikkatli olunması gerektiğine dikkat çekmektedir. Yaşam döngüsündeki değişiklikler, ailedeki madde/alkol bağımlılığı, anne babanın özel gereksinimin getirdiği zorluklarla nasıl başa çıktığı, özel gereksinimli çocuk doğmadan önce aile ilişkilerinin nasıl olduğu, aile büyüklerinin olumlu veya olumsuz katkıları, ailenin kırsalda veya şehirde yaşıyor oluşu gibi birçok etkenin kardeşlerin ebeveynleşme davranışını ve aile uyumunu etkilediği, bu nedenle kesin ifadelerde bulunmaktan kaçınılması vurgulanmaktadır (McHugh, 1999; Seligman ve Darling, 2007).

6. SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

6.1 Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Araştırmanın sonuçları çeşitli sınırlılıklar ışığında değerlendirilmelidir. Örneklem nispeten küçüktür. Türkiye’de özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin bir araya geldiği toplulukların yaygın olmayışı katılımcı bulmayı zorlaştırmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Bakım vermeye ilişkin toplumsal cinsiyet rolleri göz önünde bulundurulduğunda, cinsiyet dengesinin olduğu bir örnekleme çalışmak, bulguların genellenmesi ve cinsiyetin bakım verme üzerindeki etkisinin belirlenmesi açısından yararlı olacaktır. Gelecekteki araştırmalar, katılımcılar arası cinsiyet dengesini gözeterek ve katılımcıların eğitim seviyesi, sosyoekonomik düzeyleri gibi değişkenler açısından çeşitliliğini sağlayarak daha büyük bir örnekleme gerçekleştirilmelidir. Örneklemde elde edilen veriler tek bir zaman noktasında kesitsel olarak toplanmıştır. Boylamsal çalışmalar, çocukluk döneminde aile yaşamı, bunun kardeşler üzerindeki potansiyel etkileri ve gelecekteki aile ilişkilerine yansımaları hakkında daha fazla bilgi sunacaktır. Özel gereksinimli bireylerin bulunduğu ailelerde ebeveynleşmenin etkisini tam olarak kavrayabilmek için, ailede birden fazla kişiden veri toplanması daha geniş bir perspektiften ebeveynleşme olgusuna bakmayı sağlayacaktır.

Mevcut araştırmada, ebeveynleşme olgusunun kardeşin özel gereksinimine göre nasıl değiştiği araştırılmış fakat ebeveynleşmenin tipik gelişen kardeş üzerindeki etkisine bakılmamıştır. Özel gereksinimli çocukların kardeşlerine yüklenen bakım veren rolü, gelişimsel olarak uygun ve sağlıklı olabileceği gibi, riskli ve patolojik bir hal de alabilir (Lamorey, 1999). Bu nedenle, ilerideki araştırmalarda özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde ebeveynleşmenin etkilerinin incelenmesi yararlı olacaktır. Her ne kadar özel gereksinimli kardeşe sahip gruplar ile kontrol grubu arasında ebeveynleşme olgusu açısından anlamlı fark bulunsa da, kişinin ebeveynleşmesinde etkili olan tek özellik özel gereksinimli kardeşe sahip olmak olmayabilir. Bu nedenle, benzer araştırmaların daha geniş örneklemlerle, ebeveynleşmeye yol açabilecek diğer faktörleri de göz önünde bulundurarak yapılması önerilmektedir.

6.2 Önleyici Klinik Çalışmalar İçin Öneriler

Çocukların yaşına ve gelişim seviyesine uygun olmayan rol ve sorumluluklar üstlenmesinin oluşturabileceği olumsuz sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin ebeveynleşmesine ilişkin araştırmalar ve önleyici müdahaleler önem kazanmaktadır (Lamorey, 1999; Noonan vd., 2018). Özel gereksinimli birçok çocuk için kardeşlerinin ebeveynlerinden çok daha uzun süre hayatlarında olması muhtemeldir. Buna rağmen özel gereksinimli çocukları olan ailelere yönelik destekleyici müdahaleler planlanırken kardeşler çoğu zaman göz ardı edilmektedir (Ekşi vd., 2021). Yapılan araştırmalarda, özel gereksinimli çocukların kardeşlerine yönelik bireysel danışmanlık, psikoterapi ve psikoeğitim grupları gibi çalışmaların, özel gereksinimin doğasını anlamak, yaşadıkları zorluklarla başa çıkma becerilerini yükseltmek gibi olumlu etkilerinin olduğu bulgulanmıştır (McCullough ve Simon, 2011; Perry ve Smith, 2005). Ebeveynleşmenin her zaman olumsuz sonuçlar doğurmadığı, üstlenilen rol ve sorumluluklar adaletli algılandığında ve yeterince takdir edildiğinde, sağlıklı bireyleşmenin ve öz yeterlilik duygusunun gelişmesini sağladığı bulgulanmıştır (Fitzgerald vd., 2008; Walsh vd., 2006). Sosyal desteğin varlığı ve ebeveynleşmenin yararlı algılanması, özel gereksinimli bir kardeşin bakımını üstlenmekten kaynaklanan stresli durumlara karşı koruyucu olmakta, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki güçlendikçe çocuğun ebeveynleşme ihtimali azalmaktadır (Benderix ve Sivberg, 2007; Levante vd., 2023; Young, 2020). Bu bulgular, hem tipik gelişen hem de özel gereksinimli kardeşin psikolojik iyiliğini sağlamak için aile desteğinin önemini göstermektedir. Erken dönemden itibaren gerçekleştirilen aile destek müdahaleleri, özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin sorunlara ilişkin farkındalıklarını ve çatışma çözümünü geliştirebilir, öz saygı, mizah duygusu, dayanıklılık gibi bir dizi gelişmiş beceri elde etmesini sağlayabilir (Lara ve Pinos, 2017).

KAYNAKLAR

- Abrams, M. S. (2009). The well sibling: Challenges and possibilities. *American Journal of Psychotherapy*, 63(4), 305-317.
- Acharya, A. S., Prakash, A., Saxena, P., ve Nigam, A. (2013). Sampling: Why and how of it. *Indian Journal of Medical Specialties*, 4(2), 330-333
- Ainsworth, M. S. ve Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist*, 46(4), 333-341. doi:10.1037/0003-066X.46.4.333
- Ainsworth, M. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. N. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. New York: Routledge. (Orijinal çalışma basım tarihi 1978).
- Akün, E. (2017). Çocukluktaki ebeveynleşme yaşantılarının özellikleri ve birey üzerindeki etkileri. *Nesne-Psikoloji Dergisi*, 5(10), 219-246. doi:10.7816/nesne-05-10-02
- Aldridge, J. ve Becker, S. (2004). *Children caring for parents with mental illness: Perspectives of young carers, parents and professionals*. Bristol: The Policy Press.
- Allik, H., Larsson, J. ve Smedje, H. (2006). Health-related quality of life in parents of school-age children with Asperger syndrome or high functioning autism. *Health and Quality of Life Outcomes*, 4(1), 1-8. doi:10.1186/1477-7525-4-1
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal elkitabı, 5. baskı (DSM-5)*. (Çev. E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Andsager, K. (2015). *Perceptions of boundary ambiguity and parentification effects on family satisfaction, family support, and perceived stress in young adults of divorced families* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Kansas State University.
- Arıkan Çolak, D. (2019). *Özel gereksinimli ve sağlıklı kardeşe sahip bireylerde ebeveynleşme olgusu ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Backer, C., Murphy, R., Fox, J. R. E., Ulph, F. Ve Calam, R. (2016). Young children's experiences of living with a parent with bipolar disorder: Understanding the child's perspective. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 90(2), 212-228. doi:10.1111/papt.12099
- Barnett, R. R. (2021). *Using care factors to predict independent living in young adults with autism spectrum disorder* (Yayın No. 28865790) [Doktora tezi, Capella University]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Bauman, L. J., Silver, E. J., Berman, R. ve Gamble, I. (2009). Children as caregivers to their ill parents with AIDS. K. Shifren (Ed.) *How caregiving affects development: psychological implications for child, adolescent and adult*

- caregivers* içinde (37-64 ss.). Washington DC: American Psychological Association.
- Beffel, J. H. ve Nuttall, A. K. (2020). Influences of parentification and benefit finding on prosocial behavior among typically developing siblings of individuals with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities, 104*. doi:10.1016/j.ridd.2020.103694
- Bekir, P., McLellan, T., Childress, A. R. ve Gariti, P. (1993). Role reversals in families of substance misusers: A trans-generational phenomenon. *International Journal of the Addictions, 28(7)*, 613-630. doi:10.3109/10826089309039652
- Benderix, Y. ve Sivberg, B. (2007). Siblings' experiences of having a brother or sister with autism and mental retardation. *Journal of Pediatric Nursing, 22(5)*, 410-418. doi:10.1016/j.pedn.2007.08.013
- Bendor, S. J. (1990). Anxiety and isolation in siblings of pediatric cancer patients: The need for prevention. *Social Work in Health Care, 14(3)*, 17-35. doi:10.1300/J010v14n03_02
- Benitez, C.P. (2004). *Maternal parentification of siblings in families with or without a child with a developmental disability* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. California State University.
- Blacher, J. (1984). *Severely handicapped young children and their families: Research in review*. Orlando: Academic Press.
- Bleuler, E. (1950). *Dementia praecox or the group of schizophrenias*. New York: International Universities Press. (Orijinal çalışma basım tarihi 1911).
- Borchet, J., Lewandowska-Walter, A., Połomski, P., Peplinska, A. ve Hooper, L. (2020). We are in this together: Retrospective parentification, sibling relationships, and self-esteem. *Journal of Child and Family Studies 29*, 2982-2991. doi:10.1007/s10826-020-01723-3
- Boszormenyi-Nagy, I. ve Spark, G. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. Hagerstown, MD: Harper&Row.
- Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health* (Vol. 2). Geneva: World Health Organization.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss vol. 2: Separation, anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1977). The making and breaking of affectional bonds: I. Aetiology and psychopathology in the light of attachment theory. *The British Journal of Psychiatry, 130(3)*, 201-210. doi:10.1192/bjp.130.3.201
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books.
- Brody, G. H., Stoneman, Z., Davis, C. H. ve Crapps, J. M. (1991). Observations of the role relations and behavior between older children with mental retardation and their younger siblings. *American Journal on Mental Retardation, 95(5)*, 527-536.
- Burke, M. M., Taylor, J. L., Urbano, R. ve Hodapp, R. M. (2012). Predictors of future caregiving by adult siblings of individuals with intellectual and

- developmental disabilities. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 117(1), 33-47. doi:10.1352/1944-7558-117.1.33
- Burke, P. (2004). *Brothers and sisters of disabled children*. London and New York: Jessica Kingsley Publishers.
- Burnett, G., Jones, R. A., Bliwise, N. G. ve Ross, L. T. (2006). Family unpredictability, parental alcoholism, and the development of parentification. *American Journal of Family Therapy*, 34(3), 181-189. doi:10.1080/01926180600550437
- Burton, S., Hooper, L. M., Tomek, S., Cauley, B., Washington, A. ve Pössel, P. (2018). The mediating effects of parentification on the relation between parenting behavior and well-being and depressive symptoms in early adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 27(12), 4044-4059. doi:10.1007/s10826-018-1215-0
- Burton, L. (2007). Childhood adultification in economically disadvantaged families: A conceptual model. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 56(4), 329–345. doi:10.1111/j.1741-3729.2007.00463.x
- Burton, L. M. ve Lawson-Clark, S. (2005). Homeplace and housing in the lives of low-income urban African American families. V. C. McLoyd, N. E. Hill ve K. A. Dodge (Ed.) *African American family life: Ecological and cultural diversity* içinde (166-188 ss.). New York: Guilford Press.
- Büyük, E. (2020). *Eşbağımlılık ve ebeveynleşme arasındaki ilişkinin çeşitli sosyo-demografik veriler açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Byng-Hall, J. (2008). The significance of children fulfilling parental roles: implications for family therapy. *Journal of Family Therapy*, 30(2), 147-162. doi:10.1111/j.1467-6427.2008.00423.x
- Calvo, C. ve González, J. L. (2004). Intervención psicológica para el ajuste a la deficiencia visual en la infancia y en la adolescencia. J. Checa, P. Díaz ve R. Pallero (Ed.), *Psicología y ceguera* içinde (243-314 ss.). Madrid: Organización Nacional de Ciegos Españoles.
- Cantwell, D. P. ve Baker, L. (1984). Research concerning families of children with autism. E. Schopler ve G. B. Mesibov (Ed.), *The effects of autism on the family* içinde (41-63 ss.). New York: Plenum Press.
- Carroll, J. J. ve Robinson, B. E. (2000). Depression and parentification among adults as related to parental workaholism and alcoholism. *The Family Journal*, 8(4), 360-367. doi:10.1177/1066480700084005
- Caruso, J. M. (2017). *Stress, anxiety, and depression experienced by parents of children with special needs and self-care techniques* (Yayın No. 10281643) [Doktora tezi, College of Saint Elizabeth]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Caruz, L. (2006). *Dyadic relationship and parentification in siblings of children with autism spectrum disorder* (Yayın No. 3220835) [Doktora tezi, Alliant International University, Los Angeles]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Castañeda, Y. S., Cheng-Patel, C. S., Leske, D. A., Wernimont, S. M., Hatt, S. R., Liebermann, L., Birch, E.E. ve Holmes, J. M. (2016). Quality of life and

- functional vision concerns of children with cataracts and their parents. *Eye*, 30(9), 1251–1259. doi:10.1038/eye.2016.134
- Castro, D. M., Jones, R. A. ve Mirsalimi, H. (2004). Parentification and the impostor phenomenon: An empirical investigation. *American Journal of Family Therapy*, 32(3), 205–216. doi:10.1080/01926180490425676
- Chambers, C. R. (2007). Siblings of individuals with disabilities who enter careers in the disability field. *Teacher Education and Special Education*, 30(3), 115–127. doi:10.1177/088840640703000301
- Champion, J. E., Jaser, S. S., Reeslund, K. L., Simmons, L., Potts, J. E., Shears, A. R. ve Compas, B. E. (2009). Caretaking behaviors by adolescent children of mothers with and without a history of depression. *Journal of Family Psychology*, 23(2), 156–166. doi:10.1037/a0014978
- Chase, N. (1999). Parentification: An overview of theory, research and societal issues. N. Chase (Ed.), *Burdened children: Theory, research, and treatment of parentification* içinde(3-33 ss.). ABD: Sage Publications.
- Chase, N. D., Deming, M. P. Ve Wells, M. C. (1998). Parentification, parental alcoholism, and academic status among young adults. *American Journal of Family Therapy*, 26(2), 105-114. doi:10.1080/01926189808251091
- Chee, L. P., Goh, E. C. L. ve Kuczynski, L. (2014). Oversized loads: Child parentification in low-income families and underlying parent-child dynamics. *Families in Society*, 95(3), 204–212. doi:10.1606/1044-3894.2014.95.26
- Cicchetti, D. (2004). An odyssey of discovery: Lessons learned through three decades of research on child maltreatment. *American Psychologist*, 59(8), 731–741. doi:10.1037/0003-066X.59.8.731
- Cicirelli, V. G. (1995). *Sibling relationships across the life span*. New York: Plenum Press. doi:10.1007/978-1-4757-6509-0
- Cox, M. J., Paley, B. ve Harter, K. (2001). Interparental conflict and parent–child relationships. J. H. Grych ve F. D. Fincham (Ed.), *Interparental conflict and child development: Theory, research, and applications* içinde (249-272 ss.). Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511527838.011
- Cridland, E. K., Jones, S. C., Stoyles, G., Caputi, P. ve Magee, C. A. (2016). Families living with autism spectrum disorder: Roles and responsibilities of adolescent sisters. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 31(3), 196-207. doi:10.1177/1088357615583466
- Crouter A. C., Head M. R., Bumpus M. F. ve McHale S. M. (2001). Household chores: Under what conditions do mothers lean on daughters? *New Directions for Child and Adolescent Development*, (94), 23-41. doi:10.1002/cd.29
- Currie, G. ve Szabo, J. (2020). Social isolation and exclusion: the parents’ experience of caring for children with rare neurodevelopmental disorders. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*, 15(1), 1725362. doi:10.1080/17482631.2020.1725362
- Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik. (2019). *T.C. Resmi Gazete* (30692, 20 Şubat 2019).

- Dada, T., Aggarwal, A., Bali, S. J., Wadhvani, M., Tinwala, S. ve Sagar, R. (2013). Caregiver burden assessment in primary congenital glaucoma. *European Journal of Ophthalmology*, 23(3), 324–328. doi:10.5301/ejo.5000238
- Davies, P. T., Coe, J. L., Martin, M. J., Sturge-Apple, M. L. ve Cummings, E. M. (2015). The developmental costs and benefits of children's involvement in interparental conflict. *Developmental Psychology*, 51(8), 1026-1047. doi:10.1037/dev0000024
- Davis, K. E. (2010). *The psychological adjustment of siblings of children with disabilities: The role of the family and the wider social community* [Yayınlanmamış doktora tezi]. RMIT University.
- Davys, D., Mitchell, D. ve Haigh, C. (2016). Adult siblings consider the future: Emergent themes. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 29(3), 220–230. doi:10.1111/jar.12172
- Dearden, C. ve Becker, S. (2004). Growing up caring: Young carers and vulnerability to social exclusion. M. Barry (Ed.) *Youth policy and social inclusion* içinde (202-217 ss.). New York: Routledge.
- Dellve, L., Cernerud, L. ve Hallberg, L. R.-M. (2000). Harmonizing dilemmas: Siblings of children with DAMP and Asperger syndrome's experiences of coping with their life situations. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 14(3), 172–178. doi:10.1080/028393100750018797
- DiCaccavo, A. (2006). Working with parentification: Implications for clients and counselling psychologists. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 79(3), 469–478. doi:10.1348/147608305X579788
- Duryea, M. M. (2007). *Mothers with chronic physical illness and the parentification of their children* (Yayın No. 3298190) [Doktora tezi, The University of New Mexico.] ProQuest Dissertations Publishing.
- East, P. L., Weisner, T. S. ve Reyes, B. T. (2006). Youths' caretaking of their adolescent sisters' children: Its costs and benefits for youths' development. *Applied Developmental Science*, 10(2), 86–95. doi:10.1207/s1532480xads1002_4
- Egan, J. ve Walsh, P. N. (2001). Sources of stress among adult siblings of Irish people with intellectual disability. *The Irish Journal of Psychology*, 22(1), 28-38. doi:10.1080/03033910.2001.10558261
- Eget, L. A. (2009). *Siblings of those with developmental disabilities: Career exploration and likelihood of choosing a helping profession* (Yayın No. 3352419) [Doktora tezi, Indiana University of Pennsylvania] ProQuest Dissertations Publishing.
- Ekşi, H., Yüksel, M. ve Otrar, M. (2021). *Özel kardeşimle yaşamak*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Emery, R. E. (2012). *Renegotiating family relationships: Divorce, child custody, and mediation* (2. edisyon). New York: Guilford Press.
- Fathizadeh, N., Takfallah, L., Badrali, N., Shiran, E., Esfahani, M. S. ve Akhavan, H. (2012). Experiences of blind children caregivers. *Iranian journal of nursing and midwifery research*, 17(2 Suppl), 143-149.

- Featherstone, H. (1980). *A difference in the family: Life with a disabled child*. New York: Basic Books. (Orijinal çalışma basım tarihi 1944).
- Ferenczi, S. (1988). Confusion of tongues between adults and the child: the language of tenderness and of passion. *Contemporary psychoanalysis*, 24(2), 196-206. (Orijinal çalışma basım tarihi 1933). doi:10.1080/00107530.1988.10746234
- Fewell, R. R. (1991). Parenting moderately handicapped persons. M. Seligman (Ed.), *The family with a handicapped child* içinde (203-232 ss.). Boston: Allyn & Bacon.
- Fitzgerald, M. M., Schneider, R. A., Salstrom, S., Zinzow, H. M., Jackson, J. ve Fossel, R. V. (2008). Child sexual abuse, early family risk, and childhood parentification: Pathways to current psychosocial adjustment. *Journal of Family Psychology*, 22(2), 320-324. doi:10.1037/0893-3200.22.2.320
- Fleary, S. A. ve Heffer, R. W. (2013). Impact of growing up with a chronically ill sibling on well siblings' late adolescent functioning. *ISRN Family Medicine*, 2013, 1-8.
- Fortin, A., Doucet, M. ve Damant, D. (2011). Children's appraisals as mediators of the relationship between domestic violence and child adjustment. *Violence and Victims*, 26(3), 377-392. doi:10.1891/0886-6708.26.3.377
- Freud, A. (2018). *Çocuklukta normallik ve patoloji*. (A. N. Babaoğlu, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1965).
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update*. Boston: Pearson.
- Gladstone, B. M., Boydell, K. M. ve McKeever, P. (2006). Recasting research into children's experiences of parental mental illness: Beyond risk and resilience. *Social Science & Medicine*, 62(10), 2540-2550. doi:10.1016/j.socscimed.2005.10.038
- Godsall, R. E., Jurkovic, G. J., Emshoff, J., Anderson, L. ve Stanwyck, D. (2004). Why some kids do well in bad situations?: Relation of parental alcohol misuse and parentification to children's self-concept. *Substance Use & Misuse*, 39(5), 789-809. doi:10.1081/ja-120034016
- Goglia, L. R., Jurkovic, G. J., Burt, A. M. ve Burge-Callaway, K. G. (1992). Generational boundary distortions by adult children of alcoholics: Child-as-parent and child-as-mate. *American Journal of Family Therapy*, 20(4), 291-299. doi:10.1080/01926189208250899
- Goldenberg, H. ve Goldenberg, I. (2013). *Family therapy: An overview* (8. edisyon). California: Brooks/Cole.
- Hames, A. ve McCaffrey, M. (2005). *Special brothers and sisters: Stories and tips for siblings of children with a disability or serious illness*. Londra: Jessica Kingsley Publishers.
- Hancock, K., Wilgosh, L. Ve McDonald, L. (1990). Parenting a visually impaired child: The mother's perspective. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 84(8), 411-413. doi:10.1177/0145482X9008400804
- Hannah, M. E. ve Midlarsky, E. (2005). Helping by siblings of children with mental retardation. *American Journal on Mental Retardation*, 110(2), 87-99.

- Hanöz, L. (2022). *Parentification of adult siblings with typical development of individuals with special needs* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Özyeğin University.
- Harris, S. L. ve Glasberg, B. A. (2003). *Topics in autism: Siblings of children with autism; A guide for families* (2nd ed.). Woodbine House.
- Hartley, S. L., Barker, E. T., Seltzer, M. M., Floyd, F., Greenberg, J., Orsmond, G. ve Bolt, D. (2010). The relative risk and timing of divorce in families of children with an autism spectrum disorder. *Journal of Family Psychology*, 24(4), 449-457. doi:10.1037/a0019847
- Heller, T. ve Arnold, C. K. (2010). Siblings of adults with developmental disabilities: Psychosocial outcomes, relationships, and future planning. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 7(1), 16–25. doi:10.1111/j.1741-1130.2010.00243.x
- Hetherington, E. M. ve Stanley-Hagan, M. (2002). Parenting in divorced and remarried families. M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting Vol 3: Being and becoming a parent* içinde (287-315 ss.). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Hodapp, R. M. ve Urbano, R. C. (2007). Adult siblings of individuals with down syndrome versus with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(2), 1018–1029. doi:10.1111/j.1365-2788.2007.00994.x
- Hogg, R. V, Tanis, E. A. ve Zimmerman, D. L. (2015). *Probability and statistical inference* (9. edisyon). New Jersey: Pearson.
- Holbrook, M. C. (1955). *Children with visual impairments: A parents' guide*. Maryland: Woodbine House.
- Hooper, L. M. (2007). The application of attachment theory and family systems theory to the phenomena of parentification. *The Family Journal*, 15(3), 217-223. doi:10.1177/1066480707301290
- Hooper, L. M. (2008). Defining and understanding parentification: Implications for all counselors. *Alabama Counseling Association Journal*, 34(1), 34-43.
- Hooper, L. M. (2009). *Parentification Inventory* (Available from L. M. Hooper, Department of Educational Studies in Psychology, Research Methodology, and Counseling, The University of Alabama, Tuscaloosa, AL 35487)
- Hooper, L. M., DeCoster, J., White, N., ve Voltz, M. L. (2011). Characterizing the magnitude of the relation between self-reported childhood parentification and adult psychopathology: A meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology*, 67(10), 1028-1043. doi:10.1002/jclp.20807
- Hooper, L. M., Doehler, K., Jankowski, P. J. ve Tomek, S. E. (2012). Patterns of self-reported alcohol use, depressive symptoms, and body mass index in a family sample: The buffering effects of parentification. *The Family Journal*, 20(2), 164–178. doi:10.1177/1066480711435320
- Hooper, L. M., Doehler, K., Wallace, S. A. ve Hannah, N. J. (2011). The Parentification Inventory: Development, validation, and cross-validation. *American Journal of Family Therapy*, 39(3), 226-241. doi:10.1080/01926187.2010.531652

- Hooper, L. M., Marotta, S. A. ve Lanthier, R. P. (2008). Predictors of growth and distress following childhood parentification: A retrospective exploratory study. *Journal of Child and Family Studies*, 17(5), 693-705. doi:10.1007/s10826-007-9184-8
- Hooper, L. M., Tomek, S., Bond, J. M. ve Reif, M. S. (2015). Race/ethnicity, gender, parentification, and psychological functioning: Comparisons among a nationwide university sample. *The Family Journal*, 23(1), 33-48. doi:10.1177/1066480714547187
- Howe, G. W. (1993). Siblings of children with physical disabilities and chronic illnesses: Studies of risk and social ecology. Z. Stoneman ve P. W. Berman (Ed.), *The effects of mental retardation, disability, and illness on sibling relationships: Research issues and challenges* içinde (185-213 ss.). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing.
- Howlin, P. (1988). Living with impairment: The effects on children of having an autistic sibling. *Child: Care, Health, and Development*, 14(6), 395-408. doi:10.1111/j.1365-2214.1988.tb00591.x
- Hume, K., Loftin, R. ve Lantz, J. (2009). Increasing independence in autism spectrum disorders: A review of three focused interventions. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39(9), 1329-1338. doi:10.1007/s10803-009-0751-2
- İşmen, E. M. (2022). *Ebeveynleşme deneyimi ile suçluluk, utanç ve kırılğan narsisizm ilişkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Johnston, J. R. (1993). Family transitions and children's functioning: The case of parental conflict and divorce. P. A. Cowan, D. Field, D. A. Hansen, A. Skolnick ve G. E. Swanson (Ed.) *Family, self, and society: Toward a new agenda for family research* içinde (197-234 ss.). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Jurkovic, G. J. (2014). *Lost childhoods: The plight of the parentified child*. Routledge. (Orijinal çalışma basım tarihi 1997)
- Jurkovic, G. J. ve Thirkield, A. (1998). Parentification Questionnaire. (Available from G. J. Jurkovic, Department of Psychology, Georgia State University, University Plaza, Atlanta, GA 30303)
- Jurkovic, G. J., Jessee, E. H. ve Goglia, L. R. (1991). Treatment of parental children and their families: Conceptual and technical issues. *The American Journal of Family Therapy*, 19(4), 302-314. doi:10.1080/01926189108250862
- Jurkovic, G.J., Kuperminc, G., Perilla, J., Murphy, A., Ibañez, G. ve Casey, S. (2004). Ecological and ethical perspectives on filial responsibility: Implications for primary prevention with immigrant Latino adolescents. *The Journal of Primary Prevention* 25(1), 81-104 doi:10.1023/B:JOPP.0000039940.99463.eb
- Jurkovic, G. J., Kuperminc, G. P., Sarac, T. ve Weisshaar, D. (2005). Role of filial responsibility in the post-war adjustment of Bosnian young adolescents. *Journal of Emotional Abuse*, 5(4), 219-235. doi:10.1300/J135v05n04_03

- Jurkovic, G. J., Thirkield, A. ve Morrell, R. (2001). Parentification of adult children of divorce: A multidimensional analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 30(2), 245-257. doi:10.1023/A:1010349925974
- Kaminsky, L. ve Dewey, D. (2001). Siblings relationships of children with autism *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(4), 399-410. doi:10.1023/a:1010664603039
- Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, 2, 217-250.
- Karakoç, T. ve Çelik, S. (2022). *Görme yetersizliği olan bireyler: aileler için rehber kitapçık*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kayış, A., 2009. Güvenirlilik analizi. Ş. Kalaycı (Ed), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* içinde(403-419 ss.). Ankara: Asil Yayıncılık.
- Kelley, M. L., French, A., Bountress, K., Keefe, H. A., Schroeder, V., Steer, K., Fals-Stewart, W. ve Gumienny, L. (2007). Parentification and family responsibility in the family of origin of adult children of alcoholics. *Addictive Behaviors*, 32(4), 675-685. doi:10.1016/j.addbeh.2006.06.010
- Kline, R. B. (2023). *Principles and practice of structural equation modeling*(5. edisyon). New York: Guilford Press.
- Kohut, H. (2013). *Kendiliğın yeniden yapılanması*. (O. Cebeci, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1977).
- Köyden, D. (2015). *Ebeveynleşme olgusunun depresyon, kaygı, öfke ve obsesif inaniş biçimleriyle ilişkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Krauss, M. W., Seltzer, M. M., Gordon, R. ve Friedman, D. H. (1996). Binding ties: The roles of adult siblings of persons with mental retardation. *Mental Retardation*, 34(2), 83–93.
- Kuriakose, B., Shrestha, R. ve Sandnes, F. E. (2020). Tools and technologies for blind and visually impaired navigation support: A review. *IETE Technical Review*, 1–16. doi:10.1080/02564602.2020.1819893
- Kuusikko-Gauffin, S., Pollock-Wurman, R., Mattila, M. L., Jussila, K., Ebeling, H., Pauls, D. ve Moilanen, I. (2013). Social anxiety in parents of high-functioning children with autism and asperger syndrome. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43(3), 521–529. doi:10.1007/s10803-012-1581-1
- Kübler-Ross, E. (2009). *On death and dying*. London: Routledge. (Orijinal çalışma basım tarihi 1970).
- Lamorey, S. (1999). Parentification of siblings of children with disability or chronic disease. N. Chase (Ed.), *Burdened children: Theory, research, and treatment of parentification* içinde(75-91 ss.). ABD: Sage Publications.
- Lara, E. B. ve de los Pinos, C. C. (2017). Families with a disabled member: Impact and family education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 418–425. doi:10.1016/j.sbspro.2017.02.084

- Le Boudec, A., Akre, C., Barrense-Dias, Y., Berchtold, A. ve Suris, J. C. (2021). Siblings of youths with chronic conditions: a school-based survey. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 33(3), 173-180. doi:10.1515/ijamh-2018-0247
- Lee, C. eun, Burke, M., Arnold, C. K. ve Owen, A. (2019). Correlates of current caregiving among siblings of adults with intellectual and developmental disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 32(6), 1490-1500. doi:10.1111/jar.12644
- Leon, K. ve Rudy, D. (2005). Family processes and children's representations of parentification. *Journal of Emotional Abuse*, 5(2-3), 111-142. doi:10.1300/J135v05n02_06
- Leonard, B. J. (1991). Siblings of chronically children: A question of vulnerability versus resilience. *Pediatric Annals*, 20(9), 501-506.
- Levante, A., Martis, C., Del Prete, C. M., Martino, P., Pascali, F., Primiceri, P., Vergari, M. ve Lecciso, F. (2023). Parentification, distress, and relationship with parents as factors shaping the relationship between adult siblings and their brother/sister with disabilities. *Frontiers in Psychiatry*, 13:1079608. doi: 10.3389/fpsy.2022.1079608
- Leyser, Y. ve Heinze, T. (2001). Perspectives of parents of children who are visually impaired: Implications for the field. *Review Literature and Arts of the Americas*, 33 (1), 37-48.
- Liotti, G. (1999). Disorganization of attachment as a model for understanding dissociative psychopathology. J. Solomon ve C. George (Ed.), *Attachment disorganization içinde* (291-317 ss.). New York: Guilford Press.
- Locke, T. F. ve Newcomb, M. (2004). Child maltreatment, parent alcohol -and drug-related problems, polydrug problems, and parenting practices: A test of gender differences and four theoretical perspectives. *Journal of Family Psychology*, 18(1), 120–134. doi:10.1037/0893-3200.18.1.120
- Longest, K. C. ve Shanahan, M. J. (2007). Adolescent work intensity and substance use: The mediational and moderational roles of parenting. *Journal of Marriage and Family*, 69(3), 703-720. doi:10.1111/j.1741-3737.2007.00401.x
- Lupón, M., Armayones, M. ve Cardona, G. (2018). Quality of life among parents of children with visual impairment: A literature review. *Research in Developmental Disabilities*, 83, 120-131. doi:10.1016/j.ridd.2018.08.013
- Macfie, J., Houts, R. M., Pressel, A. S. ve Cox, M. J. (2008). Pathways from infant exposure to marital conflict to parent–toddler role reversal. *Infant Mental Health Journal* 29(4), 297-319. doi:10.1002/imhj.20181
- Mahler, M. S. ve Rabinovitch, R. (1956). The effects of marital conflict on child development. V. W. Eisenstein (Ed.), *Neurotic interaction in marriage içinde* (44-56 ss.). New York: Basic Books.
- Main, M. ve Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. M. T. Greenberg, D. Cicchetti, E. M. Cummings (Ed.), *Attachment in the preschool*

years: *Theory, research, and intervention* içinde (121-160 ss.). Chicago: University of Chicago Press.

- Mandleco, B., Olsen, S. F., Dyches, T. ve Marshall, E. (2003). The relationship between family and sibling functioning in families raising a child with a disability. *Journal of Family Nursing*, 9(4), 365-396. doi:10.1177/1074840703258329
- Marks, S. U., Matson, A. ve Barraza, L. (2005). The impact of siblings with disabilities on their brothers and sisters pursuing a career in special education. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30(4), 205–218. doi:10.2511/rpsd.30.4.205
- Marotta, S. A. (2003). Integrative systemic approaches to attachment-related trauma. P. Erdman ve T. Caffery (Ed.), *Attachment and family systems: Conceptual, empirical, and therapeutic relatedness* içinde (225-240 ss.). New York: Brunner-Routledge.
- Marshak, L. E. ve Prezant, F. (2007). *Married with special needs children: A couples guide to keeping connected*. Maryland: Woodbine House.
- Mascha, K. ve Boucher, J. (2006). Preliminary investigation of a qualitative method of examining siblings' experiences of living with a child with ASD. *The British Journal of Development Disabilities*, 52(102), 19-28. doi:10.1179/096979506799103659
- Maysless, O., Bartholomew, K., Henderson, A. ve Trinke, S. (2004). "I was more her mom than she was mine:" Role reversal in a community sample. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 53(1), 78-86. doi:10.1111/j.1741-3729.2004.00011.x
- McCullough, K. ve Simon, S.R. (2011). Feeling heard: A support group for siblings of children with developmental disabilities. *Social Work with Groups*, 34, 320-329. doi:10.1080/01609513.2011.558819
- McHale, S. M. ve Gamble, W. C. (1989). Sibling relationships of children with disabled and nondisabled brothers and sisters. *Developmental Psychology*, 25(3), 421–429. doi:10.1037/0012-1649.25.3.421
- McHale, S. M., Bartko, W. T., Crouter, A. C. ve Perry-Jenkins, M. (1990). Children's housework and psychosocial functioning: The mediating effects of parents' sex-role behaviors and attitudes. *Child Development*, 61(5), 1413-1426. doi:10.1111/j.1467-8624.1990.tb02871.x
- McHugh, M. (1999). *Special siblings: Growing up with someone with a disability*. New York: Hyperion.
- McMahon, T. J. ve Luthar, S. S. (2007). Defining characteristics and potential consequences of caretaking burden among children living in urban poverty. *American Journal of Orthopsychiatry*, 77(2), 267-281. doi:10.1037/0002-9432.77.2.267
- Meyer, D. J. (2005). *The sibling slam book: What it's really like to have a brother or sister with special needs*. Maryland: Woodbine House.
- Meyer, D.J. ve Vadasy, P.F. (1994). *Sibshops: Workshops for siblings of children with special needs*. Baltimore: Paul H. Brookes.

- Miller, A. (2019). *Yetenekli çocuğun dramı*. (E. Avşar, Çev.). İstanbul: Profil Kitap (Orijinal çalışma basım tarihi 1979).
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Minuchin, S., Montalvo, B., Guerney, B., Rosman, B. ve Schumer, F. (1967). *Families of the slums: An exploration of their structure and treatment*. New York: Basic Books.
- Moffett, B. (2007). *Parentification in child-headed households within the context of HIV and AIDS* [Yayınlanmamış doktora tezi]. University of Witwatersrand.
- Moore, L. E., Van Hasselt, V. B., Ammerman, R. T. ve Hersen, M. (1994). The assessment and treatment of adolescents with visual impairments and their families. *Teaching Exceptional Children*, 26(2), 56-59. doi:10.1177/004005999402600215
- Moyson, T. ve Roeyers, H. (2012). 'The overall quality of my life as a sibling is all right, but of course, it could always be better'. Quality of life of siblings of children with intellectual disability: the siblings' perspectives. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56(1), 87-101. doi:10.1111/j.1365-2788.2011.01393.x
- Murrin, M., Beffel, J. H. ve Nuttall, A. K. (2021). The moderating role of self-disclosure among typically developing siblings of individuals with autism spectrum disorder. *Journal of Child and Family Studies*, 30, 364-374.
- Myers, B. J., Mackintosh, V. H. ve Goin-Kochel, R. P. (2009). "My greatest joy and my greatest heart ache:" Parents' own words on how having a child in the autism spectrum has affected their lives and their families' lives. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 3(3), 670-684. doi:10.1016/j.rasd.2009.01.004.
- Newschaffer, C. J., Croen, L. A., Daniels, J., Giarelli, E., Grether, J. K., Levy, S. E., Mandell, D. S., Miller, L. A., Pinto-Martin, J., Reaven, J., Reynolds, A. M., Rice, C. E., Schendel, D. ve Windham, G. C. (2007). The epidemiology of autism spectrum disorder. *Annual Review of Public Health*, 28, 235-258. doi:10.1146/annurev.publhealth.28.021406.144007
- Nixon, C. L. ve Cummings, E. M. (1999). Sibling disability and children's reactivity to conflicts involving family members. *Journal of Family Psychology*, 13(2), 274-285. doi:10.1037/0893-3200.13.2.274
- Noonan, H., O' Donoghue, I. ve Wilson, C. (2018). Engaging with and navigating limbo: Lived experiences of siblings of adults with autism spectrum disorders. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 31(6), 1144-1153. doi:10.1111/jar.12474
- Nuttall, A. K., Coberly, B. ve Diesel, S. J. (2018). Childhood caregiving roles, perceptions of benefits, and future caregiving intentions among typically developing adult siblings of individuals with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 48(4), 1199-1209. doi:10.1007/s10803-018-3464-6
- Olson, M. ve Gariti, P. (1993). Symbolic loss in horizontal relating: Defining the role of parentification in addictive/destructive relationships. *Contemporary Family Therapy*, 15(3), 197-208. doi:10.1007/BF00894395

- Opperman, S. ve Alant, E. (2003). The coping responses of the adolescent siblings of children with severe disabilities. *Disability and Rehabilitation*, 25(9), 441-454.
- Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2000). Brothers and sisters of adults with mental retardation: Gendered nature of the sibling relationship. *American journal on mental retardation*, 105(6), 486-507.
- Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2007). Siblings of individuals with autism or down syndrome: Effects on adult lives. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(9), 682–696. doi:10.1111/j.1365-2788.2007.00954.x
- Orsmond, G. I., Kuo, H., Seltzer, M. M. (2009). Siblings of individuals with an autism spectrum disorder: sibling relationships and wellbeing in adolescence and adulthood. *Autism*, 13(1), 59-80. doi:10.1177/1362361308097119.
- Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planı. (2016). *T.C. Resmi Gazete* (29907, 3 Aralık 2016).
- Oznobishin, O. ve Kurman, J. (2009). Parent–child role reversal and psychological adjustment among immigrant youth in Israel. *Journal of Family Psychology*, 23(3), 405–415. doi:10.1037/a0015811
- Pakenham, K. I., Bursnall, S., Chiu, J., Cannon, T. ve Okochi, M. (2006). The psychosocial impact of caregiving on young people who have a parent with an illness or disability: Comparisons between young caregivers and noncaregivers. *Rehabilitation Psychology*, 51(2), 113–126. doi:10.1037/0090-5550.51.2.113
- Parmiani, L., Iafrate, R. ve Giuliani, C. (2012). Loyalty conflict, feelings of unfairness, and young adults' individuation difficulties in separated and nonseparated families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53(5), 386–401. doi:10.1080/10502556.2012.682889
- Peppé, S., McCann, J., Gibbon, F., O'Hare, A. Ve Rutherford, M. (2007). Receptive and expressive prosodic ability in children with high-functioning autism. *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 50(4), 1015. doi:10.1044/1092-4388(2007/071)
- Perenc, L. ve Pęczkowski, R. (2018). Cognitive and affective empathy among adolescent siblings of children with a physical disability. *Disability and Health Journal*, 11(1), 43–48. doi:10.1016/j.dhjo.2017.08.008
- Peris, T. S. (2006). *An investigation of emotional parentification in adolescence*[Yayınlanmamış doktora tezi]. University of Virginia.
- Peris, T. S. ve Emery, R. E. (2008). Redefining the parent-child relationship following divorce: Examining the risk for boundary dissolution. *Journal of Emotional Abuse*, 5(4), 169–189. doi:10.1300/J135v05n04_01
- Peris, T. S., Goeke-Morey, M. C., Cummings, E. M. ve Emery, R. E. (2008). Marital conflict and support seeking by parents in adolescence: empirical support for the parentification construct. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 633-642. doi:10.1037/a0012792
- Perry, A. ve Smith, T. (2005). A sibling support group for brothers and sisters of children with autism. *Journal on Developmental Disabilities*, 11(1), 77–88

- Petalas, M. A., Hastings, R. P., Nash, S. ve Duff, S. (2013). Typicality and subtle difference in sibling relationships: Experiences of adolescents with autism. *Journal of Child and Family Studies*, 24(1), 38-49. doi:10.1007/s10826-013-9811-5
- Ponizovsky, Y., Kurman, J. ve Roer-Strier, D. (2012). When role reversal and brokering meet: Filial responsibility among young immigrants to Israel from the former Soviet Union. *Journal of Family Psychology*, 26(6), 987-997. doi:10.1037/a0029913
- Powell, T.H. ve Gallagher, P. A. (2006). *Brothers and sisters: A special part of exceptional families* (3. edisyon). Baltimore: Paul H. Brookes,
- Rainey, L., Elsmann, E. B. M., van Nispen, R. M. A., van Leeuwen, L. M. ve van Rens, G. H. M. B. (2016). Comprehending the impact of low vision on the lives of children and adolescents: a qualitative approach. *Quality of Life Research*, 25(10), 2633-2643. doi:10.1007/s11136-016-1292-8
- Rodrigue, J. R., Morgan, S. B. ve Geffken, G. (1990). Families of autistic children: psychological functioning of mothers. *Journal of Clinical Child Psychology*, 19(4), 371-379. doi:10.1207/s15374424jccp1904_9
- Ross, P. ve Cuskelly, M. (2006). Adjustment, sibling problems and coping strategies of brothers and sisters of children with autistic spectrum disorder. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 31(2), 77-86. doi:10.1080/13668250600710864
- Rossmann, M. (2002). Involving children in household tasks: Is it worth the effort? *ResearchWorks, University of Minnesota College of Education and Human Development*.
- Rotheram-Borus, M. J. ve Koopman, C. (1991). AIDS and adolescents. R. M. Lerner, A. C. Petersen ve J. Brook-Gunn (Ed.), *Encyclopedia of Adolescents Vol I* içinde (29-36 ss.) New York and London: Garland Publishing.
- Safer, J. (2002). *The normal one: Life with a difficult or damaged sibling*. New York: Free Press
- Schaaf, R. C., Toth-Cohen, S., Johnson, S. L., Outten, G. ve Benevides, T. W. (2011). The everyday routines of families of children with autism: Examining the impact of sensory processing difficulties on the family. *Autism*, 15(3), 373-389. doi:10.1177/1362361310386505
- Schieve, L. A., Blumberg, S. J., Rice, C., Visser, S. N. ve Boyle, C. (2007). The relationship between autism and parenting stress. *Pediatrics*, 119(Supplement 1), 114-121. doi:10.1542/peds.2006-2089q
- Schmider, E., Ziegler, M., Danay, E., Beyer, L. ve Bühner, M. (2010). Is it really robust? Reinvestigating the robustness of ANOVA against violations of the normal distribution assumption. *Methodology: European Journal of Research Methods for the Behavioral and Social Sciences*, 6(4), 147-151. doi:10.1027/1614-2241/a000016
- Schuntermann, P. (2009). Growing up with a developmentally challenged brother or sister: A model for engaging siblings based on mentalizing. *Harvard Review of Psychiatry*, 17(5), 297-314. doi:10.3109/10673220903299161

- Sciscione, P. (2021). The experience of caregiving for an adult sibling with down syndrome. *Home Health Care Management & Practice*, 34(1), 3-8. doi:10.1177/10848223211027861
- Seligman, M. ve Darling, R. B. (2007). *Ordinary families, special children: A systems approach to childhood disability* (3. edisyon). New York: Guilford Press.
- Seltzer, G. B., Begun, A., Seltzer, M. M. ve Krauss, M. W. (1991). Adults with mental retardation and their aging mothers: Impacts of siblings. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 40(3), 310–317. doi:10.2307/585017
- Seltzer, M. M., Shattuck, P., Abbeduto, L. ve Greenberg, J. S. (2004). Trajectory of development in adolescents and adults with autism. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 10(4), 234–247. doi:10.1002/mrdd.20038
- Shaffer, A. ve Sroufe, L. A. (2005). The developmental and adaptational implications of generational boundary dissolution: Findings from a perspective, longitudinal study. *Journal of Emotional Abuse*, 5(2-3), 67-84. doi:10.1300/J135v05n02_04
- Sharpe, D. ve Rossiter, L. (2002). Siblings of children with a chronic illness: A meta-analysis. *Journal of Pediatric Psychology*, 27(8), 699-710. doi:10.1093/jpepsy/27.8.699
- Shtayermman, O. (2013). Stress and marital satisfaction of parents to children diagnosed with autism. *Journal of Family Social Work*, 16(3), 243–259. doi:10.1080/10522158.2013.786777
- Siegel, B. ve Silverstein, S. (1994). *What about me?: Growing up with a developmentally disabled sibling*. New York: Insight Books.
- Silverberg Koerner, S., Wallace, S., Jacobs Lehman, S., Lee, S.-A ve Escalante, K. A. (2004). Sensitive mother-to-adolescent disclosures after divorce: Is the experience of sons different from that of daughters? *Journal of Family Psychology*, 18(1), 46–57. doi:10.1037/0893-3200.18.1.46
- Sivberg, B. (2002). Family system and coping behaviors: A comparison between parents of children with autistic spectrum disorders and parents with non-autistic children. *Autism*, 6(4), 397-409. doi:10.1177/1362361302006004006
- Sola-Carmona, J. J., López-Liria, R., Padilla-Góngora, D., Daza, M. T. ve Sánchez-Alcoba, M. A. (2013). Anxiety, psychological well-being and self-esteem in Spanish families with blind children. A change in psychological adjustment? *Research in Developmental Disabilities*, 34(6), 1886–1890. doi:10.1016/j.ridd.2013.03.002
- Sola-Carmona, J. J., López-Liria, R., Padilla-Góngora, D., Daza, M. T., Aguilar-Parra, J. M. ve Salido-Campos, M. Á. (2016). Factors associated with the anxiety, subjective psychological well-being and self-esteem of parents of blind children. *PLoS ONE*, 11(9). doi:10.1371/journal.pone.0162294
- Song, J., Mailick, M. R. Ve Greenberg, J. S. (2018). Health of parents of individuals with developmental disorders or mental health problems: Impacts of stigma.

Social Science and Medicine, 217, 152-158.
doi:10.1016/j.socscimed.2018.09.044

- Sonik, R. A., Parish, S. L. ve Rosenthal, E. S. (2016). Sibling caregivers of people with intellectual and developmental disabilities: Sociodemographic characteristics and material hardship prevalence. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 54(5), 332-341. doi:10.1352/1934-9556-54.5.332
- Stein, J. A., Riedel, M. ve Rotheram-Borus, M. J. (1999). Parentification and its impact on adolescent children of parents with AIDS. *Family Process*, 38(2), 193–208. doi:10.1111/j.1545-5300.1999.00193.x
- Stevens, D. I. B. (2015). *Parentification and separation-individuation in siblings of individuals with a chronic illness or disability* (Yayın No. 3729022) [Doktora tezi, City University of New York]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Stitt, N. ve Reupert, A. (2013). Mothers with an eating disorder: ‘food comes before anything.’ *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 21(6), 509-517. doi:10.1111/jpm.12104
- Stolarski, V. S. (1991). *Stress levels experienced by family members of visually impaired and multihandicapped-visually impaired children*(Yayın No. 9121213) [Doktora tezi, Columbia University]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Stoneman, Z. (2001). Supporting positive sibling relationships during childhood. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 7(2), 134-42. doi:10.1002/mrdd.1019. PMID: 11389569.
- Stoneman, Z. (2005). Siblings of children with disabilities: Research themes. *Mental Retardation*, 43, 339-350.
- Stormshak, E. A., Bellanti, C. J. ve Bierman, K. L. (1996). The quality of sibling relationships and the development of social competence and behavioral control in aggressive children. *Developmental Psychology*, 32(1), 79-89. doi:0.1037/0012-1649.32.1.79
- Strohm, K. (2005). *Being the other one: growing up with a brother or sister who has special needs*. Boston: Shambhala.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni nisan 2023*.
https://www.aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf
- Taylor, J. L. ve Warren, Z. E. (2012). Maternal depressive symptoms following autism spectrum diagnosis. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 42(7), 1411–1418. doi:10.1007/s10803-011-1375-x
- Telzer, E. H. ve Fuligni, A. J. (2009). Daily family assistance and the psychological well-being of adolescents from Latin American, Asian, and European backgrounds. *Developmental Psychology*, 45(4), 1177-1189. doi:10.1037/a0014728
- Thastum, M., Johansen, M. B., Gubba, L., Olesen, L. B. ve Romer, G. (2008). Coping, social relations and communication: A qualitative exploratory study of children of parents with cancer. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 13(1), 123-138. doi:1177/1359104507086345

- Thirkield, A. (2001). *The role of fairness in emotional and social outcomes of childhood filial responsibility* (Yayın No. 3036391) [Doktora tezi, Georgia State University]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Titzmann, P. F. (2012). Growing up too soon? Parentification among immigrant and native adolescents in Germany. *Journal of Youth and Adolescence*, *41*, 880-893. doi:10.1007/s10964-011-9711-1
- Tomeny, T. S., Barry, T. D. ve Fair, E. C. (2016). Parentification of adult siblings of individuals with autism spectrum disorder: Distress, sibling relationship attitudes, and the role of social support. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, *42*(4), 320-331. doi:10.3109/13668250.2016.1248376
- Tomeny, T. S., Barry, T. D., Fair, E. C. ve Riley, R. (2017). Parentification of adult siblings of individuals with autism spectrum disorder. *Journal of Child and Family Studies*, *26*, 1056-1067. doi:10.1007/s10826-016-0627-y
- Tompkins, T. L. (2006). Parentification and maternal HIV infection: Beneficial role or pathological burden? *Journal of Child and Family Studies*, *16*(1), 108-118. doi:10.1007/s10826-006-9072-7
- Tozer, R ve Atkin, K. (2015). 'Recognized, valued and supported'? The experiences of adult siblings of people with autism plus learning disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* *28*(4), 341-51. doi:10.1111/jar.12145
- Tozer, R., Atkin, K. ve Wenham, A. (2013). Continuity, commitment and context: adult siblings of people with autism plus learning disability. *Health & Social Care in the Community*, *21*(5), 480-488. doi:10.1111/hsc.12034
- Trickett, E. J. ve Jones, C. J. (2007). Adolescent culture brokering and family functioning: A study of families from Vietnam. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, *13*(2), 143–150. doi:10.1037/1099-9809.13.2.143
- Tröster, H. (2001). Sources of stress in mothers of young children with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, *95*(10), 623–637. doi:10.1177/0145482X0109501005
- Unfer, M. J. (2004). *Lifespan effects of having a sibling with schizophrenia* (Yayın No. 3149990) [Doktora tezi, University of Pittsburgh]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Van Parys, H., Bonnewyn, A., Hooghe, A., De Mol, J. ve Rober, P. (2015). Toward understanding the child's experience in the process of parentification: Young adults' reflections on growing up with a depressed parent. *Journal of marital and family therapy*, *41*(4), 522-536. doi:10.1111/jmft.12087
- Walker, J. P. ve Lee, R. E. (1998). Uncovering strengths of children of alcoholic parents. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, *20*(4), 521–538. doi:10.1023/A:1021684317493
- Wallerstein, J. S. (1985). The overburdened child: Some long-term consequences of divorce. *Social Work*, *30*(2), 116–123. doi:10.1093/sw/30.2.116
- Walsh, S., Shulman, S., Bar-On, Z. ve Tsur, A. (2006). The role of parentification and family climate in adaptation among immigrant adolescents in

- Israel. *Journal of Research on Adolescence*, 16(2), 321-350. doi:10.1111/j.1532-7795.2006.00134.x
- Wells, M. ve Jones, R. (2000). Childhood parentification and shame-proneness: A preliminary study. *American Journal of Family Therapy*, 28(1), 19-27. doi:10.1080/019261800261789
- Wetherby, A. M., Woods, J., Allen, L., Cleary, J., Dickinson, H. ve Lord, C. (2004). Early indicators of autism spectrum disorders in the second year of life. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 34(5), 473-493. doi:10.1007/s10803-004-2544-y
- Williams, K. (2016). *Risk and resilience in emerging adults with childhood parentification* (Yayın No. 10018781) [Doktora tezi, University of Windsor (Canada)]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Wingsiong, A. C. (2015). *Parentification, coping and distress in siblings of individuals with and without attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD)* (Yayın No. 1602983) [Doktora tezi, University of Windsor (Canada)]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Winnicott, D. W. (2007). *The maturational processes and the facilitating environment: Studies in the theory of emotional development*. London: Karnac Books. (Orijinal çalışma basım tarihi 1965).
- Winton, C. A. (2003). *Children as caregivers: Parental and parentified children*. Boston: Allyn and Bacon.
- Wong, L. (2008). *Witnessing interparental violence in a Chinese American household* (Yayın No. 3548350) [Doktora tezi, John F. Kennedy University]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Yarrow, A. C. (2011). *Parental traumatic secrets: The relational dynamics of protection and parentification for children* (Yayın No. 3489604) [Doktora tezi, Massachusetts School of Professional Psychology]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Young, M. (2020). *The parentification of siblings of children diagnosed with autism* (Yayın No. 28086453) [Doktora tezi, Alliant International University]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Zayas, L. H. ve Romano, K. (1994) Adolescents and parental death from AIDS. B. O. Dane ve C. Levine (Ed.), *AIDS and the new orphans: Coping with death* içinde (59-76 ss.). Westport CT: Auburn House.

Ek-2: Demografik Bilgi Formu**DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU**

Lütfen aşağıdaki tabloyu tüm kardeşlerinizin doğum sırasını düşünerek ve kendinizi de dahil ederek doldurunuz.

Eğitim Durumu	Yaşı	Cinsiyeti	Özel gereksinimi var mı? Varsa, nedir?	Ek bir tanısı var mı? Varsa, nedir?	Özel gereksinimi varsa, eğitim alıyor mu / aldı mı?
Okur yazar () İlköğretim () Lise () Üniversite ()		Kadın () Erkek () Diğer ()	Yok () Görme engeli () Otizm () Diğer ()	Yok () Var ()	Yok () Aldı / alıyor () Almadı / almıyor ()
Okur yazar () İlköğretim () Lise () Üniversite ()		Kadın () Erkek () Diğer ()	Yok () Görme engeli () Otizm () Diğer ()	Yok () Var ()	Yok () Aldı / alıyor () Almadı / almıyor ()
Okur yazar () İlköğretim () Lise () Üniversite ()		Kadın () Erkek () Diğer ()	Yok () Görme engeli () Otizm () Diğer ()	Yok () Var ()	Yok () Aldı / alıyor () Almadı / almıyor ()
Okur yazar () İlköğretim () Lise () Üniversite ()		Kadın () Erkek () Diğer ()	Yok () Görme engeli () Otizm () Diğer ()	Yok () Var ()	Yok () Aldı / alıyor () Almadı / almıyor ()
Okur yazar () İlköğretim () Lise () Üniversite ()		Kadın () Erkek () Diğer ()	Yok () Görme engeli () Otizm () Diğer ()	Yok () Var ()	Yok () Aldı / alıyor () Almadı / almıyor ()

tablonun boş kısımlarında doldurmaya devam ediniz.

Ek-3: Ebeveynleşme Envanteri

EBEVEYNLEŞME ENVANTERİ

YÖNERGE: Aşağıdaki sorular siz büyürken, kendiniz ve ailenizle ilgili sahip olduğunuz düşünceleriniz, davranışlarınız ve duygularınız ile ilgilidir. Lütfen her cümleyi dikkatle okuyun. Cümlelerin 1 (hiçbir zaman doğru değil) ve 5 (her zaman doğru) arasında sizin için ne kadar doğru olduğuna dayanarak bir cevap seçin. Her soruyu mümkün olduğunca doğru yanıtladığınızdan emin olun.

BU SORULARIN SİZİN BÜYÜDÜĞÜNÜZ DÖNEM HAKKINDA OLDUĞUNU UNUTMAYIN.

Yanıt Seçenekleri:

(1) Hiçbir zaman(2) Nadiren(3) Kimi zaman(4) Sık sık(5) Her zaman

	Durum	Hiçbir zaman	Nadiren	Kimi zaman	Sık sık	Her zaman
1	Üzgün olduklarında ya da duygusal zorluklar yaşadıklarında, kardeş(ler)imi rahatlatmam beklendi.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2	Anne babam sık sık diğer aile üyeleri hakkındaki sırları benimle paylaştı.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3	Benim yaşadığım yerdeki çoğu çocuk aile bütçesine katkıda bulunurdu.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4	Aile üyelerimle ilgilenmek zorunda olduğumda bile, mutlu ya da üzgün olabilecek zamana sahiptim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5	Anne babama önemli kararlar almalarında yardım ettim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6	Her gece kardeşlerimin yattığından emin olmak benim görevimdi.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7	Ailem tarafından takdir edildiğimi hissettim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

8	Benim yaşımdaki çoğu çocuk benimle aynı rol ve sorumluluklara sahipti.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9	Ailevi sorumluluklarım olsa da oyun ya da okul ödevleri için zamanım olurdu.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
10	Çalıştım ve aile bütçesine katkıda bulundum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
11	Kardeşlerimin (kız ya da erkek) ev ödevlerini tamamlamalarına yardımcı olmaktan sorumluydum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
12	Ailemde bir anlaşmazlık olduğunda aile üyelerimin yardım istediği ilk kişiydim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
13	Kardeşlerimi disipline eden esas kişi bendim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
14	Sık sık anne babamın (ya da ailedeki bakım veren yetişkinlerin) arasındaki sorunları çözmeye yardım ettim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
15	Aile içindeki rolümden gerçekten keyif aldım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
16	Üzgün olduklarında ya da duygusal zorluklar yaşadıklarında, anne babamı rahatlatmam beklendi.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
17	Haftanın çoğu günü ailenin çamaşırlarını yıkamaktan ben sorumluydum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
18	Ailem için hakem rolünü üstlendim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
19	Aile üyelerimin sırlarını paylaştığı kişi bendim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
20	Ailemizin bir takım olduğunu ve birlikte iyi çalıştığımı hissettim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
21	Market alışverişinin yapılması diğer aile üyelerinden daha fazla benden talep edildi.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
22	Aile üyelerim için çevirmen rolünü üstlendim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

ÖZGEÇMİŞ

Eğitim Bilgileri

- 2010 - 2015: İstanbul Üniversitesi
Psikoloji Lisans Programı
- 2020 - 2023: İstanbul Gedik Üniversitesi
Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı

Mesleki Deneyim

- 2015 -2016: Kampüs Kreş ve Gündüz Bakımevi
Psikolog
- 2018 -2021: Kabartma Düşler Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi
Psikolog
- 2018 - 2021: Parıltı Görmeyen Çocuklara Destek Derneği
Psikolog
- 2021 -2022: Nova Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi
Psikolog
- 2023 -: Bursa Büyükşehir Belediyesi Aile Danışmanlık Merkezi
Psikolog

Gönüllü Çalışmalar

- 2013 - 2014: Otistikler Derneği
Gönüllü
- 2021: Kanserli Çocuklara Umut Vakfı
Gönüllü Psikolog
- 2021 - 2022: Kartal Belediyesi Kadın Danışma Merkezi
Gönüllü Psikolog
- 2022 - 2023: İstanbul Bilgi Üniversitesi Psikoterapi Araştırmaları
Gönüllü Grup Terapisti